

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI

PEDAGOGICKÁ FAKULTA

Katedra antropologie a zdravotní vědy

Vliv výskytu sociálně patologických jevů na prospěch ve škole

The influence of occurrence of sociopathological phenomena
on results at school

Diplomová práce

Bc. Veronika Antončíková

Studijní obor: Učitelství základů společenských věd a občanské výchovy pro střední
školy a 2. stupeň základních škol

Učitelství českého jazyka a literatury pro 2. stupeň základních škol

Olomouc 2022

Vedoucí práce: doc. Mgr. Martina Cichá, Ph.D.

Já, níže podepsaná studentka, tímto čestně prohlašuji, že diplomovou práci na téma *Vliv výskytu sociálně patologických jevů na prospěch ve škole* jsem vypracovala samostatně pod vedením doc. Mgr. Martiny Ciché, Ph.D., za použití v práci uvedených pramenů literatury a odborných zdrojů a dodržování zásad vědecké etiky.

V Olomouci dne 20. 4. 2022

.....

Bc. Veronika Antončíková

Tímto bych ráda poděkovala své vedoucí doc. Mgr. Martině Ciché, Ph.D. za odborné vedení diplomové práce, cenné rady a podnětné připomínky, které v průběhu zpracování tohoto textu poskytovala. Dále za vlídný a vstřícný přístup a v neposlední řadě za sdílení svých myšlenek a názorů.

Také bych ráda poděkovala Ing. Anetě Mazouchové, Ph.D. za statistické zpracování dat.

Velké poděkování patří také všem školám, žákům a pedagogům, kteří se podíleli na vyplnění dotazníku a uskutečnění rozhovoru.

OBSAH

ÚVOD	6
1 SOCIÁLNĚ PATOLOGICKÉ JEVY	8
1.1 Sociální patologie	8
1.2 Obecně o sociálně patologických jevech.....	10
1.3 Rizikové chování	12
1.4 Vybrané sociálně patologické jevy typické pro žáky středních škol.....	13
1.4.1 Záškoláctví	13
1.4.2 Šikana.....	15
1.4.3 Kriminalita	16
1.5 Faktory ovlivňující výskyt sociálně patologických jevů.....	17
2 CHARAKTERISTIKA ŽÁKA STŘEDNÍ ŠKOLY	23
2.1 Vymezení a charakteristika adolescence	23
2.2 Vývojové změny spojené s adolescencí	25
2.2.1 Fyzické změny	26
2.2.2 Kognitivní změny.....	26
2.2.3 Emocionální změny.....	27
2.3 Socializace a budoucí plány adolescentů	28
3 POPIS VÝZKUMU	32
3.1 Cíle výzkumu, výzkumné otázky a hypotézy.....	32
3.2 Metodika výzkumu.....	33
3.3 Charakteristika výzkumného souboru	36
4 VÝSLEDKY VÝZKUMU	39
4.1 Výsledky dotazníkového šetření	39
4.2 Ověření hypotéz	56
4.3 Výsledky analýzy rozhovorů.....	59
4.4 Vyhodnocení výsledků výzkumu	64
5 DISKUSE	69
ZÁVĚR	73
ANOTACE	75

SUMMARY	76
BIBLIOGRAFICKÉ CITACE	77
SEZNAM TABULEK A GRAFŮ	81
SEZNAM PŘÍLOH.....	82
PŘÍLOHY	

ÚVOD

Tématem diplomové práce je „*Vliv výskytu sociálně patologických jevů na prospěch ve škole.*“ Toto téma je velmi zajímavé, protože sociálně patologické jevy jsou v určité míře přítomny prakticky na všech školách. O vlivu na prospěch se u sociálně patologických jevů mnohdy polemizuje, v praxi je běžné, že učitelé mají za to, že sociálně patologické jevy jsou spojené se špatným prospěchem, nicméně při bližším prostudování tohoto tématu se podařilo zjistit, že navzdory skutečnosti, že se jedná o velmi zajímavé téma, v českém prostředí doposud přímo vztah mezi sociálně patologickými jevy a prospěchem žáka zkoumán nebyl. Je tak prakticky nemožné dát jednoznačnou odpověď na skutečnost, zda sociálně patologické jevy mají v České republice skutečně nějaký vliv na prospěch žáka ve škole, resp. o jaký vliv se jedná. Práce se konkrétně zaměřuje na vliv sociálně patologických jevů na prospěch žáka na střední škole, byť je nesporné, že sociálně patologické jevy se vyskytují i na základních školách.

Otázka vlivu sociálně patologických jevů na prospěch je přitom zásadní otázkou jak z pohledu pedagoga, tak i z pohledu rodiče žáka střední školy. Je totiž realitou, že sociálně patologické jevy jsou samy o sobě nežádoucí a jednoznačně negativní, nicméně přístup k nim by mohl být modifikován i s ohledem na skutečnost, jaký mají vliv na prospěch žáka. Pokud sociálně patologické jevy nemají žádný negativní vliv, popř. by měly dokonce pozitivní vliv vedoucí ke zlepšení prospěchu, lze alespoň ty méně závažné z nich v určité míře tolerovat spíše než v situaci, kdy je jejich vliv jednoznačně negativní, tedy vedou ke zhoršení prospěchu žáka, což může zhoršit i možnosti jeho dalšího uplatnění v zaměstnání či navazujícím studiu.

Hlavním cílem práce je zjistit, zda má výskyt sociálně patologických jevů u konkrétního žáka vliv na jeho prospěch ve škole, zjistit, zda se jeho prospěch zlepšuje (tj. jedná se o pozitivní vliv), anebo se prospěch zhoršuje (jedná se tedy o negativní vliv). Dílčím cílem práce je zjistit, zda záleží na tom, o jaký sociálně patologický jev se jedná. Pokud budou sociálně patologické jevy vykazovat různý vliv na prospěch žáka, je dílčím cílem rovněž zjistit, které sociálně patologické jevy ovlivňují prospěch žáka nejméně a které naopak nejvíce.

Text je za účelem naplnění stanoveného cíle rozdělen na dvě části, a to na teoretickou část a na analytickou (praktickou) část. V rámci teoretické části jsou prezentována východiska z odborné literatury, v analytické části je pak realizován

vlastní výzkum mezi žáky vybraných středních škol a mezi pedagogy, kteří na těchto školách působí. Celkem práce sestává z pěti kapitol. První kapitola se zaměřuje na vymezení pojmu sociální patologie a představení nejvýznamnějších sociálně patologických jevů, se kterými se žáci na středních školách setkávají, opomenuty nejsou ani činitele, které výskyt sociálně patologických jevů ovlivňují. Druhá kapitola se pak zaměřuje na představení charakteristik žáka střední školy z hlediska jeho vývoje a také na pojednání o prospěchu na střední škole a vlivech, které jej ovlivňují. Třetí kapitola pak představuje metodiku vlastního výzkumu. Čtvrtá kapitola pojednává o výsledcích výzkumu, který kombinuje kvantitativní a kvalitativní výzkum, kdy v rámci kvantitativního výzkumu jsou získávány relevantní údaje o žácích a v rámci kvalitativního výzkumu jsou získávány údaje od pedagogů, kteří tyto žáky učí a obvykle jsou na školách, kde byl výzkum realizován, třídními učiteli. V kapitole jsou podány také výsledky týkající se verifikace stanovených hypotéz. Pátá kapitola pak představuje diskusi a vyhodnocení výsledků, kterých se podařilo prostřednictvím výzkumu dosáhnout. Opomenuta nejsou ani doporučení pro praxi, která rovněž tvoří součást diskuse výsledků.

V závěru práce je podáno shrnutí výsledků. Uvedeny jsou také limity práce a možnosti dalšího výzkumného šetření v dané problematice, v návaznosti na zjištění výzkumu.

1 SOCIÁLNĚ PATOLOGICKÉ JEVY

První kapitola nejprve vymezuje obecně pojem sociální patologie, poté pojednává o sociálně patologických jevech v obecné rovině, je zmíněn pojem rizikové chování, který má se sociálně patologickými jevy velmi úzkou souvislost, dále se věnuje konkrétním sociálně patologickým jevům, které jsou typické pro žáky středních škol, a posléze zmiňuje rovněž vlivy, které výskyt sociálně patologických jevů ovlivňují.

1.1 Sociální patologie

Sociální patologie je termín, pro který je charakteristická primárně skutečnost, že se jedná ve své podstatě o multidisciplinární obor, jehož cílem je popsat společensky nepřijatelné jevy z hlediska různých vědních oborů a odvětví. Pro sociální patologii je charakteristické, že se jedná o velmi dynamický obor, z jehož výzkumů vychází nespočet nových a podstatných zjištění, která je nutné různým způsobem reflektovat v praxi.¹

Lze říci, že tento pojem může mít více různých významů, protože může označovat jak vědní obor, tak studijní předmět, ale také negativní (sociálně patologické) jevy, které se ve společnosti v určité míře vyskytují. Důležité je, že sociální patologie se nezabývá všemi jevy, které lze vnímat negativně, ale primárně jen těmi, které se projevují v neadekvátních sociálních reakcích, resp. se vymykají míře, které jsou ve společnosti běžné a z hlediska norem dané společnosti přijatelné. Jedná se o obor, který se zaměřuje jednak na podstatu těchto jevů, ale také na jejich formy, výskyt, důsledky, které dané jevy mají jednak pro jednotlivce, ale také pro celou společnost. Opomenuty samozřejmě nejsou ani příčiny jejich výskytu stejně jako možnosti, jakými cestami je řešit.²

Je možné uvést, že pojem sociálně patologické jevy patří k těm, které se v kontextu vzdělávání a pedagogiky, vyskytují poměrně často, což reflektuje skutečnost, že sociálně patologické jevy jako předmět zkoumání tohoto oboru jsou ve své podstatě všudypřítomné. Oficiální dokumenty, které se zaměřují na formování vzdělávací politiky a koncepce, se přitom zaměřují primárně na prevenci sociálně patologických jevů, stejně jako se věnují zvládnutí následků nežádoucího chování či usilují

¹ FISCHER, Slavomil a Jiří ŠKODA. *Sociální patologie: závažné sociálně patologické jevy, příčiny, prevence, možnosti řešení*. 2., rozš. a aktualiz. vyd. Praha: Grada, 2014. Psyché (Grada). ISBN 978-80-247-5046-0, s. 11.

² BĚLÍK, Václav, Stanislava HOFERKOVÁ a Blahoslav KRAUS. *Slovník sociální patologie*. Praha: Grada, 2017. Pedagogika (Grada). ISBN 978-80-271-0599-1, s. 62.

o minimalizaci dopadů tam, kde se již sociálně patologické jevy rozvinuly. Stejně tak koncepce v oblasti vzdělávání usilují rovněž o to, aby se sociálně patologické jevy nešířily dále.³

Sociální patologie jako vědní obor zabývající se sociálně patologickými jevy, vychází ze skutečnosti, že v lidské společnosti vždy panovala a rovněž v současné době panují určitá pravidla chování (normy). Tímto způsobem je do určité míry stanoveno, co je v lidské společnosti vnímáno jako normální jev a co již normální není a jedná se o jev, který je nežádoucí, s čímž se pojí i nutnost se jím určitým způsobem zabývat a řešit jej. Některé jevy jsou přitom, ačkoliv nejsou zcela optimální, ještě vnímány jako tolerované, jiné jsou již jednoznačně nežádoucí, nicméně ještě třeba nejsou protiprávní, ovšem patologické zcela určitě. Další jevy se pak vyznačují tím, že vedle toho, že se jedná o sociální patologii, jsou rovněž v rozporu s právním řádem, čímž je nutné je také postihovat. S tím se pojí i nutnost, aby bylo chování, které je regulováno určitými normami (nezávisle na tom, zda jde o normy právní, anebo jen o normy společenské), určitým způsobem kontrolováno. Za tímto účelem pak slouží systém sociální kontroly, který lze členit na kontrolu vnitřní a vnější. Zde je potřeba zmínit, že v případě vnitřního systému kontroly by jedinec měl kontrolovat sám sebe. Problémem je, že tento systém sebekontroly není u každého člověka dostatečně vytvořen, čímž se na něj nelze spoléhat. Vedle toho existuje vnější systém kontroly, kdy je jedinec kontrolován ze strany vnějších subjektů, typicky ze strany společnosti, ale v případě žáků středních škol mohou být kontrolujícími například také učitelé anebo rodiče. Optimální přitom je, pokud tyto dva systémy kontroly působí společně, což je optimální formou prevence sociálně patologických jevů.⁴

Vedle otázky sociální kontroly je však nutné věnovat pozornost i skutečnosti, že hranice toho, co je normální a co je naopak vnímáno již jako sociálně patologický jev či deviace, tedy odchylka od normy (zde je třeba zmínit, že deviantní chování ještě nemusí být vždy patologické)⁵ se neustále a také poměrně rychle posouvají. Jednání, které bylo v dřívějších dobách vnímáno jako porušující například morální či sociální normy, je leckdy dnes vnímáno jako běžný jev, na který je někdy nahlíženo jako

³ PROCHÁZKA, Miroslav. *Sociální pedagogika*. Praha: Grada, 2012. Pedagogika (Grada). ISBN 978-80-247-3470-5, s. 133.

⁴ MÜHLPACHR, Pavel. *Sociální patologie*. Brno: Masarykova univerzita, 2001. ISBN 80-210-2511-5, s. 7.

⁵ FISCHER, Slavomil a Jiří ŠKODA. *Sociální patologie: závažné sociálně patologické jevy, příčiny, prevence, možnosti řešení*. 2., rozš. a aktualiz. vyd. Praha: Grada, 2014. Psyché (Grada). ISBN 978-80-247-5046-0, s. 14.

na jednání přijatelné, někdy alespoň jako na jednání, které je společností tolerováno. Dalo by se říci, že tak mnohé jednání bylo vyřazeno z pojmu „sociální patologie“, nicméně realita je spíše taková, že se objevují jiné (a mnohdy závažnější) formy jednání, které lze vnímat jako sociálně patologické.

1.2 Obecně o sociálně patologických jevech

Sociálně patologický jev je pojem, který lze chápat jako určitý středobod sociální patologie jako vědního oboru.⁶ Jedná se o pojem, který označuje jakékoliv sociální chování, které se vyznačuje tím, že porušuje nějakou sociální normu, což je důvodem, proč je takové chování určitou (významnou) částí společnosti odmítáno. Pro vymezení tohoto termínu je podstatné, že se jedná o neutrální označení, nelze jej tedy vnímat ani v pozitivním ani v negativním kontextu. Neříká tedy, že chování, které porušuje sociální normu, je vždy jen negativním jevem, v některých případech může být i jevem pozitivním. Zde je nutné vnímat odlišnost od pojmu sociální patologie, který v sobě již negativní konotaci zahrnuje.⁷

Pro sociálně patologický jev je typické, že se jedná o jev, který je pro společnost, popř. pro její část (obvykle majoritní většinu) vnímán jako jev negativního charakteru. Stejně tak je sociálně patologický jev vnímán jako negativní i ze strany alespoň některých konkrétních jednotlivců.⁸

Jiná definice popisující do určité míry i charakter sociálně patologických jevů se zaměřuje na vymezení sociálně patologického jevu jako nežádoucího chování, které se vyznačuje charakteristikami, jako je nezdravý životní styl, porušování a nedodržování nejrůznějších sociálních norem, dále také porušováním právních předpisů (zákonů, vyhlášek a dalších), etických anebo morálních pravidel či hodnot, dále se mezi ně řadí také nejrůznější formy chování a jednání, které vedou, popř. mohou vést k narušení zdraví jedince, ale také jeho životního či pracovního prostředí. Opomenout pak nelze ani jednání, která se vyznačují tím, že vedou buď k určitým individuálním, popř. ke skupinovým, a někdy dokonce i k celospolečenským

⁶ PROCHÁZKA, Miroslav. *Sociální pedagogika*. Praha: Grada, 2012. Pedagogika (Grada). ISBN 978-80-247-3470-5, s. 133.

⁷ BĚLÍK, Václav, Stanislava HOFERKOVÁ a Blahoslav KRAUS. *Slovník sociální patologie*. Praha: Grada, 2017. Pedagogika (Grada). ISBN 978-80-271-0599-1, s. 80.

⁸ FISCHER, Slavomil a Jiří ŠKODA. *Sociální patologie: závažné sociálně patologické jevy, příčiny, prevence, možnosti řešení*. 2., rozš. a aktualiz. vyd. Praha: Grada, 2014. Psyché (Grada). ISBN 978-80-247-5046-0, s. 16.

deformacím.⁹ Tato definice sociálně patologických jevů je poměrně obsáhlá, nicméně velmi vhodným způsobem shrnuje, jak rozmanité sociálně patologické jevy ve své podstatě mohou být, resp. jak různorodé formy jednání je možné jako sociálně patologické jevy označit, což je důležité pro další pojednání o tom, jaké sociálně patologické jevy se vztahují právě k vybrané věkové kategorii.

Vzhledem k tomu, že v této práci je pozornost zaměřena primárně na sociálně patologické jevy mladistvých (tj. žáků středních škol, jejichž věk se typicky pohybuje mezi 15. a 19. rokem), je třeba zmínit, že sociálně patologické jevy se vyskytují jak u mladistvých, tak i u dětí a stejně tak u dospělých. Některé sociálně patologické jevy jsou však častější pro určitou věkovou kategorii. Není tedy divu, že například sociálně patologickými jevy mladistvých, popř. i dětí, se odborníci zabývají již zhruba od období 2. světové války.¹⁰ Je tedy zřejmé, že se jedná o problém, který rozhodně není spojen jen se současnou generací či s generacemi posledními, nicméně vztahuje se prakticky k celým dějinám lidstva, ovšem proměňuje se podoba sociálně patologických jevů stejně jako to, co je za sociálně patologický jev ve společnosti považováno.

Lze přitom také říci, že každý sociálně patologický jev se vyznačuje určitou mírou nebezpečnosti, která se však mezi jednotlivými sociálně patologickými jevy poměrně zásadním způsobem odlišuje. Je docela typické, že čím je sociálně patologický jev rizikovější, tím více je ze strany odborníků, ale třeba i ze strany rodičů žáků či pedagogů usilováno o to, aby byl řešen a pokud možno řešen tak, aby k němu docházelo jen minimálně, pokud již k němu dojde, aby byl včas detekován a bylo na něj reagováno. Je tedy věnována velká pozornost rovněž otázkám prevence těch nejvýznamnějších. Mezi takové sociálně patologické jevy, na které se odborníci typicky zaměřují, patří například kriminalita, závislosti, ale i jiné formy delikvence. Nelze přitom opomíjet ani skutečnost, že některé druhy sociálně patologických jevů mají spíše trvalý charakter, jiné naopak procházejí v průběhu času určitými proměnami. Například u závislostí se typicky časem objevují nové návykové látky, v případě

⁹ POKORNÝ, Vratislav, Anton TOMKO a Jana TELCOVÁ. *Prevence sociálně patologických jevů: manuál praxe*. 3., rozš. vyd. Brno: Ústav psychologického poradenství a diagnostiky, 2003. *Prevence sociálně patologických jevů*. ISBN 80-86568-04-0, s. 9.

¹⁰ VEČERKA, Kazimír. *Sociálně patologické jevy u dětí: závěrečná zpráva z výzkumu*. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2000. *Studie* (Institut pro kriminologii a sociální prevenci). ISBN 80-86008-74-6, s. 6.

kriminality se v posledních desetiletích kriminalita začíná projevovat třeba i v online prostředí, což dříve nebylo obvyklé.¹¹

Jedním z významných charakteristických rysů sociálně patologických jevů je dále také jejich nadindividuálnost, což ve své podstatě znamená, že tento typ jevů existuje zcela nezávisle na skutečnosti, zda si jednotlivec uvědomuje, že zde takový jev je. Ačkoliv si mládež tedy takové jevy mnohdy nepřipouští, nadále existují a mohou mít závažné důsledky, což je třeba při pojednání o nich brát v potaz. Je to také důvodem, proč je možné tvrdit, že takové jevy zde byly vždy, tedy i dříve, než jim byla věnována adekvátní pozornost.¹²

Na druhou stranu je ovšem třeba zmínit, že sociálně patologické jevy se vyznačují i tím, že mají poměrně hromadný charakter. Obvykle se tak netýkají jen minima či omezeného okruhu subjektů, ale v určité míře poměrně významné části populace, čímž také mnohdy ohrožují celou společnost či její významnou část, nikoliv jen toho jedince, který se jich aktivně účastní a zapojuje se do nich.¹³

1.3 Rizikové chování

Dalším termínem, který je potřeba vymezit, protože je někdy zaměňován s pojmem sociálně patologický jev, popř. je používán jako jeho synonymum, je pojem rizikové chování.¹⁴ Pohled na to, co se rozumí pod rizikovým chováním přitom, podobně jako v případě vymezení sociálně patologických jevů, není zcela jednotný. Je však nutné zmínit, že právě v souvislosti s dospívající mládeží, ke které se žáci střední školy řadí, bývá tento typ chování velmi často řešen, protože jednak je zde ještě prostor pro prevenci a nápravu, jednak adolescentní mládež k takovému typu chování mnohdy inklinuje více než děti, popř. dospělí. Obecně je možné pojem rizikové chování vnímat jako velmi široký pojem, který je ve své podstatě nadřazen termínům, jako je chování problémové, asociální nebo delikventní. V zásadě lze říci, že se jedná o takové chování, které se vyznačuje tím, že buď přímo, anebo nepřímo ústí v psychosociální, anebo

¹¹ FISCHER, Slavomil a Jiří ŠKODA. *Sociální patologie: závažné sociálně patologické jevy, příčiny, prevence, možnosti řešení*. 2., rozš. a aktualiz. vyd. Praha: Grada, 2014. Psyché (Grada). ISBN 978-80-247-5046-0, s. 15.

¹² BĚLÍK, Václav, Stanislava HOFERKOVÁ a Blahoslav KRAUS. *Slovník sociální patologie*. Praha: Grada, 2017. Pedagogika (Grada). ISBN 978-80-271-0599-1, s. 80.

¹³ VALIŠOVÁ, Alena, Hana KASÍKOVÁ a Miroslav BUREŠ. *Pedagogika pro učitele*. 2., rozš. a aktualiz. vyd. Praha: Grada, 2011. Pedagogika (Grada). ISBN 978-80-247-3357-9, s. 400.

¹⁴ FISCHER, Slavomil a Jiří ŠKODA. *Sociální patologie: závažné sociálně patologické jevy, příčiny, prevence, možnosti řešení*. 2., rozš. a aktualiz. vyd. Praha: Grada, 2014. Psyché (Grada). ISBN 978-80-247-5046-0, s. 14.

zdravotní poškození buď toho jedince, který se ho dopouští, anebo i jiných osob, popř. majetku, případně také prostředí.¹⁵

1.4 Vybrané sociálně patologické jevy typické pro žáky středních škol

Jak již bylo zmíněno, sociálně patologických jevů je skutečně velké množství a jsou velmi různorodého charakteru. Proto je další pojednání o vybraných sociálně patologických jevech potřeba nejprve omezit na ty, které jsou v odborné literatuře nejčastěji spojovány právě s dospíváním a studiem na střední škole. Z uvedených důvodů je v dalším textu věnována pozornost primárně následujícím sociálně patologickým jevům: záškoláctví, šikaně, kriminálnímu jednání adolescentů, závislostem, rizikovému sexuálnímu chování a rizikovému chování na internetu stejně jako poruchám příjmu potravy, což jsou trendy dnešní doby. Samozřejmě se i mezi žáky středních škol leckdy vyskytují i další sociálně patologické jevy (např. vandalismus, agrese, extremismus a další),¹⁶ nicméně není možné v této práci pojednat o všech možných alternativách, s nimiž se lze v praxi setkat, ale je nutné vyselektovat jen vybrané. Opomenout přitom nelze ani fakt, že i mezi mladistvými lze identifikovat nejrůznější subkultury, které se od sebe navzájem poměrně intenzivně odlišují a vyznačují se řadou specifik. Mnohé subkultury se přitom vyznačují i svými specifickými riziky.¹⁷

1.4.1 Záškoláctví

Záškoláctví je typickým sociálně patologickým jevem, který je spojen se školní docházkou, proto byl také v kontextu žáků středních škol zařazen na první místo mezi vybranými sociálně patologickými jevy, jimž je v této práci věnována pozornost. Odborná literatura záškoláctví obvykle definuje jako stav, kdy se žák úmyslně a bez omluvitelného důvodu (a obvykle také bez souhlasu, popř. dokonce bez vědomí rodičů)

¹⁵ NIELSEN SOBOTKOVÁ, Veronika. *Rizikové a antisociální chování v adolescenci*. Praha: Grada, 2014. Psyché (Grada). ISBN 978-80-247-4042-3, s. 39–40.

¹⁶ Tamtéž, s. 41–42.

¹⁷ SMOLÍK, Josef. *Subkultury mládeže: uvedení do problematiky*. Praha: Grada, 2010. ISBN 978-80-247-2907-7, s. 44.

vyhýbá účasti na vyučování. Typicky se přitom zdržuje mimo domov, ovšem nikoliv ve škole. Někdy se také uvádí, že se jedná ve své podstatě o způsob útěku ze školy.¹⁸

Další zdroje pak uvádějí, že se jedná především o absenci ve škole, která není řádně omluvená, tedy nejsou doloženy či zákonným zástupcem (u nezletilých žáků) stvrzeny důvody, pro které se žák vyučování neúčastnil. Záškoláctví samo o sobě je poměrně nevychované, vede k tomu, že žák se nevzdělává tak, jak by v souladu se vzdělávacím plánem měl, neplní si své povinnosti vůči škole, navíc je obvykle záškoláctví spojováno rovněž s řadou nežádoucích aktivit, které žák v době, kdy není ve škole, vyvíjí. Nelze však opomíjet ani případy, kdy dochází k tzv. skrytému záškoláctví, které je rodiči omlouváno např. proto, že rodina nechce, aby žák měl sníženou známku z chování, anebo jede celá rodina na dovolenou, nicméně dítě je ze školy omloueno pro nemoc.¹⁹

Vedle toho je možné záškoláctví dělit také na impulzivní záškoláctví a na plánované (nebo také účelové) záškoláctví. V případě impulzivního záškoláctví je pro jednání žáka typické, že dopředu neplánuje, že do školy nepůjde. Nicméně v návaznosti na nějaký impuls (např. potká kamarády, kteří do školy také nejdou) se žák rozhodne, že do školy nakonec nepůjde. Oproti tomu v případě plánovaného záškoláctví je typické, že se žák například snaží vyhnout něčemu, co je pro něj nepříjemné (např. zkoušení, setkání se s nějakou osobou, určitému předmětu, který mu nejde), čímž dopředu plánuje, jak se takovému předmětu vyhnout. Důvody, proč ze strany žáků dochází k záškoláctví, je obvykle možné kategorizovat do tří skupin. Může se jednat o negativní vztah žáka ke škole. Dále se může jednat rovněž o vliv rodinného prostředí, kdy pokud rodiče žáka rovněž neměli ke škole pozitivní vztah a tendenci ji pravidelně navštěvovat, navíc jsou ochotni jeho absence omlouvat, je žák k záškoláctví náchylný více, než pokud by jeho rodinné prostředí na školu a vzdělání kladlo velký důraz. Dalším vlivem je pak trávení volného času a vliv party, kdy pokud žák má tendenci být v kontaktu s dalšími žáky, kteří rovněž vyhledávají záškoláctví, snáze se k němu také přikloní.²⁰

¹⁸ PUGNEROVÁ, Michaela a Jana KVINTOVÁ. *Přehled poruch psychického vývoje*. Praha: Grada, 2016. Psyché (Grada). ISBN 978-80-247-5452-9, s. 165.

¹⁹ VALIŠOVÁ, Alena, Hana KASÍKOVÁ a Miroslav BUREŠ. *Pedagogika pro učitele*. 2., rozš. a aktualiz. vyd. Praha: Grada, 2011. Pedagogika (Grada). ISBN 978-80-247-3357-9, s. 353.

²⁰ MARTÍNEK, Zdeněk. *Agresivita a kriminalita školní mládeže*. 2., rozš. a aktualiz. vyd. Praha: Grada, 2015. Pedagogika (Grada). ISBN 978-80-247-5309-6, s. 116.

1.4.2 Šikana

Vymezit je potřeba také pojem šikana, což je velmi často se vyskytující sociálně patologický jev na školách. Význam takového vymezení je klíčový již proto, že někdy ani samotní pedagogové nemají zcela jasnou představu o tom, co se pod šikanou rozumí, popř. za ni považují jiné jevy, které však reálně nelze za šikanu označit. S uvedeným se pak pojí i skutečnost, že pokud není vymezení šikany jasné a pro učitele dostatečně srozumitelné, může poměrně snadno dojít k jejímu přehlédnutí.²¹

Šikanu je možné definovat celou řadou různých způsobů. Uvádí se například, že pod pojmem šikana je možné rozumět ubližování jinému člověku, který se buď nemůže anebo nedokáže bránit. Typicky je pod pojmem šikana chápáno jednání, které nemá jednorázový charakter, ale opakuje se. Nicméně v některých případech se pod pojem šikana řadí i jednorázové jednání, pokud je zde alespoň hrozba, že dojde k jeho opakování. Pro šikanu je dále charakteristické, že probíhá mezi osobami, které jsou ve stejném postavení (tedy např. mezi spolužáky ve škole, anebo třeba mezi spolupracovníky v zaměstnání). Mezi agresorem a jeho obětí je však asymetrický vztah moci. Oběť je tedy slabší stranou, bojí se agresora. Šikana se přitom dělí jednak na přímou šikanu, ale také na nepřímou šikanu. Přímá šikana má řadu podob, může spočívat například v působení bolesti, opomenout nelze ani ponižující tělesnou manipulaci, nebo brání a poškozování cizích věcí. Může rovněž jít o slovní útoky a další jednání. Nepřímá šikana je pak realizována především prostřednictvím sociální izolace oběti, její vylučování z různých aktivit a v podobných aktivitách. Tento typ šikany používají častěji dívky.²²

Jiné pojetí šikany v literatuře pak uvádí, že se jedná vlastně o zvláštní případ agresivního jednání, které se vyznačuje významnou asymetrií sil z hlediska jejich rozložení mezi agresora (silnějšího) a napadeného (slabšího) jedince. Při pojednání o šikaně je nutné vycházet ze skutečnosti, že zcela bezkonfliktní školní třídy se vyskytují skutečně výjimečně. Obvykle je třída totiž složena z řady různých jednotlivců, kteří spolu nezávisle na tom, zda jim taková situace vyhovuje či nikoliv, musí každý den trávit řadu hodin. Navíc se nacházejí ve věku, kdy se teprve učí, jaké chování je vhodné a žádoucí a jaké je naopak jednoznačně nežádoucí. Ani jejich

²¹ MARTÍNEK, Zdeněk. *Agresivita a kriminalita školní mládeže*. 2., rozš. a aktualiz. vyd. Praha: Grada, 2015. Pedagogika (Grada). ISBN 978-80-247-5309-6, s. 128.

²² ŘÍČAN, Pavel a Pavlína JANOŠOVÁ. *Jak na šikanu*. Praha: Grada, 2010. Pro rodiče. ISBN 978-80-247-2991-6, s. 21–22.

sebeovládání ještě není zcela vyvinuté.²³ S tím se pak pojí skutečnost, že šikana se v mnoha školách a kolektivech žáků ve věku dospívání, rozvíjí poměrně snadno.

Důležité pak z pohledu pedagoga působícího na střední anebo i na základní škole je, aby například před rodiči nepoužíval slovo šikana, protože tímto pojmem může být na straně rodičů dítěte, které se šikany dopustilo, spíše vyvolána agrese, negativní postoj a odmítání takového jevu. Je tedy nutné volit jiný pojem (např. trápení, ubližování apod.), jehož prostřednictvím je skutečnost popsána, což opět pak vede k tomu, že mnohdy nemusí být vymezení šikany vnímáno jako zcela jasné a jednoznačné.²⁴

1.4.3 Kriminalita

Ačkoliv je pojem kriminalita něčím, co je občanům velmi dobře známé, přesto je žádoucí tento pojem jasně vymežit, protože každý si pod kriminalitou představuje něco trochu jiného, což pak opět vede k tomu, že může snadno dojít k nepochopení si. Pojem kriminalita má svůj původ v latinském výrazu „*criminalis*“, což v českém jazyce znamená zločin, případně je možné odvozovat termín rovněž od latinského pojmu „*crimen*“, který je možné do českého jazyka přeložit jako „*zločin*“. Trestní právo v současné době vnímá jako kriminalitu protispolečenské jednání, které je s ohledem na společenskou nebezpečnost považováno za trestný čin. Není přitom sporu o tom, že kriminalita se řadí mezi sociálně patologické jevy.²⁵

Přesto však pohled na kriminalitu není v odborné literatuře zcela jednotný. Lze se totiž setkat i s přesvědčením, že „*v nejužším smyslu slova se kriminalitou rozumí především takové trestné činy (v USA tzv. indexové delikty), které jsou pokládány tradičně za jádro kriminality. Jedná se např. o vraždy, závažná ubližování na zdraví, znásilnění, loupeže a další závažné majetkové trestné činy, prostřednictvím kterých je zpravidla vyhodnocován rozsah výskytu a vývoj kriminality v konkrétní lokalitě a čase. V trestněprávním pojetí kriminality se do ní zahrnují veškeré, platným trestním právem hmotným, upravené skutkové podstaty trestných činů (zločinů i přečinů). V sociologickém, nejširším smyslu slova se kriminalitou rozumí nejen trestná činnost zakotvená v platných trestněprávních normách, ale i taková sociálně*

²³ JANOŠOVÁ, Pavlína, Lenka KOLLEROVÁ, Kateřina ZÁBRODSKÁ, Jiří KRESSA a Mária DĚDOVÁ. *Psychologie školní šikany*. Praha: Grada, 2016. Psyché (Grada). ISBN 978-80-247-2992-3, s. 11.

²⁴ MARTÍNEK, Zdeněk. *Agresivita a kriminalita školní mládeže*. 2., rozš. a aktualiz. vyd. Praha: Grada, 2015. Pedagogika (Grada). ISBN 978-80-247-5309-6, s. 129.

²⁵ KARABEC, Zdeněk. Kriminalita. In: *Sociologická encyklopedie* [online]. Praha: Sociologický ústav AV ČR, 2018 [cit. 2022-02-21]. Dostupné z: <https://encyklopedie.soc.cas.cz/w/Kriminalita>

*škodlivá chování, která sice nejsou ohrožena trestními sankcemi, avšak s trestnou činností úzce souvisejí (např. abúzus drog, prostituce, korupční jednání apod.).*²⁶

Kriminalita je pochopitelně sociálně patologickým jevem, který se týká nejen dospělých, ale i mládeže. Z tohoto důvodu se někdy autoři snaží vymezit rovněž pojem kriminalita mládeže. Zde panuje v odborné literatuře v zásadě shoda, že se jedná o kriminalitu, které se dopouštějí osoby, které jsou mladší 18 let. Důležité je, že taková mládež překračuje jak normy společenské, tak i právní a tím naplňuje skutkovou podstatu trestného činu. Kriminalita je často velmi úzce spjata s dalšími sociálně patologickými jevy, uvádí se například, že své kořeny mívá často v záškoláctví. Vedle toho je však často spojována například s užíváním návykových látek, na které mladý člověk potřebuje nějak získat prostředky, což je důvodem, proč se rozhodne pro páchání kriminality.²⁷ Je tedy zřejmé, že sociálně patologické jevy, které byly výše představeny, jsou v mnoha ohledech velmi úzce provázané a nelze na ně nahlížet zcela odděleně.

1.5 Faktory ovlivňující výskyt sociálně patologických jevů

Existuje celá řada faktorů, které mají potenciál ovlivnit výskyt sociálně patologických jevů u jednotlivce. Obvykle přitom na jedince nepůsobí jen jeden rizikový faktor, který by k sociálně patologickým jevům vedl, ale jedná se o kombinaci více různých faktorů, které působí společně. Mezi významné faktory, které mají na výskyt sociálně patologických jevů značný vliv, lze zařadit: osobnost jedince, rodinu, vrstevníky, ale také faktory biologického charakteru, opomenout pak nelze ani prostředí, ve kterém jedinec žije a vyrůstá. Jednotlivé faktory jsou v následujícím textu detailněji představeny.

Velmi významným faktorem je osobnost jednotlivce, která je vlastně souhrnem nejrůznějších rysů a vlastností, které jsou pro konkrétního jednotlivce charakteristické a definují ho. K osobnostním charakteristikám patří například inteligence jednotlivce, jeho charakterové vlastnosti, opomenout nelze temperament, ale i vývojové charakteristiky stejně jako třeba chování jednotlivce. Dále nelze opomenout ani řazení k extroverzi či introverzi, popř. otázku odpovědnosti jednotlivce. Vliv má pochopitelně rovněž jeho zdravotní stav, životní styl stejně jako schopnost mít vlastní názor

²⁶ HENDRYCH, Dušan et al. *Právní slovník*. 3., rozš. vyd. Praha: C.H. Beck, 2009. Beckovy odborné slovníky. ISBN 978-80-7400-059-1.

²⁷ BLAŽEK, Petr, Slavomil FISCHER a Jiří ŠKODA. *Delikvence: analýza produktů činnosti delikventní subkultury jako diagnostický a resocializační nástroj*. Praha: Grada, 2019. Psyché (Grada). ISBN 978-80-271-2013-0, s. 15.

a prezentovat ho. Osobnostních charakteristik, které jedince utvářejí, je celá řada. Důležité přitom je, že osobnost člověka se v průběhu jeho života vyvíjí.²⁸

Zásadním faktorem, který ovlivňuje výskyt sociálně patologických jevů u dětí a dospívajících je rovněž rodina. Ta má zásadní význam proto, že pro vývoj a formování osobnosti člověka je rodina jakožto základní sociální jednotka (také jako základní sociální skupina, v níž jedinec žije) jednoznačně klíčová. Je ovšem potřeba také uvést, že rodina může mít řadu podob, čímž může také na mladého člověka či dospívajícího působit jak pozitivně, tak i negativně. Ve většině případů je možné identifikovat jak vlivy pozitivní, tak i vlivy negativní, nicméně existují samozřejmě i rodiny, kde bohužel převažují spíše negativní vlivy, čímž obvykle je jedinec náchylnější k tomu, aby se dopouštěl sociálně patologických jednání. Proto je také vliv rodiny na sociálně patologické jevy u jedince a přístup jedince k nim jednoznačně klíčový. Existuje proto celá řada institucí, která se právě na práci s rodinami (zejména těmi disfunkčními) zaměřuje, aby bylo možné minimalizovat dopady negativního rodinného působení na jednotlivce. Zásadní význam má jak vztah mezi rodiči a dítětem (dospívajícím), tak i vzor, který jedinec v rodině získává.²⁹

Je totiž běžné, že v dětském věku jedinec považuje rodinu a svoji příslušnost k ní za samozřejmost. Vnímá ji jako určité zázemí, je pro něj důležitá proto, že právě zde by měl pociťovat lásku, důvěru a další pozitivní pocity a jistoty. Bohužel ne vždy tomu tak je, ne vždy rodina funguje idylicky. Na dítě tak může mít negativní vliv například odchod jednoho z rodičů z rodiny, špatné vztahy v rodině, ale třeba také násilí v rodině, špatný vzor ze strany rodičů (např. rodiče nepracují a dopouštějí se trestné činnosti, čímž dítě má větší tendenci rovněž k tomuto typu jednání). Proto je velmi důležité, aby jedinec vyrůstal ve funkční rodině. Vliv přitom mají nejen rodiče, ale třeba také sourozenci a další rodinní příslušníci, kteří mohou dospívajícího jedince ovlivnit. V optimálním případě by dítě mělo vyrůstat v úplné rodině, protože je důležité, aby mělo jak mužský, tak i ženský vzor. Zároveň je ovšem důležité, aby vztah mezi matkou a otcem fungoval dobře, protože i samotný vzájemný vztah mezi rodiči je pro dítě klíčový a je jedním z faktorů, který se pak promítá i do tendence k sociálně patologickým jevům na straně žáka. Proto je také za významný faktor, který může

²⁸ VANÍČKOVÁ, Eva. *Tělesné tresty dětí: definice, popis, následky*. Praha: Grada, 2004. Psyché (Grada). ISBN 80-247-0814-0, s. 75.

²⁹ FISCHER, Slavomil a Jiří ŠKODA. *Sociální patologie: závažné sociálně patologické jevy, příčiny, prevence, možnosti řešení*. 2., rozš. a aktualiz. vyd. Praha: Grada, 2014. Psyché (Grada). ISBN 978-80-247-5046-0, s. 155.

ovlivnit rizikové chování a výskyt sociálně patologických jevů u jedince, považován mimo jiné rozvod, popř. rozchod rodičů. Základním problémem takové situace je, že dítě do určité míry ztrácí zázemí a jistoty, s čímž se pojí i ztráta pocitu bezpečí. Není přitom ani neobvyklé, že rodiče se ve fázi krátce po rozchodu či v průběhu rozvodu a těsně po něm nejsou schopni shodnout naprosto na ničem, navíc do svých neshod mnohdy zapojují své děti, pomlouvají například před dětmi druhého rodiče, poukazují na to, jak jim ublížil a je špatný, někdy také dítěti mohou tvrdit, že druhý rodič o něj nemá zájem (i když to tak není). Dítě se také častokrát stává předmětem boje, každý z rodičů ho chce do péče, ale již nedomyšlí následky (např. jak se o dítě dokáže při velkém pracovním vytížení postarat apod.). Dítě navíc leckdy ještě není tak vyspělé, aby celou situaci dokázalo dostatečně pochopit a podívat se na ni racionálně. Rozpad vztahu rodičů tak může mnohdy ovlivnit celou osobnost dítěte, její vývoj, ale také postoje, ke kterým patří i postoj a vztah ke škole. S tím se pak mnohdy pojí třeba zhoršení prospěchu, popř. i záškoláctví či nepozornost ve škole, zapomínání na úkoly a pomůcky a další problémy. Vzhledem k tomu, že dítě za takové situace nepociťuje jistotu v rodině, vyhledává více vrstevnické skupiny. Zde mají žáci na jednu stranu možnost získávat celou řadu nových zkušeností, na druhou stranu je pro ně snazší se takto přidat k nějakým aktivitám, které naplňují definiční znaky sociálně patologických jevů.³⁰

Ve vztahu k rodině jako faktoru, který má dopad na výskyt sociálně patologických jevů, dále nelze opomenout ani skutečnost, že existují i případy, kdy se rodina stává pro jedince spíše zátěží, a vede k tomu, že se spíše přikloní k sociálně patologickým jevům. Vedle sociálně patologických jevů se pak stává, že se u jedince rozvíjejí například také psychické obtíže. Mezi důvody, proč tomu tak je, typicky patří dysfunkce rodiny, kdy je některá z funkcí rodiny narušena, popř. rodina přestává některé důležité úkoly plnit, a to za předpokladu, že v důsledku takové situace dochází rovněž k psychické deprivaci dítěte v rodině. Další příčinou může být anomální osobnost rodičů, popř. některého z nich. Takový rodič se vyznačuje tím, že nechce či nedokáže řádně pečovat o dítě. Tato forma péče může mít jak formu zanedbávání, týrání či jiného antisociálního jednání, tak i formu hyperprotektivity rodičů ve vztahu k dítěti. Ani jedno přitom nemá na dítě pozitivní vliv a může se tak stát, že se dítě snáze dopustí sociálně patologického jednání. Významným faktorem pak bývá také neúplnost rodiny, náhradní

³⁰ VÁGNEROVÁ, Marie. *Vývojová psychologie: dětství a dospívání*. 2., dopl. a přeprac. vyd. Praha: Karolinum, 2012. ISBN 978-80-246-2153-1, s. 313.

rodičovství, popř. ústavní výchova dítěte, což má na dítě řadu negativních dopadů (byť někdy je ústavní výchova či náhradní rodičovství nejlepším řešením pro dítě, stále se jedná o zátěžovou situaci). Opomenout pak nelze ani syndrom týraného, zanedbávaného či zneužívaného dítěte.³¹

V rodině pak nelze vynechat ani takové otázky, jako je nečitelnost výchovy rodičů, která může být dalším významným faktorem ovlivňujícím výskyt sociálně patologických jevů. V čitelné výchově je jasně nastaveno, co bude následovat po určitém jednání, co dítě za určité jednání dostane. V nečitelné tomu ovšem tak není, což dítě mate, dítě nemá jasno v mnoha otázkách a hodnotách, což vede k tomu, že nejsou dána jasná pravidla. Dítě si tak může být nejisté, což u něj vzbuzuje agresi, která je sama o sobě sociálně patologickým jevem, může se také dopouštět například šikany či násilné kriminality. Zde je však třeba zmínit, že nečitelností se mnohdy vedle rodičů dopouští i pedagogové, u kterých má formu například nečitelného známkování. Opomenout pak ve vztahu k sociálně patologickým jevům nelze ani příliš autoritářskou výchovu, ve které převažují postihy nad pochvalami, což opět vede k napětí a možné agresi dítěte, která se pak ventiluje formou sociálně patologických jevů. Poměrně obvyklou příčinou sociálně patologických jevů bývá také nesoulad v nastavených hranicích mezi rodinou a školou. Pokud je například výchova v rodině nastavena příliš benevolentně a rodič třeba nesouhlasí s pravidly, která vyžaduje škola, má pak dítě ve škole mnohdy s chováním problémy, přičemž škola je za těchto okolností poměrně bezmocná, protože rodič, který s pravidly nejen nesouhlasí, ale například popírá chybu dítěte, vyjadřuje se o škole negativně, mu není dobrým vzorem a dítě není vedeno k nějakému řádu či pořádku. Postoj dítěte ke škole pak reflektuje postoj rodiče, což vede k tomu, že dítě má pocit, že může dělat téměř vše. Existují však i opačné případy, kdy jsou pravidla v rodině nastavená velmi úzce, čímž dítě má naopak ve škole více volnosti. I zde je však riziko sociálně patologických jevů. Mnohé tyto děti jsou totiž ze strany učitelů oblíbené, nicméně pod zástěrkou této skutečnosti například ubližují slabším žákům či se dopouštějí jiných patologických jednání.³²

Mezi další faktory, které ovlivňují výskyt sociálně patologických jevů, se pak řadí rovněž vrstevníci, kteří jsou pro mladého člověka či dospívajícího velmi důležití. Proto

³¹ FISCHER, Slavomil a Jiří ŠKODA. *Sociální patologie: závažné sociálně patologické jevy, příčiny, prevence, možnosti řešení*. 2., rozš. a aktualiz. vyd. Praha: Grada, 2014. Psyché (Grada). ISBN 978-80-247-5046-0, s. 156.

³² MARTÍNEK, Zdeněk. *Agresivita a kriminalita školní mládeže*. 2., rozš. a aktualiz. vyd. Praha: Grada, 2015. Pedagogika (Grada). ISBN 978-80-247-5309-6, s. 82.

také jedinec má zájem ve skupině vrstevníků obstát, čímž se stává náchylnějším i k sociálně patologickým jevům, neboť mnohé vrstevnické skupiny dospívajících se jich dopouštějí, snaží se porušovat nejrůznější pravidla, proti kterým častokrát i cíleně brojí, což pak vede ke skutečnosti, že další jedinec ve snaze do takové skupiny zapadnout se rovněž nechá zlákat takovým jednáním. I pro žáka, který vyrůstá ve funkční rodině, jsou mnohdy nároky skupiny vrstevníků do určité míry stresující, protože mu záleží na tom, aby v očích vrstevníků obstál. Ještě více stresující jsou tyto nároky v případech, kdy dítě nemá funkční rodinu a vrstevníci jsou tak pro něj mnohdy velmi důležití. Dítě či dospívající jedinec, kterému schází zázemí a jistota pak mnohdy přímo vyhledává vrstevnické skupiny, jejichž hlavní náplní činnosti jsou právě sociálně patologické jevy (např. záškoláctví, kriminalita, konzumace alkoholu či návykových látek apod.). Takové skupiny se mnohdy zcela vymykají běžným sociálním normám a běžnému standardu společenského chování. Mladý člověk je navíc v mnoha ohledech snadno ovlivnitelný, což má rovněž význam, neboť zájem o uznání vrstevníků v kombinaci s tím, že se člověk nechá snadno ovlivnit a mnohdy zcela nedomyslí veškeré své počiny, může mít ve vrstevnických skupinách, které se vzájemně podněcují v sociálně patologických jevech, mnohdy závažné důsledky.³³

Opomenout nelze ani biologické faktory, k nimž patří například zdravotní stav, ale i genetické předpoklady k určitým typům jednání, které se často v rodinách dědí z generace na generaci. Důležité je pak rovněž prostředí, ve kterém jedinec vyrůstá a vyvíjí se. Zde opět působí jednak rodina, ale také třeba školní prostředí. Dnes je sice obvyklé, že na všech školách jsou různé preventivní programy, které mají mnoha sociálně patologickým jevům zamezit, předcházet, nicméně jejich praktická implementace se často v mnoha ohledech liší v každé jednotlivé škole. Dalším faktorem je pak špatné klima ve škole, popř. i v konkrétní třídě. Opomenout nelze ani nezájem ze strany pedagogů či jejich negativní přístup k žákům, což opět ovlivňuje chování a postoje žáka.³⁴

Důležité je také sociální prostředí, ve kterém dítě vyrůstá. Pokud je takové prostředí například tolerantní k alkoholu či kouření, dostává dítě pochopitelně negativní vzor do života. Stejně tak má vliv, pokud např. rodiče nepracují. V mnohých sociálně vyloučených lokalitách je navíc skutečnost, že rodiče nepracují, poměrně běžná stejně

³³ MARTÍNEK, Zdeněk. *Agresivita a kriminalita školní mládeže*. 2., rozš. a aktualiz. vyd. Praha: Grada, 2015. Pedagogika (Grada). ISBN 978-80-247-5309-6, s. 100.

³⁴ BĚLÍK, Václav, Stanislava HOFERKOVÁ a Blahoslav KRAUS. *Slovník sociální patologie*. Praha: Grada, 2017. Pedagogika (Grada). ISBN 978-80-271-0599-1, s. 50.

jako například drobná kriminalita, dítě tak již od velmi nízkého věku dostává negativní vzory ze svého okolí a je ve své podstatě ujišťováno o tom, že sociálně patologické jevy jsou normálním chováním. V prostředí, kde se toleruje zahálka, navíc často dítě není motivováno k tomu, aby si plnilo úkoly do školy, popř. do školy systematicky docházelo, což pak vede k nižší úrovni vzdělanosti, s čímž se pojí neschopnost se v dalším životě adekvátně uplatnit. Všechny tyto faktory pak vedou k frustraci jedince a také k sociálně patologickým jevům.³⁵ Právě v takovém prostředí je navíc rodina mnohdy pro dítě jediným opěrným bodem, což pak náchylnost k sociálně patologickým jevům dále zvyšuje, protože zde schází dostatečná míra stability.³⁶

³⁵ VÁGNEROVÁ, Marie. *Vývojová psychologie: dětství a dospívání*. 2., dopl. a přeprac. vyd. Praha: Karolinum, 2012. ISBN 978-80-246-2153-1, s. 14.

³⁶ KRAUS, Blahoslav. *Základy sociální pedagogiky*. Praha: Portál, 2008. ISBN 978-80-7367-383-3, s. 81.

2 CHARAKTERISTIKA ŽÁKA STŘEDNÍ ŠKOLY

Žák střední školy se vyznačuje specifickými charakteristikami, které jsou v mnoha ohledech spojeny s jeho věkem, protože typický žák střední školy spadá do období adolescence, s čímž se pojí specifické charakteristiky jednotlivce, ale i prudký osobnostní vývoj či otázka socializace, která je z hlediska sociálně patologických jevů rovněž klíčová. V dalším textu je proto pojednáno nejprve obecně o vymezení a charakteristiky adolescence, dále je pojednáno o vývojových změnách, které s sebou adolescence nese a opomenuta pak není ani otázka socializace a budoucích plánů adolescentů.

2.1 Vymezení a charakteristika adolescence

Termín „adolescence“ nebo také „dospívání“ se běžně používá k popisu přechodné fáze mezi dětstvím a dospělostí. Dospívání se rovnalo pojmům „dospívající roky“ a „puberta“. Dospívání však není výlučné pro žádný z těchto termínů. Puberta se týká hormonálních změn, ke kterým dochází v raném mládí; a období dospívání může přesahovat i dospívání. Ve skutečnosti neexistuje žádná vědecká definice adolescence nebo stanovené jasné věkové hranice. V literatuře se často uvádí, že pojem adolescence je znám již od 15. století, nejedná se tedy o nic nového. Svůj původ má v latinském slově „*adolescere*“, které lze do českého jazyka přeložit jako „*vyrůst*“, anebo také „*dospět*“. Jedná se tedy vlastně o určité období přechodu mezi dětstvím a dospělostí.³⁷ Tento věk začíná od 13 let a pokračuje až do dospělosti. Věk dospívání se liší podle kultury. Světová zdravotnická organizace (WHO) definuje dospívání jako období života mezi 10 a 19 lety. Naproti tomu ve Spojených státech se dospívání obecně považuje za začínající někde ve věku 12 až 14 let a končící ve věku 19 nebo 20 let. Jak je výraz „*teenager*“ definován snadněji, popisuje osobu, která má třináct až devatenáct let věku.³⁸

Důkladné pochopení adolescence ve společnosti závisí na informacích z různých pohledů, nejdůležitějších z oblastí psychologie, biologie, historie, sociologie, vzdělávání a antropologie. Ve všech těchto perspektivách je adolescence vnímána jako přechodné

³⁷ NIELSEN SOBOTKOVÁ, Veronika. *Rizikové a antisociální chování v adolescenci*. Praha: Grada, 2014. Psyché (Grada). ISBN 978-80-247-4042-3, s. 19.

³⁸ DEGNER, Amanda J. The definition of adolescence: One term fails to adequately define this diverse time period. *CHARIS: A Journal of Lutheran Scholarship, Thought, and Opinion*, 2006, 5(3). ISSN 2226-7522, s. 7–8.

období mezi dětstvím a dospělostí, jehož kulturním účelem je příprava dětí na role dospělých. Myšlenky, úvahy a koncepty vyvinuté v tomto životním období výrazně ovlivňují budoucí život člověka a hrají hlavní roli při formování postavy a osobnosti. Na počátku dospívání vede kognitivní vývoj k většímu sebepoznání, většímu povědomí o ostatních a jejich myšlenkách a úsudcích, schopnosti přemýšlet o budoucích možnostech a schopnosti zvažovat více možností najednou. Výsledkem je, že adolescenti zažívají významný posun od jednoduchých, konkrétních a globálních popisů sebe sama, typických pro malé děti; jako děti se definovaly fyzickými rysy, zatímco jako adolescenti se definují na základě svých hodnot, myšlenek a názorů.³⁹

Ačkoliv nelze rozporovat, že všechna období v životě jsou důležitá, některá jsou důležitější než jiná, a to kvůli jejich okamžitým účinkům na postoje a chování, zatímco jiná jsou významná kvůli jejich dlouhodobým účinkům. Některá období jsou důležitá pro jejich fyzické a jiná pro jejich psychologické účinky. Adolescence je důležitá jak pro fyzické, tak i pro psychické dopady na člověka. Pro adolescenci je totiž charakteristické, že se jedná o období určitého přechodu (tranzice). Tranzice zde však neznamena přerušování nebo přechod z minulosti, ale spíše přechod z jedné fáze do druhé. Během jakéhokoli přechodného období je stav jednotlivce vágní a dochází k nejasnostem ohledně rolí, které má jedinec hrát. Adolescent není ani dítětem, ani dospělým. Pokud se adolescenti chovají jako děti, je jim řečeno, aby se „*chovali podle svého věku*“. Pokud se chovají jako dospělí, jsou často obviňováni, že jsou na to ještě mladí, nemají zkušenosti a jsou pokáráni za své pokusy chovat se jako dospělí. Na druhé straně je nejednoznačný status dnešních adolescentů výhodný v tom, že jim dává čas vyzkoušet si různé životní styly a rozhodnout se, jaké vzorce chování, hodnoty a postoje nejlépe vyhovují jejich potřebám.⁴⁰

Nelze také opomenout fakt, že i když má každý věk své problémy, problémy spojené s dospíváním jsou pro chlapce a dívky často obtížné zvládnout. Existují pro to dva důvody. Za prvé, během dětství se s jejich problémy setkávali a alespoň částečně je řešili rodiče a učitelé. Výsledkem je, že mnoho adolescentů nemá zkušenosti s řešením problémů samotných. Za druhé, protože adolescenti chtějí mít pocit, že jsou nezávislí, požadují právo na řešení svých vlastních problémů a odmítají pokusy rodičů a učitelů o pomoc. Mnoho adolescentů kvůli své neschopnosti vyrovnat se s problémy

³⁹ SAWYER, Susan M. et al. The age of adolescence. *The Lancet Child & Adolescent Health*, 2018, 2(3). ISSN 2352-4650, s. 223–228.

⁴⁰ LESKO, Nancy. *Act Your Age!: A Cultural Construction of Adolescence*. East Sussex: Psychology Press, 2001. ISBN 978-0-415-92834-2, s. 2–3.

samostatně a nedůvěře ve skutečnost, že to dokážou, zjistí, že řešení ne vždy odpovídají jejich očekáváním. Adolescence je také doba, kdy teenageři začínají zkoumat a prosazovat svou osobní identitu. Během tohoto vývojového období se teenageři zapojují do procesu hledání místa, kde zapadají mezi vrstevníky a společnost obecně. Identita, kterou se adolescent snaží objasnit, je, kdo je, jaká má být jeho role ve společnosti? Je běžné, že adolescenti mají nestabilní pocit sebe sama a zkoušejí nové věci a sdružují se s různými vrstevnickými skupinami. Během dospívání se navíc obvykle adolescenti snaží definovat i svou sexuální a genderovou identitu. I když jsou tyto problémy s nestabilní identitou běžnou součástí raného dospívání, mají tendenci se stabilizovat ve věku mezi 19 a 21 lety.⁴¹

Důležité je, že v tomto období adolescenti často testují pravidla a hranice na straně rodičů a učitelů. Ačkoli se toto vzpurné chování může rodičům zdát protichůdné, ve většině případů je toto chování způsobeno potřebou dospívajícího rozvíjet samostatnost, zažít nové aktivity a získat větší samostatnost. I když mohou teenageři těžit z testování hranic během dospívání, stále vyžadují pravidla a hranice, pokud se mají vyhnout negativním vlivům a dosáhnout svého potenciálu.⁴²

2.2 Vývojové změny spojené s adolescencí

Chronologický věk je jen jednou z možností, jak lze definovat adolescenci. Rovněž toto období lze definovat pomocí faktorů, které hrají důležitou roli ve vývinu adolescenta. Mohou jimi být zejména faktory fyzické, sociální, kognitivní. Jak je zřejmé, adolescence je obdobím velkých změn v mnoha stránkách jedince. Dochází totiž ke komplexní proměně osobnosti ve všech oblastech: somatické, psychické i sociální. I když změny jsou primárně podmíněny biologicky, vždy je významně ovlivňují psychické a sociální faktory, s nimiž jsou ve vzájemné interakci. Adolescentům se v tomto velmi komplikovaném období lidského života mění jejich zjev (fyziognomie, tělesné proporce a rozměry), názory, jednání, chování, hodnoty, zájmy, postoje, sociální vztahy, motivace, rozvíjejí se životní cíle a aspirace, čili proměna se týká celé osobnosti, a to v krátkém časovém úseku.⁴³

⁴¹ LUYCKX, Koen et al. Personal identity processes from adolescence through the late 20s: Age trends, functionality, and depressive symptoms. *Social Development*, 2013, 22(4). ISSN 0147-1473, s. 701–721.

⁴² DALVI, Rajani J. *Introduction to physical education*. Morrisville: Lulu.com, 2014. ISBN 978-1-312-16134-4, s. 32.

⁴³ VÁGNEROVÁ, Marie. *Vývojová psychologie: dětství a dospívání*. 2., dopl. a přeprac. vyd. Praha: Karolinum, 2012. ISBN 978-80-246-2153-1, s. 367.

2.2.1 Fyzické změny

Během adolescence dochází na straně adolescenta k velkému množství tělesných změn, které jsou signálem dospívání. Ve stručnosti lze říci, že jedinec se z dítěte mění na jedince schopného reprodukce. Sekulární akcelerace, tedy trend urychlování růstu, váhy, pohlavního dospívání v posledních sto letech dosáhl zřejmě v posledních desetiletích svého maxima, v současné době se již takřka nemění. V návaznosti na tyto tělesné přeměny nastávají i změny chování a prožívání. Vnímání vlastního těla má pro adolescenta velký subjektivní význam. Stoupá zájem o svůj vzhled, zaměření na své tělo, vyskytují se ale i pochybnosti a porovnávání. Ke konci období adolescence se vztah ke svému tělu stabilizuje, narůstá spokojenost. Prožívání spojené s vnímáním svého těla i zevnějšku se tedy stává součástí identity jedince. Specifickou tematikou je oblečení a celkový vzhled, který rovněž tvoří součást identity. Jím jedinec dává najevo, kam patří, od koho se chce odlišit a hlavně to, kým je. Dalo by se říci, že adolescent se obléká tak, aby bylo zřejmé, že už není dítětem, ale zároveň ještě není dospělým.⁴⁴

2.2.2 Kognitivní změny

Podle teorie kognitivního vývoje, kterou zpracoval Piaget, je období adolescence obdobím utváření formálních operací. Tyto kognitivní změny přinášejí vznik abstraktního myšlení, což představuje schopnost vytvářet hypotézy, představu reálně neexistujícího, operování s abstraktními pojmy, řešení problémů apod. S rozvojem těchto schopností se mění vnímání sebe sama, sebereflexe, a tím i sebehodnocení a sebedůvěra. Dospívající experimentují s pojmy, operacemi a rolemi, do kterých se sami vžívají nebo pouze na sebe automaticky přebírají. Důležité je osobní a emocionální zapojení a relevance řešených problémů. Pokud bude adolescent řešený problém vnímat jako osobně relevantní, bude ve větší míře měnit svá schémata, bude se teda adaptovat na situaci. Naopak, pokud bude řešený problém pro adolescenta neutrální, včlenění tento problém, postup a jeho řešení do svých již existujících schémat, bude asimilovat.⁴⁵

Pro adolescenci jsou dále charakteristické i změny krátkodobé a dlouhodobé paměti. Věkem a zkušenostmi se zvyšuje kvantita a kvalita dlouhodobé paměti. Sebereflexe má za následek uplatnění osobního vlivu na zapamatování určité materie a projevuje se záměrnou rekonstrukcí již uložených obsahů. Využitím osobní relevance

⁴⁴ DOLEJŠ, Martin, Vanda ZEMANOVÁ a Lucie VAVRYSOVÁ. *Kdo a co řídí české adolescenty?* Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2018. ISBN 978-80-244-5425-2, s. 11.

⁴⁵ MACEK, Petr. *Adolescence*. 2., upr. vyd. Praha: Portál, 2003. ISBN 80-7178-747-7, s. 46.

se zvyšuje selektivita i efektivita pozornosti. Z uvedeného vyplývá, že se zvyšuje schopnost uvažovat a efektivita při řešení problémů, což vede k pocitu vlastní autonomie a hodnoty.⁴⁶

2.2.3 Emocionální změny

V průběhu adolescence dochází také k emocionálním změnám. Lze říct, že „*citové zážitky se diferencují, přibývá vyšších citů. Narůstání druhů a odstínů emocí a citů vede rovněž k integraci do větších celků, které se stabilizují v rámci jednotlivých systémů vyvíjející se osobnosti.*“⁴⁷

V rámci emocionálního vývoje během jednotlivých etap adolescence se emocionální projevy liší. Snižuje se emoční labilita (emoční výkyvy, náladovost, negativismus), která je příznačná pro období puberty. Směrem k dospělosti je osobnost v adolescenci více extrovertní, vyznačuje se rovněž větší stálostí, menší impulzivitou a emocionálním drážděním. Nové city, lásky, estetické a morální politické citění vznikají na základě poznávání, životních zkušeností, zájmu o kulturní a společenský život. V tomto období se projevuje výrazný rozdíl mezi pohlavími. Projevuje se to zejména u chlapců v oblasti emoční lability a „problémovosti“. U dívek se projevují psychické problémy týkající se pubertálních změn. Prožívají je dlouhodoběji a intenzivněji a kolem sedmnáctého roku života mají horší emocionální ladění a subjektivní pocit pohody než chlapci.⁴⁸

Pro dospívající je často obtížné dívat se na okolnosti z pohledu jiných lidí. To je částečně způsobeno jejich stále se rozvíjejícími mozgovými strukturami. Dospívající tedy mohou vypadat jako soustředění na sebe a soustředit se na své vlastní potřeby, aniž by zvažovali, jak tyto potřeby ovlivňují ostatní. Tento zjevný nedostatek empatie je normální a obvykle se vyřeší, jakmile dospívající dospívá na konec dospívání. Úplný nedostatek empatie u dospívajících by však mohl znamenat, že existuje podstatnější problém duševního zdraví. V takovém případě je nejjednodušší se poradit s pracovníkem v oblasti duševního zdraví.⁴⁹

⁴⁶ MACEK, Petr. *Adolescence*. 2., upr. vyd. Praha: Portál, 2003. ISBN 80-7178-747-7, s. 46–47.

⁴⁷ Tamtéž, s. 47.

⁴⁸ BLATNÝ, Marek, ed. *Psychologie celoživotního vývoje*. Praha: Univerzita Karlova, nakladatelství Karolinum, 2016. ISBN 978-80-246-3462-3, s. 102-104.

⁴⁹ DALVI, Rajani J. *Introduction to physical education*. Morrisville: Lulu.com, 2014. ISBN 978-1-312-16134-4, s. 32.

2.3 Socializace a budoucí plány adolescentů

Samotný pojem socializace je možné vnímat jako „*přechod od biologického tvora ke společenskému*.“⁵⁰

S tím se pojí rovněž pojetí vývoje od novorozence až po dospělé osobu, která se velmi dobře orientuje je schopná fungovat ve vlastní kultuře.⁵¹ Je to především společnost, která určuje vztah mezi jednotlivcem a společností. V adolescenci se diferencují a mění sociální role a společenské požadavky. Adolescent se nachází v novém sociálním prostředí, ve kterém se musí chovat podle určitých pravidel a přizpůsobit se mu. Společenské role se integrují do osobnosti jedince. Existuje rovněž model socializace, který obsahuje čtyři složky, kterými jsou: hodnotově normativní složka (vlastní hodnoty, normy, přesvědčení, ideály apod.), mezilidsko-vztahová složka (konkrétní forma interakce mezi lidmi ovlivněna osobnostními zvláštnostmi a jedinečností situace), rezolutivní složka (materiální produkty, produkty socializace) a osobnostní složka (osobnostní charakteristiky jedince).⁵²

Adolescent chápe a akceptuje, že normy jsou k tomu, aby regulovaly chování lidí a dopomáhaly k fungování celé společnosti, ale nechce je automaticky přijímat pouze proto, že jsou dány a jsou správné, bude chtít o nich uvažovat. Někdy se hovoří také o tzv. autoidentifikaci, tedy o skutečnosti, že „*adolescenti si sami vybírají hodnoty a normy, ke kterým chtějí být loajální a nepřijímají automaticky to, co jim rodiče nebo společnost nabízejí*.“⁵³

V adolescenci je pro morální vývoj charakteristické: uvažování o morálních principech, ke kterým adolescent zaujímá své vlastní stanovisko; dochází k absolutním a akcentovaným závěrům; vyžaduje dodržování uznávaných principů v absolutní míře. Naopak k antiidentifikaci se společenským řádem dochází tehdy, pokud adolescenti nepřijímají sociální normy a pravidla. Tato nekonformita může znamenat protest proti společnosti nebo může být projevem snahy upoutat pozornost jiným způsobem, chce šokovat, vyvolat emoce.⁵⁴

⁵⁰ JEDLIČKA, Richard. *Poruchy socializace u dětí a dospívajících: prevence životních selhání a krizová intervence*. Praha: Grada, 2015. Psyché (Grada). ISBN 978-80-247-5447-5, s. 12.

⁵¹ Tamtéž, s. 12.

⁵² MACEK, Petr. *Adolescence*. 2., upr. vyd. Praha: Portál, 2003. ISBN 80-7178-747-7, s. 36.

⁵³ VÁGNEROVÁ, Marie. *Vývojová psychologie: dětství a dospívání*. 2., dopl. a přeprac. vyd. Praha: Karolinum, 2012. ISBN 978-80-246-2153-1, s. 395.

⁵⁴ Tamtéž, s. 395–396.

Podle kognitivní teorie mravního vývoje L. Kohlberga, období adolescence patří hlavně do konvenční morálky a z části do období postkonvenční morálky, tvoří přechod od konvenční morálky k morálce autonomní. V období konvenční morálky adolescent akceptuje systém zákonů, pokud není v rozporu s jeho osobní zkušeností. Snaží se být dobrý v očích autority, která má pro něj osobní význam. Období postkonvenční morálky závisí na vnitřních normativních principech, kdy adolescent již nepřijímá jednotlivá pravidla pasivní, ale chce se rozhodovat sám na základě vlastních morálních principů. Přijímá odpovědnost sám za sebe, zvnitřňuje pojem spravedlnosti a svobody.⁵⁵

Během dospívání se jedinec stále více dostává z role dítěte do dosažení role dospělého. V rodině se tak adolescent zbavuje subjektivně degradující role dítěte a významnou proměnou prochází i role směřující k profesnímu uplatnění. Role středoškolského studenta nebo učně (nemá příliš vysoký sociální status, protože adolescent ještě nemá dostatečné znalosti a má omezené pravomoci) a později role vysokoškolského studenta (vyšší společenská prestiž) představují primární sociální diferenciaci, která odráží budoucí sociální zařazení. Na přelomu adolescence a dospělosti nastupuje sociální profesní role (v souvislosti s nástupem do zaměstnání), ovlivňuje ji rodina a školní zázemí a má vliv na formování identity jedince. Učňovská mládež prožívá svou profesní roli většinou jako málo atraktivní. Může mít dva postoje ke své profesi, a to profesní role jako prostředek zaměřený na výdělek, nebo profesní role jako nutné zlo. Ztráta této role pro ně není až tak ohrožující, protože hodnotový systém je zaměřen materiálně. Naopak středoškolští a vysokoškolští studenti jsou sociálně konformnější a více identifikovanější se svou rolí než učni, proto ztráta této role znamená ohrožení jejich budoucí sociální pozice a společenského statusu.⁵⁶

Ve druhé polovině adolescence dospívající začnou klást důraz na budoucnost. Uvědomují si, že jejich budoucí život (výběr školy, povolání, partnera apod.) může být ovlivněn některými aktuálními rozhodnutími, což zvyšuje váhu vlastního rozhodování a důležitost osobních cílů. Vlastní rozhodování může vést ke strachu a obavám z převzetí odpovědnosti na sebe. Ale na druhé straně vnímání a hodnocení budoucnosti vede k formování identity a k sebehodnocení. Jednotlivé cíle a představy do budoucna můžeme hierarchicky uspořádat od nejobecnějších po abstraktní. Je možné souhlasit

⁵⁵ MACEK, Petr. *Adolescence*. 2., upr. vyd. Praha: Portál, 2003. ISBN 80-7178-747-7, s. 37.

⁵⁶ VÁGNEROVÁ, Marie. *Vývojová psychologie: dětství a dospívání*. 2., dopl. a přeprac. vyd. Praha: Karolinum, 2012. ISBN 978-80-246-2153-1, s. 397.

s tvrzením, že „*adolescenční orientace na budoucnost je charakterizována jako souvztažnost tří procesů – motivace, plánování a hodnocení.*“⁵⁷

Adolescent je motivován k vytvoření jemu důležitých cílů, dále plánuje jejich dosažení, kde využívá své zkušenosti a konkrétní znalosti. Posuzuje možné ztráty a zisky, pravděpodobnost úspěchu nebo riziko neúspěchu, hodnotí možnosti, situaci a podmínky pro dosažení vytyčeného cíle. Výzkumy navíc zjistily, že mladí lidé v České republice preferují zdraví, kariéru, partnerství a rodinu. Tyto výsledky jsou podobné výsledkům výzkumů z počátku devadesátých let, ukazují se však některé rozdíly. Současní adolescenti přikládají větší důležitost dosažení vzdělání, materiálnímu zajištění a trávení volného času s přáteli. Na rozdíl od generace na počátku 90. let klesla důležitost založit si rodinu, mít děti a dobrý vztah s lidmi. Mezikulturní porovnání západní Evropy (tradiční demokracie) se střední Evropou (posttotalitní země) ukázalo rozdíl v očekávání budoucích cílů adolescentů. Zatímco v západní Evropě kladou adolescenti důraz na vzdělávání a trávení volného času, adolescenti ze střední Evropy zdůrazňují důležitost úspěchu, profesionální kariéry a materiálních hodnot. Některé výzkumy poukazují na odlišnost v budoucích očekáváních u dívek a chlapců. Vliv na tuto odlišnost mají kromě rozdílu pohlaví i vrozené rozdíly, genderové rozdíly (kulturní stereotypy) a odlišné pojetí mužské a ženské role, což má za následek odlišnou výchovu a očekávání směrem do budoucnosti. Studie prokázaly, že chlapci se orientují na budoucnost spíše než dívky. Dívky jsou více orientovány na rodinný život, chlapci na budoucí úspěch, avšak v posledních letech orientace na vzdělání smazává tyto rozdíly.⁵⁸

Důležitým faktorem i s ohledem na téma této práce, která se zaměřuje na žáky středních škol, je skutečnost, že na konci období adolescence většina dospívajících dosáhne úplné nezávislosti, samostatnosti a ekonomické soběstačnosti, a to nástupem do zaměstnání. Končí fáze přípravy a přichází přijetí reálné profesní role. Toto přináší definitivně dosažení dospělosti. Zaměstnání se ale může stát zdrojem zklamání a problémů, vzniklých rozporů mezi očekáváním a skutečností nebo s adaptací na nové pracovní prostředí a spolupracovníky. Často mají role začátečníka, podřízené postavení a nízký sociální status. Pokud nepřichází k přijetí určité profesní role, zaměstnanec volí změnu profese nebo další studium. Někdy dochází k úplnému odchodu ze zaměstnání jako projevu adolescentního moratoria, kdy mladý člověk nezvládá přijmout

⁵⁷ MACEK, Petr. *Adolescence*. 2., upr. vyd. Praha: Portál, 2003. ISBN 80-7178-747-7, s. 70–71.

⁵⁸ Tamtéž, s. 71.

zodpovědnost, není schopen adaptace na pracovní život a odkládá nástup dospělosti. Část adolescentů pokračuje po střední škole dále ve studiu na univerzitách a dosahuje tak nejvyšší kvalifikace, tím také odkládá vstup do zaměstnání.⁵⁹

⁵⁹ VÁGNEROVÁ, Marie. *Vývojová psychologie: dětství a dospívání*. 2., dopl. a přeprac. vyd. Praha: Karolinum, 2012. ISBN 978-80-246-2153-1, s. 420–421.

3 POPIS VÝZKUMU

V kapitole je popsán koncept provedeného výzkumu. Uvedeny jsou cíle výzkumu, formulované výzkumné otázky a též hypotézy. Dále je přiblížena zvolená metodika výzkumu a v závěru kapitoly je charakterizován výzkumný soubor.

3.1 Cíle výzkumu, výzkumné otázky a hypotézy

Hlavním cílem výzkumu bylo analyzovat míru sociálně patologických jevů u žáků středních odborných škol ve Středočeském kraji ve vazbě na vybrané sociálně patologické jevy a prospěch žáků. Dílčím cílem bylo navrhnout soubor doporučení, zaměřený na prevenci a zvládnutí sociálně patologických jevů u této cílové skupiny.

Formulovány byly také následující výzkumné otázky (VO), prostřednictvím jejichž zodpovězení bylo možné naplnit cíle výzkumu:

- VO1: Jaké sociálně patologické jevy se vyskytují u žáků SOŠ ve Středočeském kraji?
- VO2: Jaký je předpokládaný vliv sociálně patologických jevů na prospěch žáků SOŠ?
- VO3: Jak vnímají pedagogové SOŠ vliv sociálně patologických jevů na prospěch žáků SOŠ?

Stanoveny byly také tři hypotézy (H), přičemž každá byla formulována jako nulová a alternativní:

- H₁₀: Žáci s průměrným či horším prospěchem uvádějí stejně často jako žáci s vyznamenáním nebo dobrými známkami, že mají zkušenost se záškoláctvím.
- H_{1A}: Žáci s průměrným či horším prospěchem uvádějí významně častěji než žáci s vyznamenáním nebo dobrými známkami, že mají zkušenost se záškoláctvím.
- H₂₀: Chlapci uvádějí stejně často jako dívky, že se jim zhoršil prospěch v souvislosti s rizikovým chováním.
- H_{2A}: Chlapci uvádějí významně častěji než dívky, že se jim zhoršil prospěch v souvislosti s rizikovým chováním.

- H₃₀: Žáci často užívající alkohol uvádějí stejně často jako žáci, kteří v této míře alkohol neužívají, že mají průměrný či horší prospěch.
- H_{3A}: Žáci často užívající alkohol uvádějí významně častěji než žáci, kteří v této míře alkohol neužívají, že mají průměrný či horší prospěch.

Hypotézy byly formulovány na základě dosavadního stavu poznání. Jak uvádí Kasten, záškoláctví jako forma rizikového chování se úzce pojí s prospěchem,⁶⁰ přičemž podle Geislerové et al. může být špatný prospěch nikoliv důsledkem, ale také příčinou záškoláctví.⁶¹ Dle Kastena se jak rizikové chování, tak i špatný prospěch častěji objevují u chlapců.⁶² Co se týče hypotézy H₃, v níž byl předpokládán vliv vyšší konzumace alkoholu na zhoršení prospěchu, při formulování tohoto předpokladu bylo vycházeno ze zjištění české studie Csémyho et al. z roku 2003, že čeští dospívající, kteří konzumují více alkoholu, mají horší školní prospěch, což je dáno tím, že alkohol působí na hippocampus, který má vliv na učení a paměť. Studií Speara z roku 2002 bylo dokonce prokázáno zmenšení hippocampu u sedmnáctiletých, kteří konzumovali alkohol.⁶³ Je tedy možné předpokládat, že ti, kteří konzumují alkohol častěji, budou dosahovat horších studijních výsledků, resp. bude u nich horší prospěch.

3.2 Metodika výzkumu

Zvolen byl smíšený výzkum, tedy kombinace kvantitativního a kvalitativního výzkumu. Tento přístup doporučuje např. Reichel, a to z důvodu vzájemné komplementarity a eliminace nevýhod každého z dílčích forem výzkumu. V rámci kvantitativního výzkumu je možné zkoumat vybrané aspekty sledovaného jevu, a to na velkém vzorku respondentů. Kvantitativní výzkum je také zapotřebí zvolit v případě verifikace hypotéz. Zkoumaný jev však lze do větší hloubky realizovat s pomocí kvalitativního výzkumu, kterého se účastní malý počet komunikačních partnerů.

⁶⁰ KASTEN, Hartmut. *Ženy – muži: genderové role, jejich původ a vývoj*. Praha: Portál, 2006. Spektrum (Portál). ISBN 80-7267-145-X, s. 107.

⁶¹ GEISLEROVÁ, Eli et al. *Mít přehled: průvodce informačními a poradenskými službami pro mládež v ČR*. Praha: Národní institut dětí a mládeže MŠMT, 2012. ISBN 978-80-874-4902-8, s. 165.

⁶² KASTEN, Hartmut. *Ženy – muži: genderové role, jejich původ a vývoj*. Praha: Portál, 2006. Spektrum (Portál). ISBN 80-7267-145-X, s. 107.

⁶³ PREISS, Marek, Hana PŘIKRYLOVÁ et al. *Neuropsychologie v psychiatrii*. Praha: Grada, 2006. Psyché (Grada). ISBN 80-247-1460-4, s. 150.

Výsledky získané kvalitativním výzkumem není možné generalizovat, bývají však často podkladem pro další výzkumné šetření zkoumaného jevu.⁶⁴

Metodami výzkumu byl dotazník, pozorování a rozhovor. Dotazník byl sestrojen na základě teoretických východisek, cílů výzkumu, výzkumných otázek a hypotéz. Jeho podoba je uvedena v oddílu příloh (příloha č. 1). Při jeho sestavování bylo vycházeno z doporučení Gavory, dle kterého je zapotřebí nejprve respondenty seznámit s účelem výzkumu, představit jim způsob vyplňování dotazníku. Jádro dotazníku tvoří dílčí dotazníkové položky, které se musí vztahovat k výzkumným otázkám. Složitější položky nebo otázky, které jsou osobnějšího rázu, je dle téhož zdroje vhodné zařadit až do druhé části dotazníku. Identifikační otázky sloužící k popisu vzorku a též případně i verifikaci hypotéz doporučuje autor zařadit až na závěr dotazníku, přičemž je vhodné také na konci dotazníku poděkovat respondentům za jejich účast ve výzkumu.⁶⁵

Dotazník tvoří celkem 12 otázek, přičemž v rámci některých otázek (otázky č. 7–9) byly respondentům položeny také doplňující otázky. Položky byly koncipovány jako uzavřené, polouzavřené nebo otevřené.

Pozorování a rozhovor byly realizovány v rámci kvalitativní části výzkumu. Pozorování bylo nestrukturované, jednalo se o pozorování komunikačních partnerů během vedení rozhovorů. Rozhovor může být podle Reichela strukturovaný, polostrukturovaný nebo nestrukturovaný. Za nejvhodnější považuje autor rozhovor polostrukturovaný, při kterém si badatel dle stanovených výzkumných otázek nejprve připraví schéma rozhovoru tvořeného dílčími otázkami, které následně pokládá komunikačnímu partnerovi. Lze měnit pořadí otázek, všechny ale musí být položeny. Navíc je však žádoucí pokládat také otázky doplňující, které často umožní lépe porozumět zkoumanému problému.⁶⁶

V popisovaném výzkumu byl zvolen tedy polostrukturovaný rozhovor. Podoba připraveného schématu rozhovoru je též uvedena v oddílu příloh (příloha č. 2).

Před samotnou realizací výzkumu byl proveden předvýzkum, který by dle Dismana neměl být nikdy opomenut. Prostřednictvím předvýzkumu dochází k ověření

⁶⁴ REICHEL, Jiří. *Kapitoly metodologie sociálních výzkumů*. Praha: Grada, 2009. Sociologie (Grada). ISBN 978-80-247-3006-6, s. 40–41.

⁶⁵ GAVORA, Peter. *Úvod do pedagogického výzkumu*. 4. vyd. Bratislava: Univerzita Komenského Bratislava, 2008. ISBN 978-80-223-2391-8, s. 122–123.

⁶⁶ REICHEL, Jiří. *Kapitoly metodologie sociálních výzkumů*. Praha: Grada, 2009. Sociologie (Grada). ISBN 978-80-247-3006-6, s. 112–112.

výzkumného nástroje. Lze odhalit závčas případné nedostatky ještě předtím, než je daný nástroj užít ve výzkumu.⁶⁷

Předvýzkum byl proveden na vzorku tří žáků středních škol a dvou učitelů. Jednalo se o osoby z blízkého okolí autorky práce. Při oslovení těchto osob byla užita stejná kritéria, která se vztahovala k sestavení výzkumného souboru: v případě žáků bylo požadavkem, aby se jednalo o žáky druhého nebo třetího ročníku střední školy (samotný výzkum pak probíhal na středních školách ve Středočeském kraji, nicméně pro účely ověření úplnosti a srozumitelnosti dotazníku nebylo důležité, z jakého kraje žáci pocházejí). Na základě jejich zpětné vazby byly doplněny některé položky k otázkám č. 3 a 7 (v tomto případě se jednalo o přidání variant odpovědí) u druhé doplňující položky. V případě rozhovorů, jednalo se o učitele středních škol, byly k otázce č. 4 přidány základní body, které byly komunikačním partnerům položeny, jestliže je komunikační partneři spontánně nereflektovali v rámci zodpovězení dané otázky. Osoby, které se předvýzkumu zúčastnily, nebyly zahrnuty do výzkumného souboru.

Výzkum probíhal v období od 24. října roku 2021 do 28. února roku 2022. Dotazník byl vyvěšen na serveru vyplnto.cz, a to v daném časovém rozmezí. Dotazník byl šířen autorkou práce na středních školách ve Středočeském kraji, a to s průvodním dopisem určeným pro ředitele škol. Zároveň byli ředitelé škol dotázáni na možnost vedení rozhovorů s učiteli na stejné téma. Ředitelé, kteří souhlasili, byli posléze osloveni telefonicky, kdy byly domluveny detaily pro osobní návštěvu autorky práce, která posléze ve škole s doporučenými učiteli (tedy těmi, kteří se dobrovolně do výzkumu zapojili) vedla rozhovory. Rozhovory byly po souhlasu učitelů nahrávány. Odehrávaly se vždy v kabinetě učitele, trvaly přibližně 30–45 minut. Jednalo se tedy o příležitostný výběr.

Data získaná z dotazníkového šetření byla analyzována pomocí deskriptivní statistiky. Výsledky online dotazování byly k dispozici v excelové tabulce. U každé položky byla určována absolutní a relativní četnost odpovědí. K ověření hypotéz byl zvolen chí-kvadrát.

⁶⁷ DISMAN, Miroslav. *Jak se vyrábí sociologická znalost: příručka pro uživatele*. 4., nezměněn. vyd. Praha: Karolinum, 2011. ISBN 978-80-246-1966-8, s. 122.

Při jeho užití je dle Chrásky pracováno s následujícím vzorcem pro výpočet testového kritéria χ :

$$\chi^2 = \sum \frac{(P-O)^2}{O}$$

kde: χ – testové kritérium;

P – pozorovaná četnost;

O – očekávaná četnost;

Σ – součet dílčích výsledků pro každé pole čtyřpolní tabulky.⁶⁸

Data získaná z rozhovorů byla nejprve doslovně přepsána, poté byla analyzována s využitím metody vytváření trsů, kterou popisuje Miovský jako obdobu otevřeného kódování zakotvené teorie. Výroky nebo jejich části jsou shlukovány do trsů dle překryvu časového, prostorového apod., trs je posléze pojmenován.⁶⁹ Zvolen byl obsahový překryv. Části výroků byly shlukovány do trsů, následně byla opět určována absolutní a relativní četnost odpovědí v každém z trsů.

V rámci realizace výzkumu byla věnována pozornost jeho etice. Účast respondentů a komunikačních partnerů byla dobrovolná, od komunikačních partnerů byl získán ústní souhlas s účastí ve výzkumu, který mohli jak respondenti, tedy žáci středních škol, tak komunikační partneři (učitelé) kdykoliv ukončit. Zajištěna je také anonymita oslovených osob. Z tohoto důvodu také není přesně uvedeno, v jakých školách výzkum probíhal, přičemž název školy v případě žáků nelze ani s ohledem na online dotazování určit.

3.3 Charakteristika výzkumného souboru

Výzkumný soubor tvořilo celkem 207 respondentů. Návratnost dotazníků byla 50,6 %. Tento údaj je na serveru vyplnto.cz prezentován jako poměr vyplněných a zobrazených dotazníků. Ve výzkumném souboru bylo zastoupeno 106 (51,2 %) dívek a 101 (48,8 %) chlapců. Celkem 124 (60 %) žáků uvedlo, že navštěvuje druhý ročník střední školy, dalších 83 (40 %) žáků navštěvuje třetí ročník střední školy.

V rámci další identifikační otázky měli respondenti uvést, jaký je jejich převažující školní prospěch v rámci jejich dosavadního studia na střední škole. Výsledky jsou uvedeny v tabulce 1.

⁶⁸ CHRÁSKA, Miroslav. *Metody pedagogického výzkumu: základy kvantitativního výzkumu*. 2., aktualiz. vyd. Praha: Grada, 2016. Pedagogika (Grada). ISBN 978-80-247-5326-3, s. 64–65.

⁶⁹ MIOVSKÝ, Michal. *Kvalitativní přístup a metody v psychologickém výzkumu*. Praha: Grada, 2006. Psyché (Grada). ISBN 80-247-1362-4, s. 221.

Tabulka 1 Prospěch žáků

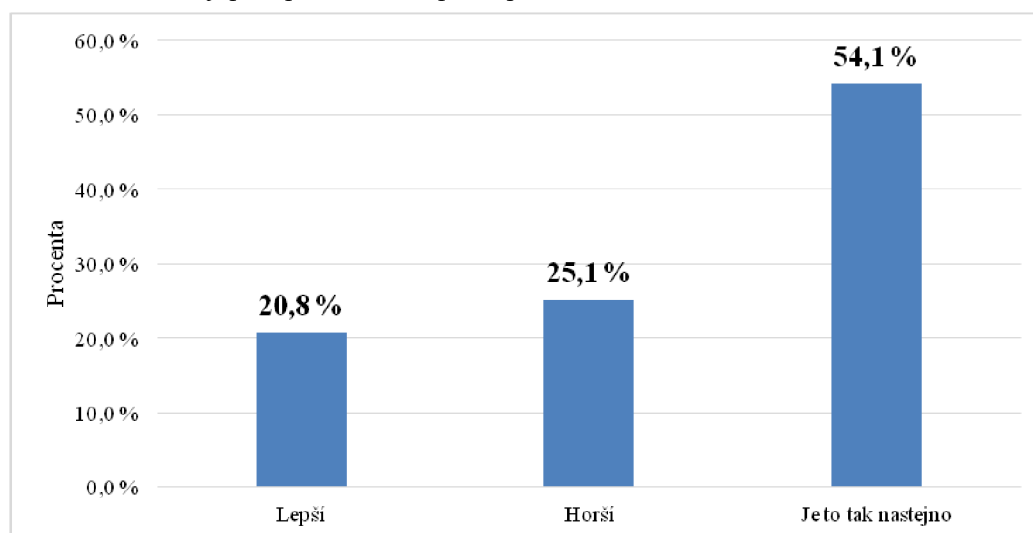
Položky	Absolutní četnost	Relativní četnost
Vyznamenání	28	13,5 %
Dobré známky (jedničky, dvojky), ale ne vyznamenání	53	25,6 %
Průměrný	107	51,7 %
Podprůměrný	12	5,8 %
Velmi špatný, mohu propadnout/propadl/a jsem	7	3,4 %
Celkem	207	100,0 %

Zdroj: autorka práce

Jak je z tabulky 1 patrné, největší počet žáků, konkrétně 107 (51,7 %) žáků, odpovědělo, že má průměrný prospěch. Vyznamenání uvedlo 28 (13,5 %) respondentů, podprůměrný prospěch zvolilo 12 (5,8 %) respondentů a celkem 7 (3,4 %) respondentů odpovědělo, že je jejich prospěch velmi špatný: hrozí jim propadnutí, nebo v minulosti propadli (tj. opakovali ročník).

Další identifikační otázkou bylo zkoumáno, jaký je současný prospěch žáků, a to ve srovnání s prospěchem v prvním ročníku střední školy. Výsledky jsou uvedeny v grafu 1. Jak je z grafu 1 patrné, více než polovina respondentů, konkrétně 112 (54,1 %) respondentů odpovědělo, že je jejich současný prospěch oproti prospěchu v prvním ročníku přibližně stejný. Zlepšení uvedlo 43 (20,8 %) respondentů, naopak dle 52 (25,1 %) respondentů nastalo zhoršení jejich prospěchu v tomto srovnání.

Graf 1 Současný prospěch žáků oproti prvním ročníku

Zdroj: autorka práce

Respondenti, kteří uvedli, že se jim prospěch změnil (tj. 95 žáků), měli v rámci doplňující odpovědi uvést, jaký byl důvod této změny. Otázka byla koncipována jako

otevřená. Odpovědi tedy byly analyzovány pomocí metody vytváření trsů. Přehled trsů je podán v tabulce 2.

Tabulka 2 Důvody změny v prospěchu

Položky	Absolutní četnost	Relativní četnost
Distanční výuka	9	9,5 %
Je to těžší	11	11,5 %
Jsem líná/ý	4	4,2 %
Zvykl/a jsem si na studium, školu	9	9,5 %
Více mě to ve škole baví	4	4,2 %
Je to lehčí, snáze chápu	3	3,2 %
Víc se učím	5	5,3 %
Špatní učitelé	6	6,3 %
Přestal/a jsem užívat návykové látky	2	2,1 %
Fyzické/psychické obtíže	5	5,3 %
Nevím	37	38,9 %
Celkem	95	100,0 %

Zdroj: autorka práce

V tabulce 2 si lze povšimnout, že nejčastěji respondenti uváděli, že nevědí, proč se jim prospěch změnil. Tuto odpověď uvedlo 37 (38,9 %) respondentů. Respondenti, kteří chtěli nebo dokázali uvést přesnou odpověď, nejčastěji zmiňovali, že je současné učivo těžší (odpověď uvedlo 11, tj. 11,5 % respondentů), stejný počet respondentů (9, tj. 9,5 % respondentů) odpověděl, že je důvodem distanční výuka, nebo že si již dotyčný/dotyčná na školu a studium zvykl/a: v tomto případě se tedy jednalo o doplňující odpověď k odpovědi, že je současný prospěch lepší. Doplňující odpovědi týkající se lepšího prospěchu se týkaly také toho, že studium nebo učivo žáky více baví (uvedli celkem 4 respondenti, tj. 4,2 %), dále že se respondenti více učí (odpověď podalo 5 respondentů, tj. 5,3 %) či že je to ve škole lehčí, respondenti studium lépe zvládají (3 odpovědi, tj. 3,2 %).

Další identifikační otázky nebyly položeny. Kromě toho však tvořili výzkumný soubor také učitelé ze škol, v nichž výzkum probíhal. Jednalo se celkem o 7 učitelů středních odborných škol, především o ženy, muž byl v této části výzkumného souboru zastoupen pouze jeden. Probandi jsou v práci označeni zkratkou P, s číslem dle pořadí, v jakém byly rozhovory vedeny.

Všichni tito učitelé mají minimálně sedmiletou délku pedagogické praxe. Většina z nich působila na více školách.

4 VÝSLEDKY VÝZKUMU

V kapitole jsou uvedeny získané výsledky. Nejprve jsou podány odpovědi na otázky v dotazníku, a to v pořadí, v jakém byly v dotazníku jednotlivé položky uspořádány. Dále jsou prezentovány výsledky týkající se ověření hypotéz. Následují výsledky získané z analýzy rozhovorů a souhrnné vyhodnocení výsledků ve vztahu k výzkumným otázkám je podáno v závěru kapitoly.

4.1 Výsledky dotazníkového šetření

Otázka č. 1. Uved'te prosím všechny jevy, kterých jste se někdy v životě dopustil/a (může být pouze jednou v životě):

Tabulka 3 Zkušenost respondentů s rizikovým chováním

Forma chování	Ano		Ne	
	N	%	N	%
Záškoláctví	81	39,1 %	126	60,9 %
Lhaní	174	84,1 %	33	15,9 %
Agresivita vůči druhé osobě (slovní)	163	78,7 %	44	21,3 %
Agresivita vůči druhé osobě (fyzická)	92	44,4 %	115	55,6 %
Agresivita vůči zvířeti	28	13,5 %	179	86,5 %
Agresivita vůči věci (rozbití věci ze vzteku)	122	58,9 %	85	41,1 %
Sebepoškozování	62	30,0 %	145	70,0 %
Pokus o sebevraždu	39	18,8 %	168	81,2 %
Šikana	44	21,3 %	163	78,7 %
Kyberšikana	26	12,6 %	181	87,4 %
Krádeže	67	32,4 %	140	67,6 %
Vandalismus	50	24,2 %	157	75,8 %
Užívání legálních návykových látek (alkohol, cigarety)	144	69,6 %	63	30,4 %
Užívání nelegálních návykových látek	50	24,2 %	157	75,8 %
Závislost nelátková (hraní počítačových her, gambling, nakupování)	74	35,7 %	133	64,3 %
Rizikové chování na internetu (seznamování s cizími lidmi)	108	52,2 %	99	47,8 %
Nelegální stahování hudby, filmů, her apod. na internetu	146	70,5 %	61	29,5 %
Rizikový sex (bez kondomu, promiskuita)	61	29,5 %	146	70,5 %
Rizikové sporty (lezení bez lana, přeskokování mezi vagony, střechami)	29	14,0 %	178	86,0 %
Užívání anabolik, steroidů	4	1,9 %	203	98,1 %
Poruchy příjmu potravy (mentální anorexie, bulimie)	41	19,8 %	166	80,2 %
Negativní postoje vůči lidem jiného etnika, rasy apod.	47	22,7 %	160	77,3 %
Negativní postoje vůči cizincům, migrantům apod.	40	19,3 %	167	80,7 %

Zdroj: autorka práce

Respondenti měli v předložené tabulce uvést, jakých jevů, tedy forem rizikového chování, se někdy v životě dopustili. Z tabulky 3 je patrné, že nadpoloviční většina respondentů má zkušenost s těmito jevy (utříděno dle četnosti):

- Lhaní: 174 (84,1 %) respondentů;
- Slovní agresivita vůči druhé osobě: 163 (78,7 %) respondentů;
- Nelegální stahování hudby, filmů, her apod. z internetu: 146 (70,5 %) respondentů;
- Užívání legálních návykových látek (alkohol, cigarety): 144 (69,6 %) respondentů;
- Agresivita vůči věci (rozbití věci ze vzteku): 122 (58,9 %) respondentů;
- Rizikové chování na internetu (seznamování s cizími lidmi): 108 (52,2 %) respondentů.

Doplnit lze také, že jen 4 (1,9 %) respondenti uvedli zkušenost s užíváním steroidů či anabolik, nízká četnost zkušenosti se týkala také kyberšikany, kterou uvedlo 26 (12,6 %) respondentů, agresivity vůči zvířeti (28, tj. 13,5 % respondentů), rizikových sportů, k nimž se řadí např. lezení bez lana nebo přeskokování mezi vagóny, na střechu, kdy tuto zkušenost má 29 (14 %) respondentů.

Zároveň je ovšem zapotřebí pozastavit se u výsledku týkajícího se pokusu o sebevraždu, ke kterému se přiznalo 39 (18,8 %) respondentů či sebepoškozování, které zmínilo 62 (30 %) respondentů. Tyto formy chování jsou pochopitelně velmi nebezpečné, ohrožující život dospívajícího, což ovšem platí také pro poruchy příjmu potravy, které uvedlo 41 (19,8 %) respondentů, nebo užívání nelegálních návykových látek, kdy toto chování uvedlo 50 (24,2 %) respondentů.

Otázka č. 2. Nyní prosím uveďte četnost výskytu daných forem chování u Vaší osoby:

V této otázce se respondenti vyjadřovali ke stejným formám rizikového chování, měli však uvádět aktuální četnost daného chování. Pro větší přehlednost obsahuje tabulka 4 se zjištěnými výsledky pouze relativní četnost odpovědí.

Tabulka 4 Aktuální rizikové chování

Forma chování	Velmi často	Spíše často	Spíše zřídka	Velmi zřídka	Nikdy
Záškoláctví	6,8 %	8,7 %	10,1 %	15,5 %	58,9 %
Lhaní	23,2 %	27,1 %	21,3 %	17,4 %	11,0 %
Agresivita vůči druhé osobě (slovní)	18,4 %	25,5 %	17,4 %	20,3 %	18,4 %
Agresivita vůči druhé osobě (fyzická)	2,4 %	8,2 %	10,6 %	28,5 %	50,2 %
Agresivita vůči zvířeti	1,9 %	1,9 %	1,0 %	6,3 %	88,9 %
Agresivita vůči věci (rozbití věci ze vzteku)	8,2 %	15,5 %	16,9 %	21,7 %	37,7 %
Sebeпоškozování	5,8 %	4,8 %	7,7 %	11,6 %	70,1 %
Pokus o sebevraždu	1,4 %	0,0 %	5,3 %	11,6 %	81,7 %
Šikana	2,9 %	1,4 %	3,4 %	13,5 %	78,8 %
Kyberšikana	2,9 %	1,4 %	3,9 %	3,9 %	87,9 %
Krádeže	1,4 %	1,0 %	7,2 %	21,3 %	69,1 %
Vandalismus	2,4 %	1,9 %	7,2 %	11,1 %	77,4 %
Užívání legálních návykových látek (alkohol, cigarety)	31,4 %	17,9 %	12,6 %	9,7 %	28,4 %
Užívání nelegálních návykových látek	5,8 %	4,8 %	6,8 %	11,1 %	71,5 %
Závislost nelátková (hraní počítačových her, gambling, nakupování)	25,1 %	8,7 %	2,9 %	3,9 %	59,4 %
Rizikové chování na internetu (seznamování s cizími lidmi)	12,1 %	12,1 %	17,4 %	12,6 %	45,8 %
Nelegální stahování hudby, filmů, her apod. na internetu	23,2 %	24,6 %	15,0 %	9,2 %	28,0 %
Rizikový sex (bez kondomu, promiskuita)	11,6 %	5,8 %	6,8 %	5,8 %	70,0 %
Rizikové sporty (lezení bez lana, přeskakování mezi vagony, střechami)	4,3 %	2,4 %	2,4 %	9,2 %	81,7 %
Užívání anabolik, steroidů	1,9 %	0,0 %	0,0 %	0,5 %	97,6 %
Poruchy příjmu potravy (mentální anorexie, bulimie)	6,8 %	3,4 %	3,9 %	6,8 %	79,1 %
Negativní postoje vůči lidem jiného etnika, rasy apod.	7,7 %	5,8 %	5,3 %	6,8 %	74,4 %
Negativní postoje vůči cizincům, migrantům apod.	6,8 %	4,8 %	3,4 %	6,3 %	78,7 %

Zdroj: autorka práce

Při srovnání s předchozími výsledky byla získána nadpoloviční většina odpovědí vyjadřujících časté praktikování daného chování (tj. odpovědi velmi často nebo spíše často) pouze u lhaní, kdy souhrnně realizuje toto chování často 50,3 % respondentů.

Součet odpovědí velmi často a spíše často, přesahující 40 % odpovědí, se týkal tohoto chování (opět uspořádání dle pořadí četnosti):

- Užívání legálních návykových látek: 49,3 % respondentů;
- Nelegální stahování hudby apod. na internetu: 47,8 % respondentů;
- Slovní agresivita vůči druhé osobě: 43,9 % respondentů.

Aktuální zkušenost s vybranými formami rizikového chování tedy již oproti předchozím výsledkům nezahrnuje agresivitu vůči věci, ani rizikové chování na internetu, jakým je např. seznamování se s cizími lidmi.

Nicméně výsledky týkající se pokusu o sebevraždu, sebepoškozování, poruch příjmu potravy a užívání nelegálních návykových látek jsou shodné, pouze s mírným poklesem u užívání nelegálních návykových látek (aktuálně uvedlo toto chování 28,5 % respondentů, kdy se jednalo o jakoukoliv odpověď kromě odpovědi vůbec, v předchozí otázce se jednalo o 24,2 % odpovědí).

Za pozornost také stojí výsledky týkající se nelátkové závislosti. Celkem 33,8 % respondentů uvedlo, že se u nich toto rizikové chování objevuje velmi často nebo spíše často. K nelátkové závislosti patří např. gambling, nutkavé nakupování nebo také hraní počítačových her. Tyto možnosti byly uvedeny v rámci dané položky, aby si respondenti mohli spojit odpověď s konkrétními projevy dané formy rizikového chování.

Je zřejmé, že pokud žák tráví více času hraním počítačových her, nebude mít dostatek času, často ani dostatečnou úroveň koncentrace na učení. Jedná se tedy o formu rizikového chování, která byla v době výzkumu zastoupena ve zvýšené míře téměř u třetiny respondentů a která zcela prokazatelně může mít vliv na chování na zhoršení prospěchu.

Nejméně často (odpovědi velmi často nebo spíše často) byl uváděn pokus o sebevraždu (1,4 % respondentů), dále se jednalo o užívání anabolik (1,9 % respondentů) a krádeže (2,4 % respondentů).

Otázka č. 3. Pokud se u Vás objevují některé formy rizikového chování uvedené výše proč tomu tak podle Vás, je? Prosím zaškrtněte všechny možnosti, které se Vás týkají:

Tabulka 5 Důvody pro rizikové chování

Odpovědi	Absolutní četnost	Relativní četnost
Bývám nervózní, toto mi pomáhá nepohodu překonat	81	39,1 %
Dělá to někdo v mé rodině, taky jsem to zkusil/a	19	9,2 %
Dělají to lidé v mém okolí mimo rodinu, taky jsem to zkusil/a	36	17,4 %
Je to únik od problémů v rodině	38	18,4 %
Je to únik od problémů s kamarády	22	10,6 %
Je to únik od problémů ve škole	45	21,7 %
Nevím	70	33,8 %
Nic takového nedělám	1	0,5 %
Jiné	27	13,0 %

Zdroj: autorka práce

Z nabídnutých odpovědí byla nejčastěji volena odpověď „bývám nervózní, toto mi pomáhá nepohodu překonat“, což uvedlo 81 (39,1 %) respondentů. Dále se jednalo o odpověď „nevím“, kterou uvedlo 70 (33,8 %) respondentů. Třetí nejčastější odpověď se týkala úniku od problémů ve škole. Uvedlo ji 45 (21,7 %) respondentů.

Pouze jeden respondent uvedl, že se rizikového chování nedopouští. Za pozornost stojí vliv rodiny, která je podle 19 (9,2 %) respondentů důvodem, proč jedinec zkusí rizikové chování. Přímo jako důsledek potřeby uniknout od problémů v rodině uvedlo realizaci rizikového chování celkem 38 (14,8 %) respondentů.

Celkem 27 (13 %) respondentů zvolilo vlastní odpověď, ovšem 8 odpovědí se týkalo zábavy či toho, že to respondenty baví. Některé odpovědi pouze popisovaly určité chování, jednalo se tak o vysvětlení odpovědi, proč tak dotyčný činí (jednalo se např. o odpověď „nemám rád n**** a migranty“ (nevhodný rasistický výraz je nahrazen hvězdičkami. Těchto výroků bylo v doplňujících otázkách více, včetně toho, že se nestal holocaust). Celkem 3 odpovědi se týkaly toho, že takto respondenti jednají „z vlastní vůle“ nebo „z vlastního uvážení“, další výroky v zásadě vyjadřovaly, že takto respondenti jednat musí, kvůli problémům, starostem, je to útěk od reality, odreagování od povinností apod.

Otázka č. 4. S jakými návykovými látkami (drogami) máte zkušenost? Prosím uveďte všechny, které jste někdy v životě zkusil/a:

Tabulka 6 Zkušenost s návykovými látkami

Druh drogy	Ano		Ne	
	N	%	N	%
Alkohol	171	82,6 %	36	17,4 %
Cigarety – klasické	118	57,0 %	89	43,0 %
Cigarety – elektronické	107	51,7 %	100	48,3 %
Marihuana	78	37,7 %	129	62,3 %
Hašiš	19	9,2 %	188	90,8 %
Pervitin	16	7,7 %	191	92,3 %
LSD	11	5,3 %	196	94,7 %
Heroin	3	1,4 %	204	98,6 %
Kokain	11	5,3 %	196	94,7 %
Extáze	16	7,7 %	191	92,3 %
Lysolávký	8	3,9 %	199	96,1 %
Inhalační drogy (toluen, ředidlo) – čichání	17	8,2 %	190	97,8 %
Anabolika, steroidy	6	2,9 %	201	97,1 %
Léky na předpis (Lexaurin, Neurol, Rivotril, Tramal apod.)	44	21,3 %	163	78,7 %

Zdroj: autorka práce

V souladu s předchozími výsledky uváděli respondenti nejčastěji, že mají zkušenost s legálními drogami: zkušenost s alkoholem uvedlo 171 (82,6 %) respondentů, zkušenost s klasickými cigaretami uvedlo 118 (57 %) respondentů a zkušenost s elektronickými cigaretami uvedlo 107 (51,7 %) respondentů.

Za pozornost stojí, že více než třetina respondentů, konkrétně 78 (37,7 %), odpověděla, že má zkušenost s marihuanou. Další (nelegální) drogy uváděli respondenti v menší míře, nejednalo se o více než 10 %. Závažné je ovšem zjištění, že 44 (21,3 %) respondentů uvedlo zkušenost s léky na předpis, které mohou být návykové a které jsou užívány při psychických potížích (Neurol, Lexaurin jsou anxiolytika), Rivotril se užívá při epileptických záchvatech, může však být předepsán i jiným pacientům, než jsou lidé s epilepsií, neboť má též anxiolytické účinky, Tramal je návykový, předepisován je při silných bolestech.

Otázka č. 5. A nyní prosím opět uveďte četnost užívání uvedených návykových látek:

Tabulka 7 Četnost užívání návykových látek

Druh drogy	Velmi často	Spíše často	Spíše zřídka	Velmi zřídka	Nikdy
Alkohol	25,1 %	27,5 %	14,0 %	17,9 %	15,5 %
Cigarety – klasické	20,8 %	7,2 %	3,9 %	19,3 %	48,8 %
Cigarety – elektronické	12,6 %	9,7 %	7,2 %	14,5 %	56,0 %
Marihuana	5,3 %	3,9 %	7,7 %	15,5 %	67,6 %
Hašiš	1,0 %	0,5 %	1,9 %	5,3 %	91,3 %
Pervitin	1,4 %	0,0 %	1,0 %	2,9 %	94,7 %
LSD	1,0 %	1,4 %	1,0 %	1,4 %	95,2 %
Heroin	1,0 %	0,0 %	0,5 %	0,0 %	98,5 %
Kokain	1,0 %	1,0 %	0,0 %	2,4 %	95,6 %
Extáze	1,0 %	1,4 %	1,9 %	1,9 %	93,8 %
Lysohlávky	1,4 %	1,0 %	1,0 %	1,4 %	95,2 %
Inhalační drogy (toluen, ředidlo) – čichání	1,4 %	0,5 %	1,4 %	3,9 %	92,8 %
Anabolika, steroidy	1,4 %	0,0 %	0,5 %	0,0 %	98,1 %
Léky na předpis (Lexaurin, Neurol, Rivotril, Tramal apod.)	4,8 %	3,4 %	3,4 %	7,2 %	81,2 %

Zdroj: autorka práce

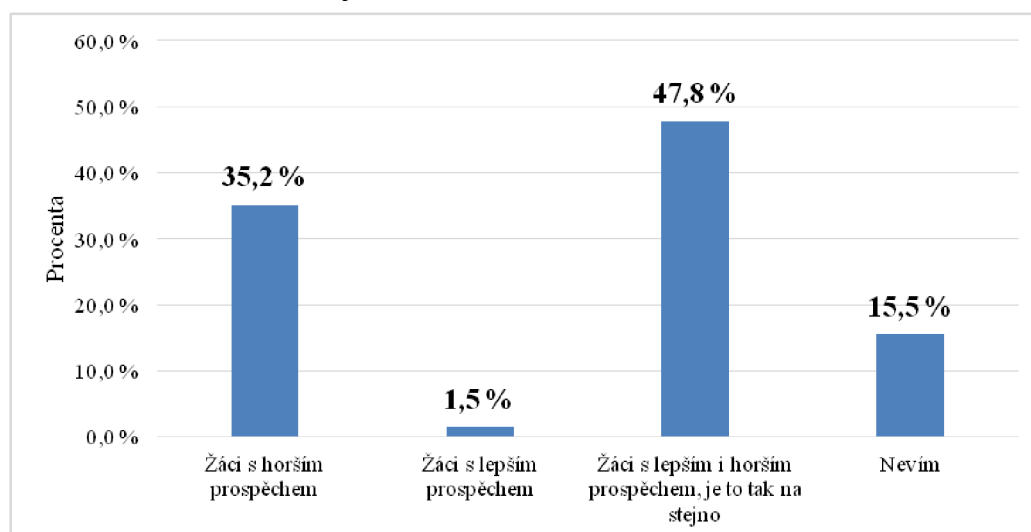
Z tabulky 7 vyplývá, že pětina respondentů užívá velmi často alkohol a klasické cigarety, ostatní drogy užívají respondenti méně často. Opět lze vyzdvihnout velmi časté užívání marihuany, které uvedlo 5,3 % respondentů, a dále velmi časté užívání léků na předpis, které uvedlo 4,8 % respondentů.

S nejmenší četností byly voleny odpovědi velmi často a spíše často u nelegálních návykových látek, jakými je hašiš, LSD, heroin, kokain, ale i např. extáze, která bývá mezi mladými lidmi velmi oblíbená. Podobně také jen 2,4 % respondentů uvedlo, že užívají velmi často nebo spíše často lysohlávky. S nízkou četností byly také voleny odpovědi velmi často a spíše často u inhalačních drog.

Co se týče odpovědi nikdy, ta byla nejčastěji volena v případě heroinu (98,5 % respondentů), kokainu (95,6 % respondentů), se stejnou četností (95,2 % respondentů) také u LSD a lysohlávky, nicméně jak je z tabulky 7 zřejmé, neexistuje žádná nelegální návyková látka, s níž by neměli zkušenost všichni respondenti. U alkoholu uvedlo jen 15,5 % respondentů, že jej dosud nikdy nezkusili.

Otázka č. 6. Kdo se podle Vás častěji chová rizikově (dopouští se rizikového chování)?

Graf 2 Kdo se chová častěji rizikově

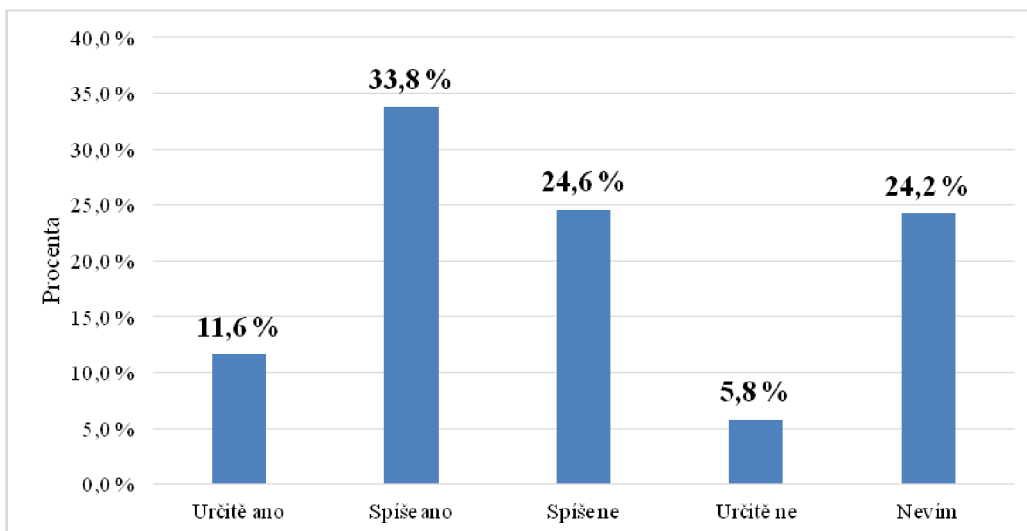
Zdroj: autorka práce

Téměř polovina respondentů, konkrétně 99 (47,8 %), odpovídala, že se chovají rizikově stejně často žáci s lepším i horším prospěchem, prospěch tedy na rizikové chování nemá vliv. Celkem 73 (35,2 %) respondentů se přiklonilo k názoru, že se jedná o žáky s horším prospěchem, jen 3 (1,5 %) respondenti uváděli, že se jedná o žáky s lepším prospěchem. Odpověď „nevím“ uvedlo 32 (15,5 %) respondentů.

Otázka č. 7. Když se žák dopouští rizikového chování, vede to podle Vás k tomu, že se mu zhorší prospěch?

Odpovědi jsou uvedeny v grafu 3, v němž si lze povšimnout, že se respondenti klonili spíše k názoru, že má rizikové chování vliv na prospěch, ovšem tento názor nesdílela ani polovina respondentů – celkem se jednalo o 94 (45,4 %) respondentů, kteří podali kladnou odpověď. Odpověď určitě ano uvedlo 24 (11,6 %) respondentů, odpověď spíše ano uvedlo 70 (33,8 %) respondentů. Odpověď spíše ne podalo 51 (24,6 %) respondentů, odpověď určitě ne uvedlo 12 (5,8 %) respondentů a celkem 50 (24,2 %) respondentů zvolilo odpověď nevím, tedy konkrétně se nevyjádřila téměř čtvrtina respondentů.

Graf 3 Vliv rizikového chování na prospěch

Zdroj: autorka práce

Pokud si myslíte, že přítomnost některého rizikového chování vede k tomu, že se žákovi zhorší prospěch, proč tomu tak podle Vás je? Napište prosím, co Vás napadá:

Tabulka 8 Důvody zhoršení prospěchu vlivem rizikového chování

Položky	Absolutní četnost	Relativní četnost
Má jiné priority, moc se neučí	17	18,1 %
Na učení mu vůbec nezáleží	9	9,6 %
Nedokáže se soustředit na nic jiného	8	8,5 %
Drogy mají negativní vliv na kognitivní funkce	14	14,9 %
Má pak mnoho problémů	9	9,6 %
Nemá pak čas na nic jiného	12	12,8 %
Změní se mu osobnost	6	6,3 %
Nevím	19	20,2 %
Celkem	94	100,0 %

Zdroj: autorka práce

Odpovědi od 94 respondentů, kteří měli svoji odpověď doplnit, jsou podány v tabulce 8, v níž jsou tyto výsledky uspořádány do vytvořených trsů. Nejčastěji byla uváděna odpověď neví, kterou podalo 19 (20,2 %) respondentů.

Dále respondenti odpovídali, že se žákovi dopouštějícího se rizikového chování zhorší prospěch, neboť má ve své situaci jiné priority. Tuto odpověď podalo 17 (18,1 %) respondentů. Celkem 14 (14,9 %) respondentů odpovídalo, že mají drogy negativní dopad na kognitivní funkce, resp. tito respondenti neuzili tento termín, ale zmiňovali, že je pak dotyčný hůře soustředěný, myslí mu to jinak apod.

Obecně si respondenti často spojovali ve svých odpovědích rizikové chování především s užíváním nelegálních návykových látek. Dále 12 (12,8 %) respondentů uvádělo, že takový žák nemá čas na nic jiného. Podle 6 (6,3 %) respondentů se mění žákovi, který se dopouští rizikového chování, osobnost, což má následně dopad na zhoršení jeho prospěchu.

Prosím uveďte, jak se podle Vás projevuje souvislost s rizikovým chováním a prospěchem žáků? Uveďte prosím všechny možnosti, s kterými souhlasíte:

Tabulka 9 Jak se projevuje souvislost rizikového chování s prospěchem žáků

Položky	Absolutní četnost	Relativní četnost
Prospěch se zhorší jen těm, co už ho měli horší	45	21,7 %
Prospěch se zhorší všem	64	30,9 %
Prospěch se zhorší jen v některých předmětech (těžké, co nebaví)	77	37,2 %
Záleží, o jaké rizikové chování se jedná	83	40,1 %
Jedná se o výkyvy, nikdo si zhoršení prospěchu nemusí všimnout	63	30,4 %
Prospěch se zlepší, žák se to snaží zamaskovat	12	5,8 %
Jiné	15	7,2 %

Zdroj: autorka práce

V tabulce 9 si lze povšimnout, že nejčastěji respondenti odpovídali, že záleží na tom, o jaké rizikové chování se jedná, předchozí úroveň prospěchu nemá vliv, což uvedlo 83 (40,1 %) respondentů. Druhá nejčastější odpověď se týkala toho, že se prospěch žákovi zhorší jen v některých předmětech, zejména tedy těch, které žaka nebaví, které mu příliš nejdou. Tuto odpověď podalo 77 (37,2 %) respondentů. Celkem 64 (30,9 %) respondentů odpovídalo, že se prospěch zhorší všem žákům, tedy i těm, kteří ho měli před rizikovým chováním dobrý, a 63 (30,4 %) respondentů uvedlo, že se nemusí jednat o dlouhodobý dopad. Jedná se spíše o výkyvy, kterých si nemusí nikdo všimnout. Vlastní odpověď uvedlo 15 (7,2 %) respondentů. Z tohoto počtu 2 uvedli, že mohou platit všechny odpovědi, ostatní respondenti uváděli, že se jedná o individuální záležitost.

Otázka č. 8. Prosím uveďte u každé položky, jaký vliv má podle Vás přítomnost dané formy rizikového chování na prospěch žáka:

Respondenti se vyjadřovali ke stejnému výčtu rizikového chování, jaké bylo zmíněno v prvních dvou otázkách. Opět jsou uvedeny jen relativní četnosti odpovědí, s ohledem na přehlednost prezentace dat.

Tabulka 10 Vliv konkrétní formy rizikového chování na prospěch

Forma chování	Velmi výrazný	Spíše výrazný	Spíše nevýrazný	Velmi nevýrazný	Žádný	Nevím
Záškoláctví	29,0 %	38,2 %	11,6 %	4,8 %	5,8 %	10,6 %
Lhaní	14,0 %	17,4 %	27,1 %	12,6 %	18,3 %	10,6 %
Agresivita vůči druhé osobě (slovní)	15,5 %	25,6 %	23,2 %	10,6 %	15,5 %	9,6 %
Agresivita vůči druhé osobě (fyzická)	25,1 %	23,7 %	16,4 %	6,3 %	16,4 %	12,1 %
Agresivita vůči zvířeti	16,4 %	13,0 %	15,0 %	8,7 %	27,1 %	19,8 %
Agresivita vůči věci (rozbití věci ze vzteku)	15,0 %	16,9 %	20,3 %	12,6 %	20,8 %	14,4 %
Sebepoškozování	24,6 %	25,2 %	15,9 %	7,3 %	13,0 %	14,0 %
Pokus o sebevraždu	44,0 %	15,0 %	9,7 %	5,2 %	11,1 %	15,0 %
Šikana	38,2 %	23,2 %	9,7 %	6,3 %	10,5 %	12,1 %
Kybersikana	30,4 %	21,3 %	12,6 %	8,2 %	13,0 %	14,5 %
Krádeže	15,0 %	19,8 %	22,6 %	9,2 %	18,4 %	15,0 %
Vandalismus	14,0 %	23,7 %	20,3 %	8,2 %	17,9 %	15,9 %
Užívání legálních návykových látek (alkohol, cigarety)	23,7 %	27,5 %	15,9 %	7,3 %	13,5 %	12,1 %
Užívání nelegálních návykových látek	42,0 %	21,7 %	9,7 %	3,4 %	8,2 %	15,0 %
Závislost nelátková (hraní počítačových her, gambling, nakupování)	18,4 %	23,7 %	22,2 %	9,7 %	13,0 %	13,0 %
Rizikové chování na internetu (seznamování s cizími lidmi)	6,3 %	14,5 %	24,2 %	13,5 %	24,6 %	16,9 %
Nelegální stahování hudby, filmů, her apod. na internetu	4,3 %	5,3 %	12,6 %	12,6 %	51,2 %	14,0 %
Rizikový sex (bez kondomu, promiskuita)	11,1 %	12,1 %	16,9 %	8,2 %	34,8 %	16,9 %
Rizikové sporty (lezení bez lana, přeskokování mezi vagony, střechami)	4,8 %	13,0 %	21,3 %	11,1 %	31,4 %	18,4 %
Užívání anabolik, steroidů	8,2 %	19,3 %	17,9 %	7,7 %	20,8 %	26,1 %
Poruchy příjmu potravy (mentální anorexie, bulimie)	22,7 %	29,0 %	14,0 %	4,8 %	14,5 %	15,0 %
Negativní postoje vůči lidem jiného etnika, rasy apod.	14,0 %	11,0 %	22,8 %	9,7 %	26,6 %	15,9 %
Negativní postoje vůči cizincům, migrantům apod.	12,6 %	12,6 %	23,1 %	9,7 %	26,1 %	15,9 %

Zdroj: autorka práce

Nejvýraznější vliv připisovali respondenti těmto formám rizikového chování (a to v daném pořadí): záškoláctví (67,2 % respondentů), užívání nelegálních

návykových látek (63,7 % respondentů), šikana (61,4 % respondentů), sebevražda (59 % respondentů) a se stejnou četností byla uváděna kyberšikana, poruchy příjmu potravy (51,7 % respondentů) a užívání legálních návykových látek (51,2 % respondentů). Tyto odpovědi uvedla vždy více než polovina respondentů.

Více než 40 % respondentů uvádělo tyto formy rizikového chování: sebepoškození (49,8 % respondentů), fyzická agresivita vůči druhé osobě (48,8 % respondentů), nelátková závislost, tedy např. hraní počítačových her, gambling, nakupování, což uvedlo 42,1 % respondentů a jako poslední odpověď byla agresivita slovní (41,1 % respondentů).

Za pozornost stojí výsledek týkající se žádného vlivu. Nejčastěji bylo uváděno nelegální stahování hudby, filmů apod. (51,2 % respondentů), dále se jednalo o agresivitu vůči zvířeti (27,1 % respondentů), negativní postoje vůči lidem jiného etnika (26,6 % respondentů) či negativní postoje vůči lidem jiné národnosti (26,1 % respondentů).

Zmínit lze také odpověď nevím u užívání anabolik a steroidů, kdy tuto odpověď zvolila více než čtvrtina respondentů, konkrétně 26,1 % oslovených žáků. Tato odpověď může být dána tím, že respondenti o těchto látkách mají malé povědomí, což ovšem může být také rizikové, neboť si žáci nemusí uvědomovat potíže, které s konzumací těchto látek souvisí a které se mohou týkat nejen negativního dopadu na prospěch žáka.

Pokud si myslíte, že dané rizikové chování vliv na prospěch má, napište také prosím, zda je tento vliv podle Vás pozitivní nebo negativní:

Výsledky jsou uvedeny v tabulce 11. Dlouhodobě nemůže mít rizikové chování pozitivní vliv na prospěch, resp. u některých forem rizikového chování, jako je např. rizikové sexuální chování nebo negativní postoje vůči lidem jiného etnika či vůči migrantům, patrně nemusí mít na prospěch žádný vliv. Výjimku může představovat nelegální stahování i školních materiálů. Žádná z představených forem rizikového chování nebyla převažující částí respondentů hodnocena pozitivně.

Tabulka 11 Druh vlivu rizikového chování na prospěch

Forma chování	Velmi negativní	Spíše negativní	Spíše pozitivní	Velmi pozitivní
Záškoláctví	56,6 %	32,6 %	5,4 %	5,4 %
Lhaní	21,7 %	57,9 %	12,5 %	7,9 %
Agresivita vůči druhé osobě (slovní)	36,0 %	54,0 %	5,3 %	4,7 %
Agresivita vůči druhé osobě (fyzická)	51,4 %	37,8 %	4,7 %	6,1 %
Agresivita vůči zvířeti	49,7 %	40,7 %	4,1 %	5,5 %
Agresivita vůči věci (rozbití věci ze vzteku)	33,8 %	53,1 %	7,6 %	5,5 %
Sebepoškozování	61,7 %	29,1 %	4,6 %	4,6 %
Pokus o sebevraždu	68,6 %	22,2 %	3,9 %	5,3 %
Šikana	65,3 %	22,0 %	8,0 %	4,7 %
Kyberšikana	60,0 %	28,7 %	5,3 %	6,0 %
Krádeže	42,5 %	45,9 %	5,5 %	6,1 %
Vandalismus	40,3 %	47,9 %	4,9 %	6,9 %
Užívání legálních návykových látek (alkohol, cigarety)	40,8 %	42,1 %	9,9 %	7,2 %
Užívání nelegálních návykových látek	60,4 %	25,4 %	5,8 %	8,4 %
Závislost nelátková (hraní počítačových her, gambling, nakupování)	36,6 %	47,1 %	11,1 %	5,2 %
Rizikové chování na internetu (seznamování s cizími lidmi)	27,1 %	52,1 %	15,2 %	5,6 %
Nelegální stahování hudby, filmů, her apod. na internetu	27,0 %	41,8 %	22,7 %	8,5 %
Rizikový sex (bez kondomu, promiskuita)	30,6 %	49,6 %	9,2 %	10,6 %
Rizikové sporty (lezení bez lana, přeskokování mezi vagony, střechami)	32,4 %	49,6 %	12,9 %	5,1 %
Užívání anabolik, steroidů	37,3 %	49,3 %	7,0 %	6,4 %
Poruchy příjmu potravy (mentální anorexie, bulimie)	49,3 %	39,7 %	6,8 %	4,2 %
Negativní postoje vůči lidem jiného etnika, rasy apod.	42,6 %	46,3 %	4,5 %	6,6 %
Negativní postoje vůči cizincům, migrantům apod.	43,0 %	45,9 %	6,7 %	4,4 %

Zdroj: autorka práce

V rámci získaných výsledků se lze pozastavit u odpovědí, které se týkaly pozitivního vlivu, což tedy může reflektovat i určitou toleranci nebo benevolenci vůči rizikovému chování, případně i podceňování rizik. Více než pětina respondentů uváděla tyto formy rizikového chování jako rizikové chování s pozitivním vlivem: nelegální stahování hudby, filmů, her apod. (pozitivní vliv této formy rizikového chování

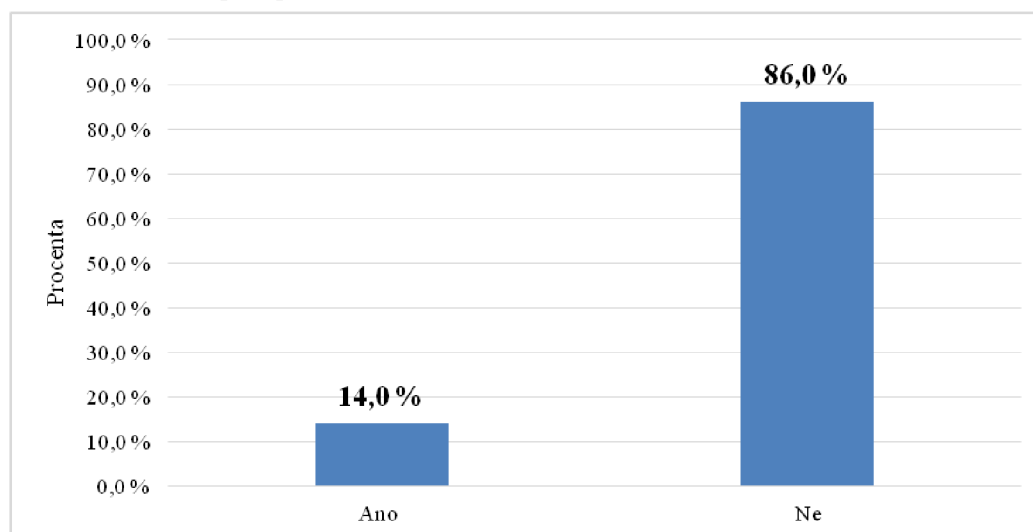
na prospěch uvedlo 31,2 % respondentů), rizikového chování na internetu, jako je seznamování s cizími lidmi (20,8 % respondentů) a lhaní (20,4 % respondentů).

Více než 15 % respondentů uvedlo tyto formy rizikového chování jako mající pozitivní dopad na prospěch: rizikový sex (19,8 % respondentů), rizikové sporty (18 % respondentů), užívání legálních návykových látek (17,1 % respondentů) a nelátková závislost, tedy např. gambling nebo hraní počítačových her či nakupování, což uvedlo 16,3 % respondentů.

Otázka č. 9. Zhoršil se Vám prospěch v souvislosti s tím, že jste se dopouštěl/a rizikového chování (záškoláctví, konzumace drog apod.)?

Odpovědi jsou uvedeny v grafu 4. Kladnou odpověď uvedlo 29 (14 %) respondentů, kteří tedy odpověděli, že se jim zhoršil prospěch v souvislosti s tím, že se dopouštěli rizikového chování. Zápornou odpověď uvedlo 178 (86 %) respondentů.

Graf 4 Zhoršení prospěchu vlivem rizikového chování

Zdroj: autorka práce

Pokud jste odpověděl/a „ano“, prosím nejprve uveďte, o jaké rizikové chování se jednalo:

Odpovědi na tuto otázku jsou uvedeny v tabulce 12. Jedná se o výsledky získané od 29 respondentů, kteří v předchozí otázce podali kladnou odpověď, měli doplnit, jakého rizikového chování se dopouštěli, a to tak, že mělo vliv na jejich prospěch.

Tabulka 12 Druh realizovaného rizikového chování mající vliv na prospěch

Odpovědi	Absolutní četnost	Relativní četnost
Záškoláctví	10	34,5 %
Agresivita vůči druhé osobě	3	10,3 %
Legální drogy	3	10,3 %
Nelegální drogy	5	17,1 %
Lhaní	2	6,9 %
Sebeпоškozování	2	6,9 %
Hraní počítačových her	1	3,5 %
Šikana	1	3,5 %
Pokus o sebevraždu	1	3,5 %
Krádež	1	3,5 %
Celkem	29	100,0 %

Zdroj: autorka práce

Více než třetina respondentů, konkrétně 10 (34,5 %) respondentů, uvádělo záškoláctví. Dále 5 (17,1 %) respondentů zmínilo užívání nelegálních drog, další odpovědi byly zmiňovány méně často.

Za pozornost však stojí, že dle daných 29 respondentů má na prospěch negativní vliv spíše užívání nelegálních drog než užívání legálních drog. Pochopitelně pokud by se jednalo o rizikové nebo již problémové pití či přímo závislost na alkoholu, bude vliv tohoto chování na prospěch významný.

A dále jaké byly příčiny, proč se Vám prospěch zhoršil:

Tabulka 13 Konkrétní příčiny zhoršení prospěchu

Odpovědi	Absolutní četnost	Relativní četnost
Lenost	4	13,9 %
Nesoustředěnost	5	17,1 %
Věnoval/a jsem se jiným aktivitám	3	10,3 %
Psychické potíže	4	13,9 %
Šikana	2	6,9 %
Nezájem vyniknout ve škole	2	6,9 %
Chyběl/a jsem ve škole, učivo mi pak chybělo	4	13,9 %
Jiné	5	17,1 %
Celkem	29	100,0 %

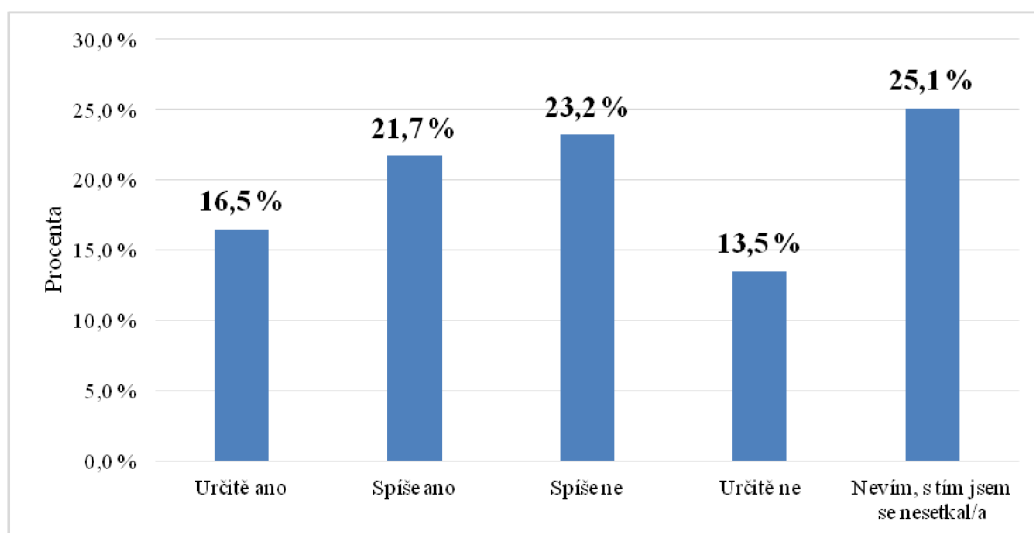
Zdroj: autorka práce

Celkem 5 (17,1 %) respondentů uvedlo nesoustředěnost, kterou někteří respondenti spojovali přímo s konzumací drog. Vždy celkem 4 (13,9 %) respondenti uvedli lenost, psychické potíže a absenci ve škole.

Dále 5 (17,1 %) respondentů uvedlo odpověď, která nebyla nijak konkrétní (nejčastěji tato odpověď zněla záškoláctví). Je však důležité uvést jednu jedinou konkrétní odpověď, která byla následující: „*omámení z užívání těchto veškerých látek plus neustálé strádání energie je velmi vyčerpávající, a přestože se i chce něco dělat pro tu školu, tak to nejde, stává se z toho všeho smyčka a jde z ní vyjít jen tím, že spadnete níž, anebo že vás někdo zachytí a povšimne si vašeho chování. Člověk prostě do toho spadne...*“

Otázka č. 10. Pokud se Vám nebo spolužákovi začne zhoršovat prospěch, zajímají se učitelé, zda za zhoršením prospěchu není přítomnost určitého rizikového chování (tj. např. užívání návykových látek)?

Graf 5 Zjišťování přítomnosti rizikového chování při zhoršování prospěchu učiteli

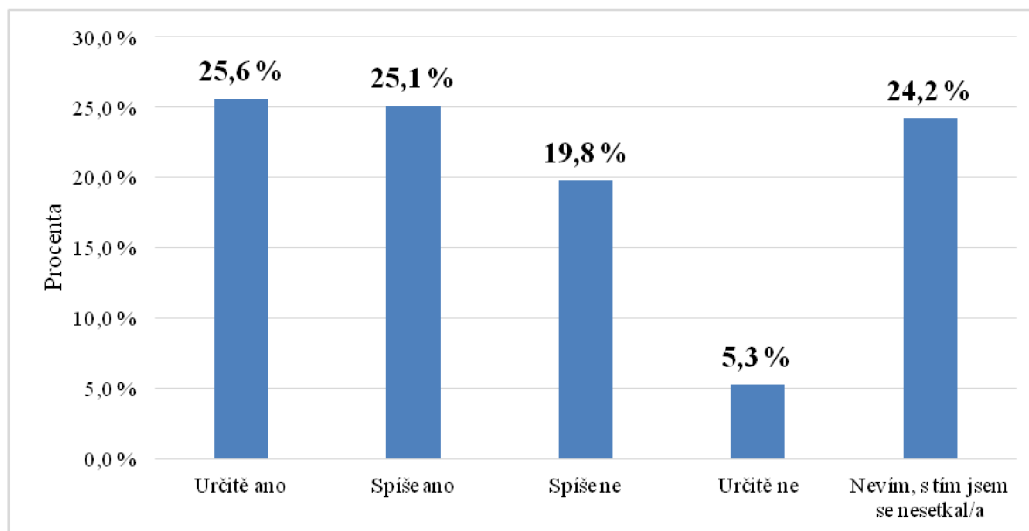
Zdroj: autorka práce

Odpovědi jsou uvedeny v grafu 5. Kladnou odpověď podalo jen 79 (38,2 %) respondentů. Odpověď určitě ano uvedlo 34 (16,5 %) respondentů, odpověď spíše ano uvedlo 45 (21,7 %) respondentů. Odpověď spíše ne podalo 48 (23,2 %) respondentů a odpověď určitě ne uvedlo 28 (13,5 %) respondentů.

Celkem 52 (25,1 %) respondentů uvedlo, že se s takovou situací nesetkali, tedy nedokázali přesně odpovědět a zvolili možnost nevím.

Otázka č. 11. Pokud se Vám nebo spolužákovi začne zhoršovat prospěch, zajímají se rodiče, zda za zhoršením prospěchu není přítomnost určitého rizikového chování (tj. např. užívání návykových látek)?

Graf 6 Zjišťování přítomnosti rizikového chování při zhoršování prospěchu rodiči

Zdroj: autorka práce

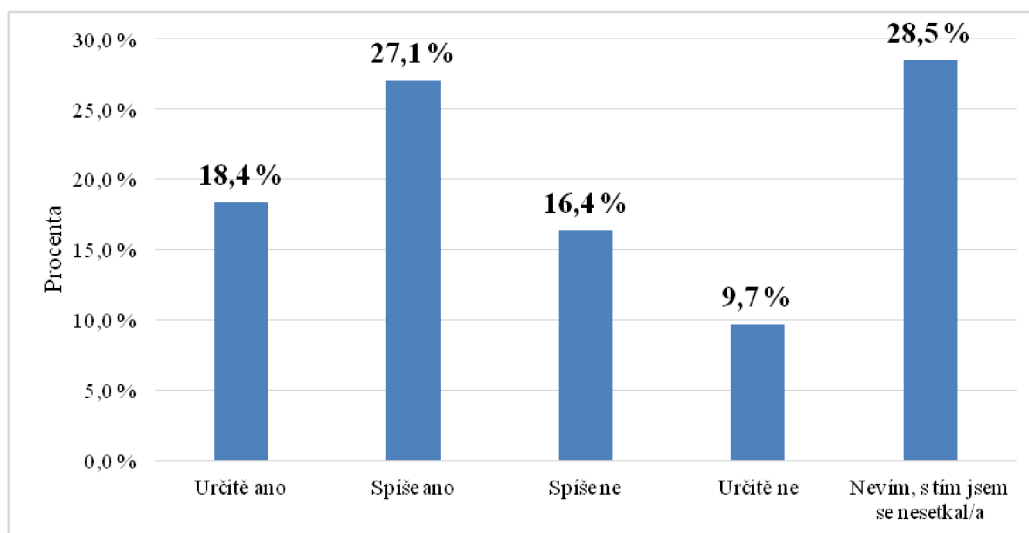
Oproti předchozí otázce uvedla v tomto případě větší polovina respondentů, že rodiče zjišťují, zda se u žáka neobjevilo rizikové chování v souvislosti se zhoršením jeho prospěchu.

Odpověď určitě ano uvedlo 53 (25,6 %) respondentů, odpověď spíše ano podalo 52 (25,1 %) respondentů, odpověď spíše ne podalo 41 (19,8 %) respondentů a odpověď určitě ne uvedlo 11 (5,3 %) respondentů.

Celkem 50 (24,2 %) respondentů uvedlo, že se s takovou situací nesetkalo, nedokázali tedy odpovědět.

Otázka č. 12. Když je u žáka zhoršen prospěch, a zároveň se u něj vyskytuje rizikové chování, dostane se žákovi ze strany školy pomoci nebo nabídky pomoci (např. nabídka návštěvy školního psychologa, spolupráce s rodinou apod.)?

Graf 7 Zjišťování přítomnosti rizikového chování při zhoršování prospěchu školou

Zdroj: autorka práce

V tomto případě uvedlo 94 (45,5 %) respondentů, že škola poskytuje žákovi při zhoršení prospěchu pomoc nebo ji nabízí. Odpověď určitě ano uvedlo 38 (18,4 %) respondentů, odpověď spíše ano podalo 56 (27,1 %) respondentů, odpověď spíše ne uvedlo 34 (27,1 %) respondentů a odpověď určitě ne uvedlo 20 (9,7 %) respondentů. Celkem 59 (28,5 %) respondentů odpovědělo, že se s takovou situací nesetkalo, nedokázali tedy odpověď posoudit.

4.2 Ověření hypotéz

Stanoveny byly celkem 3 hypotézy.

První hypotéza (alternativní) zněla: Žáci s průměrným či horším prospěchem uvádějí významně častěji než žáci s vyznamenáním nebo dobrými známkami, že mají zkušenost se záškoláctvím.

K této hypotéze se v dotazníku vztahovala položka č. 1, na kterou podalo celkem 81 respondentů kladnou odpověď. Žáků s průměrným nebo horším prospěchem (podprůměrným nebo velmi špatným) bylo ve výzkumném souboru celkem 126. Žáků s vyznamenáním nebo dobrými známkami bylo 81.

Porovnávány byly odpovědi respondentů na otázku č. 1, konkrétně zkušenost se záškoláctvím, těchto dvou skupin respondentů (dle prospěchu). Přehled pozorovaných a očekávaných četností odpovědí je podán v tabulce 14.

Tabulka 14 Ověření hypotézy H1

Prospěch	Záškoláctví ano	Záškoláctvím ne	Celkem
	Skutečná (očekávaná) četnost	Skutečná (očekávaná) četnost	
Špatný	55 (49,3)	71 (76,7)	126
Dobrý	26 (31,7)	55 (49,3)	81
Celkem	81	126	207

Zdroj: autorka práce

Vypočítaná hodnota testového kritéria $\chi^2 = 2,767$. Kritická hodnota testového kritéria chí-kvadrátu pro hladinu významnosti 0,05 a 1 stupeň volnosti $\chi^2_{0,05}(1) = 3,841$.

Vypočítaná hodnota testového kritéria 2,767 je menší než kritická hodnota. Z tohoto důvodu **byla přijata nulová hypotéza** a zamítnuta byla hypotéza alternativní (tj. nebyl zjištěn statisticky významný rozdíl mezi zkoumanými proměnnými).

Na základě ověření hypotézy č. 1 lze tvrdit, že žáci s průměrným či horším prospěchem uvádějí stejně často jako žáci s vyznamenáním nebo dobrými známkami, že mají zkušenost se záškoláctvím.

Druhá hypotéza v alternativní verzi byla následující: Chlapci uvádějí významně častěji než dívky, že se jim zhoršil prospěch v souvislosti s rizikovým chováním.

K této hypotéze se v dotazníku vztahovala položka č. 9, na kterou podalo kladnou odpověď 29 respondentů, zápornou odpověď uvedlo 178 respondentů.

Chlapců bylo ve výzkumném souboru celkem 101, dívek bylo 106. Přehled výsledků (pozorovaných a očekávaných četností odpovědí) je podán v tabulce 15.

Tabulka 15 Ověření hypotézy H2

Pohlaví	Zhoršení prospěchu	Nezhoršení prospěchu	Celkem
	Skutečná (očekávaná) četnost	Skutečná (očekávaná) četnost	
Chlapci	13 (14,15)	88 (86,85)	101
Dívky	16 (14,85)	90 (91,15)	106
Celkem	29	178	207

Zdroj: autorka práce

Vypočítaná hodnota testového kritéria $\chi^2 = 0,212$. Kritická hodnota testového kritéria chí-kvadrátu pro hladinu významnosti 0,05 a 1 stupeň volnosti $\chi^2_{0,05}(1) = 3,841$.

Vypočítaná hodnota testového kritéria 0,212 je menší než kritická hodnota. Z tohoto důvodu **byla přijata nulová hypotéza** a zamítnuta byla hypotéza alternativní (tj. nebyl zjištěn statisticky významný rozdíl mezi zkoumanými proměnnými).

Na základě ověření hypotézy č. 2 lze tvrdit, že chlapci uvádějí stejně často jako dívky, že se jim zhoršil prospěch v souvislosti s rizikovým chováním.

Třetí hypotéza byla formulována následovně: Žáci často užívající alkohol uvádějí významně častěji než žáci, kteří v této míře alkohol neužívají, že mají průměrný nebo horší prospěch.

K této hypotéze se v dotazníku vztahovala položka č. 5, v tabulce první položka týkající se alkoholu, u kterého uvedlo 109 (52,6 %) respondentů, že užívají alkohol velmi často nebo spíše často. Jak již bylo uváděno v rámci popisu verifikace hypotézy H1, žáků s průměrným nebo horším prospěchem (podprůměrným nebo velmi špatným) bylo ve výzkumném souboru celkem 126. Přehled zjištěných výsledků (pozorovaných a očekávaných četností odpovědí) je podán v tabulce 16.

Tabulka 16 Ověření hypotézy H3

Prospěch	Alkohol často	Alkohol zřídka, nikdy	Celkem
	Skutečná (očekávaná) četnost	Skutečná (očekávaná) četnost	
Špatný	73 (66,35)	53 (59,65)	126
Dobry	36 (42,65)	45 (38,35)	81
Celkem	109	98	207

Zdroj: autorka práce

Vypočítaná hodnota testového kritéria $\chi^2 = 3,598$. Kritická hodnota testového kritéria chí-kvadrátu pro hladinu významnosti 0,05 a 1 stupeň volnosti $\chi^2_{0,05}(1) = 3,841$.

Vypočítaná hodnota testového kritéria 3,598 je menší než kritická hodnota. Z tohoto důvodu **byla přijata nulová hypotéza** a zamítnuta byla hypotéza alternativní (tj. nebyl zjištěn statisticky významný rozdíl mezi zkoumanými proměnnými).

Na základě ověření hypotézy č. 3 lze tvrdit, že žáci často užívající alkohol uvádějí stejně často jako žáci, kteří v této míře alkohol neužívají, že mají průměrný či horší prospěch. Zároveň je však zapotřebí si povšimnout, že i když hypotéza nebyla potvrzena, lze sledovat vyšší souvislost mezi konzumací alkoholu a horším prospěchem.

4.3 Výsledky analýzy rozhovorů

Prostřednictvím metody vytváření trsů byly vytvořeny čtyři trsy, které byly nazvány následovně: Rizikové chování u žáků, Spojitost rizikového chování s prospěchem, Projevy rizikového chování, Řešení rizikového chování.

Dále v textu jsou tyto trsy popsány, a to i s využitím přímých výroků těchto probandů. Každý učitel je označen zkratkou P (proband) s doplněním o číslo, které značí pořadí, v jakém byly rozhovory vedeny.

Rizikové chování u žáků

Všichni probandi vykazovali dobrou obeznámenost s rizikovým chováním u dospívajících. Setkávají se s užíváním návykových látek, přičemž dle P7 ubyla konzumace nelegálních návykových látek, které byly dle tohoto učitele užívány spíše na začátku tisíciletí, aktuálně se jedná o nelegální návykové látky, které jsou však u dospívajících problém. Učitelé by si přáli, aby nebyly pro dospívající tak snadno dostupné.

Z hlediska výskytu rizikového chování mezi žáky je vhodné uvést poznatek probandky P3: *„Je to problém dlouhodobý a mění se v čase, vždy jsou typy rizikového chování, kterých je více, a těch, které jsou v dané době upozaděny.“*

Častým rizikovým chováním, s nímž se u dospívajících probandi nezdá setkávají, je záškoláctví. Jedná se však také o poruchy příjmu potravy, šikanu, včetně kyberšikany. V souvislosti s distanční výukou pozorují probandi nárůst psychických a psychiatrických potíží, které se též mohou projevit v podobě rizikového chování (např. sebepoškozování, poruchy příjmu potravy, záškoláctví).

Probandka P3 zdůrazňovala, že se často jedná o kombinaci více faktorů: *„Často jsou problémy propojeny a vyskytují se současně. Tzn., u dítěte záškoláka není výjimkou výskyt patologického chování. Většinou tedy nesedí dítě, které má být ve škole, doma...“* Proband P6 uváděl, že se většinou počátky těchto potíží (tedy např. záškoláctví) objevují již na základní škole, a to jak jsou na základních školách potíže se záškoláctvím zvládnuty, tak ovlivňuje výskyt rizikového chování na střední škole: *„Záleží, zda si žák tyto problémy odnáší na další svá studia.“* Tento proband také zdůrazňoval vliv širší společnosti: *„To dál může podnítit i společnost, se kterou se vidá a stýká, a pokud má kolem sebe lidi, kteří se třeba vzdělávají formou chzení do divadla, knihovny apod., je méně pravděpodobné, že by tento žák chodil za školu*

nebo někoho šikanoval. Pokud se vyskytuje ve společnosti, která se ze školy ulívá, je pravděpodobné, že jej stáhne s sebou.“ Na vliv společnosti poukazovala také probandka P7: *„Mám pocit, že svou roli v tomto hraje i celková koncepce práce s dětmi. Heslem dneška je děti nepřetěžovat, ochraňovat je před sebemenším stresem. Ony jsou ale stresovými situacemi obklopeny každý den. Bohužel se ale se stresem nenaučily pracovat. Proto si hledají své vlastní způsoby, jak se se situací vyrovnat. A ne vždy jsou to vhodné způsoby.“*

Za pozornost stojí, že probandka P2 uvedla i roli učitele: *„Někdy to může být způsobené i samotným působením učitele na určitého žáka, nebo ho jen zkrátka nebaví probíraná témata.“* Učitel, jeho osobnost či způsob výkladu probíraného učiva má podle této probandky, ale též dle některých jiných oslovených učitelů, také vliv na rozvoj rizikového chování, nebo i zhoršení prospěchu. Obecně často v odpovědích zaznívalo, že nelze rizikové chování nebo prospěch žáka spojovat pouze s jedním faktorem.

Spojitost rizikového chování s prospěchem

Ani jeden z oslovených učitelů nezaváhal, když měl uvést spojitost rizikového chování se zhoršením prospěchu. Podle P1 oba jevy *„jdou ruku v ruce“*, podle P6 *„rizikové chování a prospěch spolu úzce souvisí“*, výrok probandky P4 byl následující: *„Obecně však lze říct, že dítě s rizikovým chováním má zhoršující se nebo zhoršený prospěch (zejména záškoláci nebo děti, které mají problém se závislostmi). Zhoršení prospěchu také provází přítomnost domácího násilí, zneužívání, týrání...“*

Nicméně komunikační partneři často zdůrazňovali, že nelze zhoršení prospěchu připsat pouze rizikovému chování. Jedná se většinou o kombinaci více faktorů. Nejčastěji byla uváděna rodina (zanedbávající, nemající na žáky čas, nebo rodina, v níž se vyskytují sociálně patologické jevy), též vrstevníci, příčinou však může být i náhlá ztráta motivace. Probandi se také shodovali na tom, že se prospěch výrazně zhoršil žákům v souvislosti s distanční výukou, a to i u žáků, kteří do té doby neměli problémy s výukou.

U distanční výuky se lze pozastavit. Učitelé zdůrazňovali, že v době distančního vzdělávání pozorovali propad v prospěchu žáků, a to i těch, kterým se před pandemií dařilo dosahovat dobrých výsledků: *„Distančně mi nebyli schopni odevzdávat zadané úkoly včas, připojovat se do hodin či být na hodině aktivní.“* (P2) Probandka P4 uvedla: *„Došlo všeobecně ke zhoršení vědomostí, pracovních návyků a i psychické pohody*

všech zúčastněných. Žákům nabízíme podporu, mají možnost docházet na doučování zdarma v rámci školy, během jejich návratu do běžné školní docházky se tempo výuky přizpůsobilo plymulejšímu přechodu z distanční na denní vyučování. Stejně tak se vyučující snažili minimalizovat stres a zátěž, kterou by žáci mohli pociťovat. Ne vždy zcela úspěšně, ale není to v našich silách, pokud se neměla výuka úplně zastavit.“

Distanční výuka tedy představuje faktor, který se výrazně negativně promítl do prospěchu žáků, zároveň tedy mohl zvýšit výskyt rizikového chování. Zcela jistě se dle výpovědí probandů zvýšilo záškoláctví, které mělo v době distančního vzdělávání podobu nepřipojování se do výuky, různých podvodů, kdy se žáci vymlouvali na to, že jim nefunguje zvuk apod. Zvýšilo se tedy také lhaní, podvádění a v souvislosti s častějšími a povinnými aktivitami v online prostoru mohlo narůstat rizikové chování, které je spojeno s internetem, tedy např. nelegální stahování hudby, seznamování se s cizími lidmi či hraní her, které může mít až podobu nelátkové závislosti.

Kromě toho se však učitelé zabývali podobně jako žáci v rámci dotazníkového šetření také tím, že nelze přímo určit, co je příčina a co je následek. Žáci mohou mít špatný prospěch, např. kvůli nízké podnětnosti rodinného prostředí, které nepodporuje žáky v učení. To, že pak ve škole tímto způsobem selhávají, může zvyšovat tendenci chovat se rizikově, aby od těchto nepříjemných pocitů utekli.

Projevy rizikového chování

Na rizikové chování usuzují komunikační partneři zejména z náhlé změny chování a zhoršení prospěchu, i když to např. dle P4 nemusí být vždy zřejmé: *„Někteří jedinci, kteří ale trpí např. poruchami příjmu potravy, kdy se jedná o sebekontrolu, dokáží držet i prospěch v normě.“*

Jestliže se prospěch zhorší výrazně, zejména v případě žáků, kteří do té doby měli prospěch dobrý nebo velmi dobrý, a je sledován výrazný propad, vždy by měl učitel zpozornět. Hůře se takto rozpoznává rizikové chování u žáků, kteří stabilně vykazují nižší nebo nízkou motivaci k učení, známky mívají pravidelně špatné.

Signálem je též, když *„Jeho vzhled napovídá, že toho moc doma nenaspal, oblečení zapáchá a je špinavé a přestává se učit, tak je to první ukazatel toho, že se něco děje.“* (P6) Zhoršit se může také chování žáka.

Záškoláctví navíc odhalí nezdědka sami žáci: *„Samozřejmě když má podivné omluvenky nebo často chybí ve škole, a pak ho vidíte, že je venku a teďka se to pozná i skrz sociální sítě, protože skoro všechny děti mají Instagram, TikTok nebo Facebook*

a jsou natolik lehkomyšní, že když něco dělají, tak to tam prostě sdílí, takže i tam to můžeme vidět.“ (P5) Důležité je též všimnout si vzájemného chování mezi žáky, tedy např. hrubosti, vyloučení z kolektivu apod.

Podle probandky P2 by měl učitel vždy upozornět, *„Když se žák najednou chová jinak. S tím mohou jít ruku v ruce právě ty známky, zhoršení prospěchu. Ztratí zájem o učení nebo spolužáky. Určitě registruji i agresivní, impulzivní chování, stupňující se provokace nebo depresivní projevy žáků, apatii a nechuť cokoli dělat.*“

Dle téhož zdroje je problematické odhalování kyberšikany, která je ovšem podle oslovených učitelů mezi žáky poměrně častá, lze ji relativně snadno realizovat, přitom má na žáky závažné dopady, včetně zhoršení chování (žák může přestat docházet do školy, může upadat do negativních emočních stavů, chybí mu tak motivace k učení, zhoršuje se soustředěnost). Probandka P2 k tématu šikany uvedla: *„S šikanou to bývá horší, ta je často ve třídě skrytá, hlavně v současné době moderních technologií, kdy jsou žáci ještě schopni se vzájemně pošťuchovat a napadat přes sociální sítě. To je dost časté. Takže pokud žáky vyložené nepřistihneme při činu nebo za námi někdo nepřijde se svěřit, je problematické to odhalit. Co se děje a kdo všechno je v tom zapletený. Kdo je agresor. Někdy lze šikamu odhalit častými absencemi až záškoláctvím šikanovaných žáků. S tím jsem se několikrát setkala.*“

Řešení rizikového chování

I když se probandi zabývali velkou měrou tím, jak situaci rizikového chování a jeho dopadu na žáka a prospěch řešit, jeden z probandů, konkrétně probandka P2, vyzdvihla roli prevence a různých preventivních programů. Jednalo se však pouze o jednu učitelku. Takto probandka uváděla: *„Aby se nepodceňovala primární prevence. Vše by mělo začít už v rodině, ve vhodném nastavení trávení času dětí. To se poslední dobou dost podceňuje. Ta děcka nechodí již nikam na kroužky jako dřív, mrdí se, potulují se, jsou na internetu celé dny a pak vznikají jen problémy... tak určitě se nebát těch preventivních programů. Žáci je mají i rádi, protože je vnímají jako zpestření klasické výuky.*“

Při dotazu na řešení situace, kdy učitel např. prostřednictvím zhoršení prospěchu odhalí rizikové chování, existovala poměrně jasná shoda v tom, jak postupovat. Bylo zřejmé, že učitelé o této situaci přemýšlí a snaží se ji řešit z velké části z hlediska samotných žáků, tedy citlivě a tak, aby následná intervence byla přínosná, nikoliv ztížila již tak problematickou situaci: *„Pokud je to zhoršení výrazné a ani postupem času*

nedochází ke zlepšení, řeším situaci s rodiči a hledáme právě důvody zhoršení. Zda se žák doma připravuje, zda neřeší nějaké osobní problémy. Nebo se jen toulá po večerech s partou atd.“ (P2)

Nejprve tedy hovoří s žákem učitel, který si takového chování všimne. Posléze bývá kontaktován třídní učitel. Třídní učitel bývá zpraven o takto významných událostech, které se u žáků odehrávají.

Následný postup záleží na tom, o jaký problém se jedná. Většinou dochází ke kontaktu s rodiči žáka, do situace bývá vtažen také ředitel školy, zástupce školy, především se však jedná o školské poradenské zařízení. *„Pokud se nic nevyřeší, zavolá se školní psycholog nebo výchovný poradce, anebo metodik prevence. O všem je samozřejmě zpraveno i vedení školy, zástupce, ředitel. V krajních případech se pak kontaktuje sociálka.*“ (P6) Jednat se však může také o Policii České republiky.

Běžněji jsou však využívány odborníci ve škole, tedy školní metodik prevence, školní psycholog, speciální pedagog, lze se obrátit také na externí školské poradenské zařízení, tedy např. pedagogicko-psychologickou poradnu. Jak však zdůrazňovala probandka P4, vždy je nejlepší, pokud spolupracuje rodina. Podle probandky P5: *„Samozřejmě nemáme moc možností do toho zasáhnout. Můžeme jenom vyjít vstříc, pokud má škola psychologa, tak nabídneme rodičům i žákovi konzultaci s psychologem. Případně mohou jít za výchovným poradcem nebo metodikem prevence, za nějakou takovou osobou, která má funkci a zkusit mu pomoci.*“

Rodina je však často spíše viníkem této situace a jak uváděla probandka P6, v některých případech, a to nejen v souvislosti s prospěchem, pomůže i oddělení dítěte od rodiny: *„Měla jsem ve třídě jednu dívku, která měla pouze matku a otce ne a jelikož matka byla alkoholička a feťáčka, odnášela si dívka tyto formy chování i do školy. Dívka častokrát chyběla ve škole, a pokud přišla, tak nepřipravená. Toto byl jeden z extrémních případů, když se vše muselo řešit s OSPODEM. Samozřejmě v tomto případě ten prospěch šel rychle dolů. Když dívku matce odebrali a byla ve výchovném zařízení, tak najednou došlo ke zlepšení prospěchu i celkového chování dívky. Byla v jiné společnosti, která místo aby ji táhla dolů, ukázala ji, že cestu, kterou doposud šla, byla špatná a že pokud člověk má motivaci a dobré zázemí i cíl ve svém životě, tak pak jde všechno lépe.*“

Jak uváděla P2, jestliže se nejedná o závažnější situaci, škola situaci zvládá sama. Závažnost problému určuje nejen způsob řešení, ale i dobu, která je nutná k určité nápravě: *„Drobnější projevy nevhodného nebo jiným způsobem rizikového chování jsme*

ve škole schopni s žáky řešit pedagogickými postupy. Se závažnějšími případy se setkáváme méně, ale ty je třeba řešit už více do hloubky a s rodinou, a to bývá na delší dobu.“

4.4 Vyhodnocení výsledků výzkumu

První výzkumnou otázkou bylo zjišťováno, jaké sociálně patologické jevy se vyskytují u žáků SOŠ ve Středočeském kraji?

Z výzkumu vyplynulo, že mají respondenti zkušenost se všemi formami sociálně patologických jevů, které se této věkové skupiny týkají, pochopitelně odlišná je míra této zkušenosti.

Nejčastěji, a to nadpoloviční většinou, bylo uváděno lhaní, slovní agresivita vůči druhé osobě, nelegální stahování hudby, filmů, her apod. z internetu, užívání legálních návykových látek (alkohol, cigarety), agresivita vůči věci (rozbití věci ze vzteku) a rizikové chování na internetu (seznamování s cizími lidmi).

Za pozornost stojí také nezanedbatelná zkušenost respondentů se sociálně patologickými jevy, které výrazně ohrožují život a zdraví žáků SOŠ: jednalo se o pokus o sebevraždu, který uvedlo 18,8 % respondentů, a dále sebepoškození, které zmínila dokonce téměř třetina respondentů, konkrétně 30 % respondentů. Konzumaci nelegálních návykových látek uvedlo 24,2 % respondentů.

Pokud ovšem měli respondenti uvést aktuální realizaci sociálně patologických jevů, uváděno bylo nejčastěji užívání legálních návykových látek (49,3 % respondentů), nelegální stahování hudby apod. na internetu (47,8 % respondentů) a slovní agresivita vůči druhé osobě (43,9 % respondentů). Nevymizely ani pokusy o suicidium, u sebepoškození uvedlo v rámci hodnocení aktuálního stavu odpovědi velmi často a spíše často celkem 10,6 % respondentů, tedy desetina, poměrně značný byl výskyt nelátkové závislosti (může se jednat např. o závislost na počítačových hrách), které zmínilo 33,8 % respondentů.

Učitelé, kteří se k výskytu sociálně patologických jevů také vyjadřovali, odpovídali, že se u žáků SOŠ jedná o poměrně značný rozsah sociálně patologických jevů. Velmi často se jedná o záškoláctví, dále konzumaci legálních návykových látek, poruchy příjmu potravy, šikana, včetně kyberšikany, na ústupu může být oproti minulosti užívání nelegálních návykových látek.

Zároveň učitelé upozorňovali na to, že sledují v souvislosti s distančním vzděláváním nárůst sociálně patologických jevů u žáků, stejně jako zhoršení prospěchu. I žáci do té doby s dobrým prospěchem měli problém s distanční výukou.

Otázku příčin přítomnosti sociálně patologických jevů je vhodné spojit s výskytem těchto jevů, neboť pokud se má např. snížit výskyt sociálně patologických jevů, je zapotřebí porozumět tomu, proč žáci takové chování vykazují.

Za pozornost stojí, že se učitelé a žáci rozcházelí ve vysvětlování (uvádění příčin) těchto jevů. Zatímco žáci nejčastěji zmiňovali osobní problémy (např. nervozitu, starosti) a zátěž ve škole, učitelé se klonili k tomu, že se jedná o špatné vzory v rodině, nedostatečné fungování rodin.

Co se týče zkušenosti s návykovými látkami, což je tedy jedna z nejčastějších forem sociálně patologických jevů u dospívajících, převažovaly legální drogy, přičemž nejčastěji se jednalo o alkohol (82,6 % respondentů), dále o kouření cigaret (57 % respondentů), případně kouření elektronických cigaret (51,7 % respondentů), nelegální drogy byly uváděny mnohem méně často, přičemž největší zastoupení měla marihuana (37,7 % respondentů), dále hašiš, inhalační drogy, pervitin a extáze, ovšem každá z těchto drog byla uváděna méně než 10 % respondentů. Nelegální drogy jsou však užívány zřídka, zatímco více než polovina respondentů uvedla častou konzumaci alkoholu, u klasických cigaret uvedla častou konzumaci přibližně čtvrtina oslovených žáků středních odborných škol.

K těmto výsledkům lze také doplnit výsledky získané verifikací hypotézy H1, která potvrzena nebyla, tedy nebylo prokázáno, že žáci s průměrným či horším prospěchem uvádějí významně častěji než žáci s vyznamenáním nebo dobrými známkami, že mají zkušenost se záškoláctvím (vypočítaná hodnota testového kritéria byla $\chi^2 = 2,767$. Kritická hodnota testového kritéria chí-kvadrátu pro hladinu významnosti 0,05 a 1 stupeň volnosti $\chi^2_{0,05}(1) = 3,841$).

Druhá výzkumná otázka byla ve znění: Jaký je předpokládaný vliv sociálně patologických jevů na prospěch žáků SOŠ?

K této výzkumné otázce je zapotřebí doplnit zjištění, které již bylo nastíněno výše v textu. I když nebyl respondenty v zásadě popírán vliv rizikového chování (nebo sociálně patologického chování) na prospěch, jak učitelé, tak i žáci uváděli, že nelze jednoznačně určit, co je příčinou a co je následkem, resp. sociálně patologické jevy

mohou být příčinou zhoršení prospěchu, ovšem mohou být i důsledkem toho, že se žákovi zhorší prospěch.

Nicméně pokud měli žáci uvést, zda se častěji dopouštějí rizikového chování žáci s horším prospěchem, nebo prospěch nemá vliv, nejčastěji se oslovení žáci klonili k tomu, že prospěch nemá vliv. Pouze 45,4 % respondentů pak uvádělo, že má výskyt sociálně patologických jevů u žáka vliv na jeho prospěch. Příčina tohoto vlivu byla spatřována především v negativním dopadu daného chování na žáka: žák propadá tomuto nevhodnému chování, ztrácí zájem o učení, nebo některé formy rizikového chování neumožňují žákům učit se (zhoršení kognitivních funkcí v případě konzumace legálních látek, ale i alkoholu, záškoláctví, kdy následně žák ztrácí přehled o probíraném učivu).

Pokud měli žáci volit z nabídnutých vlivů přítomnosti sociálně patologických jevů na prospěch, žáci nejčastěji uváděli, podobně jako učitelé, že záleží na tom, o jaké rizikové chování se jedná. Žáci se pak neshodovali v tom, jaký je následně prospěch žáka: podle 30,9 % respondentů se prospěch žákovi zhorší, podle 30,4 % respondentů nemusí zhoršení prospěchu nastat, neboť se jedná spíše o výkyvy, což dopad na prospěch nemusí mít. Dalších 37,2 % respondentů uvádělo, že se prospěch může zhoršit jen u některých předmětů, sociálně patologický jev tak má spíše dopad na motivaci žáka k učení, podle 21,7 % respondentů se zhorší prospěch pouze těm, kteří jej měli horší ještě před tím, než začali takové chování vykazovat, a dle 5,8 % respondentů se dokonce může žákovi prospěch zlepšit. Žáci u této konkrétní otázky mohli volit více odpovědí, často se tedy klonili k více variantám a jasný názor neměli.

Pokud měli respondenti uvést, jak se konkrétní formy rizikového chování promítají do prospěchu žáků, nejvýraznější vliv (resp. výrazný vliv) byl zmiňován v případě záškoláctví (67,2 % respondentů), užívání nelegálních návykových látek (63,7 % respondentů), šikany (61,4 % respondentů), sebevraždy (59 % respondentů) a se stejnou četností byla uváděna kyberšikana a poruchy příjmu potravy (51,7 % respondentů). Dále bylo uváděno užívání legálních návykových látek (51,2 % respondentů), sebepoškození (49,8 % respondentů), fyzická agresivita vůči druhé osobě (48,8 % respondentů), nelátková závislost, tj. např. gambling, nakupování (42,1 % respondentů) a slovní agresivita (41,1 % respondentů). Vždy se podle respondentů jedná o vliv negativní, pouze v případě nelegálního stahování různých obsahů na internetu uvádělo 31,2 % respondentů vliv pozitivní.

Sami respondenti však většinou uváděli, že jim osobně se prospěch vlivem realizace rizikového chování nezhoršil, což uvedlo 86 % respondentů. Pokud respondenti uváděli, že se jim prospěch zhoršil, nejčastěji bylo zmiňováno záškoláctví. Příčiny byly opět spatřovány v osobnosti jedince (psychické potíže, lenost), ale též v dopadech sociálně patologického jevu na prospěch (zhoršení koncentrace, vliv absence ve škole vlivem záškoláctví).

Za pozornost stojí, že se žákům, kterým se zhorší prospěch a je u nich podezření na přítomnost rizikového chování, velmi často nedostává potřebné pozornosti, nebo i intervencí. Pouze v případě rodičů uvedla více než polovina respondentů, že se rodiče v případě zhoršení prospěchu zajímají o to, zda za zhoršenými známkami není rizikové chování. Ze strany učitelů uvedlo tento zájem pouze 38,2 % respondentů a dále 45,5 % respondentů uvedlo, že když je u žáka zhoršen prospěch a zároveň se u něj vyskytuje rizikové chování, dostane se žákovi ze strany školy pomoci nebo nabídky pomoci (např. nabídka návštěvy školního psychologa, spolupráce s rodinou apod.).

Lze také doplnit, že nebyly potvrzeny ani zbylé dvě hypotézy. Nebyla potvrzena hypotéza H2, že chlapci uvádějí významně častěji než dívky, že se jim zhoršil prospěch v souvislosti s rizikovým chováním (vypočítaná hodnota testového kritéria $\chi^2 = 0,212$. Kritická hodnota testového kritéria chí-kvadrátu pro hladinu významnosti 0,05 a 1 stupeň volnosti $\chi^2_{0,05}(1) = 3,841$), ani hypotéza H3 ve znění: žáci často užívající alkohol uvádějí s vyšší četností než žáci, kteří v této míře alkohol neužívají, že mají průměrný či horší prospěch (vypočítaná hodnota testového kritéria $\chi^2 = 3,598$. Kritická hodnota testového kritéria chí-kvadrátu pro hladinu významnosti 0,05 a 1 stupeň volnosti $\chi^2_{0,05}(1) = 3,841$).

Třetí výzkumná otázka byla formulována následovně: Jak vnímají pedagogové SOŠ vliv sociálně patologických jevů na prospěch žáků SOŠ?

Výsledky byly získány od 7 učitelů působících na středních odborných školách, přičemž se jednalo o učitele působících na školách, v nichž probíhalo dotazníkové šetření. To také může vysvětlovat poměrně značnou shodu mezi výpověďmi žáků a učitelů.

Učitelé zmiňovali, že existuje jasná propojenost mezi rizikovým chováním a zhoršením prospěchu žáků. Zároveň ovšem učitelé mezi žáky rozlišovali, jestliže se obecně jedná o žáky s horším prospěchem, nelze u nich často zprvu rozpoznat, že se u nich něco děje, nemusí jim tak být ani poskytnuta potřebná včasná intervence.

Většinou učitelé zpozorní u žáků s lepším prospěchem, neboť rizikové chování u nich má zcela zřetelný vliv, prospěch se zhoršuje. Jasným indikátorem je např. absence ve škole, změna vzhledu, kdy o sebe žák nedbá apod.

Zároveň však učitelé také zmiňovali, že se pravděpodobně nejedná pouze o vliv rizikového chování. Vliv musí mít i další faktory, jako např. problémy v rodině či problematická rodina, nicméně na dospívající mají vliv i vrstevníci, navíc tedy byla zmiňována již uváděná distanční výuka.

Pochybnost u učitelů tedy při kauzalitě mezi rizikovým chováním a zhoršením prospěchu nebyla přítomna, učitelé se však nedopouštěli černobílého myšlení, snažili se vnímat celou situaci v kontextu i se zohledněním vlivu adolescence či vlivu rodiny.

Zároveň však bylo z jejich výpovědí zřejmé, že toto téma nepodceňují. Primárně nejde o zhoršený prospěch, ale skutečnost, že má žák potíže. Školy se pak snaží intervenovat, u méně závažných problémů se daří přímo škole situaci zvládnout, žákovi pomoci, nicméně pokud je situace závažnější, je nutné přivolat pomoc odborníků, zastoupenou školským poradenským pracovištěm nebo externími odborníky a v nejvíce závažných případech je navázána spolupráce také např. s Policií České republiky nebo orgánem sociálně-právní ochrany dětí.

5 DISKUSE

Hlavním cílem výzkumu bylo analyzovat míru sociálně patologických jevů u žáků středních odborných škol ve Středočeském kraji ve vazbě na vybrané sociálně patologické jevy a prospěch žáků. Dílčím cílem bylo navrhnout soubor doporučení, zaměřený na prevenci a zvládání sociálně patologických jevů u této cílové skupiny.

Ze zjištěných výsledků vyplývá, že jsou u oslovených žáků středních odborných škol ve Středočeském kraji přítomny všechny druhy sociálně patologických jevů, které se u této skupiny populace nejčastěji vyskytují, jejich míra se liší. Nejvíce je zastoupeno užívání legálních návykových látek a záškoláctví, na čemž se shodovali oslovení žáci i učitelé. Jak zdůrazňuje Nevoralová, záškoláctví představuje jeden z nejzávažnějších školních problémů, přičemž závažnost tohoto jevu je dána i tím, že se často kombinuje s jinými druhy sociálně patologických jevů, zejména s užíváním návykových látek, gamblingem.⁷⁰ V provedeném výzkumu byly zjištěny obdobné výsledky, nicméně u žáků středních škol lze spíše očekávat např. závislost na počítačových hrách jako další formy nelátkové závislosti, nikoliv gambling. Nelátkové závislosti byly zkoumány jako skupina rizikového chování, se zjištěním nezanedbatelného výskytu u oslovených respondentů. Nelze však přesně určit, o jakou formu nelátkové závislosti se v případě oslovených žáků jedná, což lze vnímat jako limit výzkumu.

Shoda obou skupin respondentů také panovala v tom, že mají dané sociálně patologické jevy negativní dopad na prospěch. Lze doplnit, že tyto výsledky odpovídají některým zahraničním studiím. Bugbee et al. prokázali ve svém výzkumu provedeném na vzorku 9 578 studentů posledního ročníku střední školy, že dospívající, kteří nikdy v životě neužili návykovou látku, měli mnohem lepší prospěch (známky B a lepší, tedy v českém prostředí nejhůře „dvojky“) než žáci, kteří návykové látky užívali, navíc u nich bylo mnohem menší riziko propadnutí.⁷¹ Z amerického Národního šetření rizikového chování, prováděného pravidelně každé dva roky mezi americkými studenty středních škol, vyplynulo, že žáci s vynikajícím prospěchem (nejčastěji „jedničky“ vykazují ve větší míře fyzickou aktivitu než žáci s horším prospěchem (české „čtyřky“ nebo „pětky“), v menší míře se u nich objevuje kouření elektronických cigaret (tříkrát

⁷⁰ Nevoralová, 2011 in ZEMANOVÁ, Vanda a Martin DOLEJŠ. *Životní spokojenost, sebehodnocení a výskyt rizikového chování u klientů nízkoprahových zařízení pro děti a mládež*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2015. ISBN 978-80-244-4492-5, s. 45–46.

⁷¹ BUGBEE, Brittany A. et al. Substance Use, Academic Performance, and Academic Engagement Among High School Seniors. *The Journal of school health* [online]. 2019, 89(2), 145–156 [cit. 2022-04-09]. ISSN 1746-1561. Dostupné z: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC6373775/#R22>

častější u žáků s horším prospěchem), sexuální chování (o polovinu méně u vynikajících studentů), s menší četností měli zkušenost s konzumací alkoholu ve svých 13 letech (o polovinu méně zkušeností u vynikajících studentů), méně kouří marihuanu (užití marihuany bylo třikrát větší u žáků s horším prospěchem), třikrát častěji se účastní fyzických bitek žáci s horším prospěchem. Nicméně tato spojitost ještě neznamená kauzalitu, ta ověřována nebyla.⁷²

Učitelé uváděli, že jsou negativní dopady rizikového chování na prospěch pozorovatelné dříve u žáků, kteří před experimentováním s těmito formami rizikového chování měli dobrý prospěch. Zároveň také obě skupiny respondentů shodně uváděly, že nelze zhoršený prospěch přičítat pouze výskytu sociálně patologického jevu, resp. výskytu sociálně patologických jevů, neboť dle žáků a učitelů většinou dochází ke kombinaci více těchto forem nevhodného chování. Důležité je na situaci nahlížet komplexně. Vliv má např. i situace v rodině, osobnost žáka, učitelé zdůrazňovali velmi negativní dopad distanční výuky na výskyt sociálně patologických jevů u žáků středních odborných škol a též zhoršení prospěchu žáků, včetně žáků, kteří do té doby neměli s výukou, známkami a prospěchem potíže.

Učitelé zmiňovali ze sociálně patologických jevů vyskytujících se ve větší míře v souvislosti s distanční výukou zejména záškoláctví, což bylo prokázáno ve výzkumu Santibañez a Guarino, provedeném v šesti regionech v Kalifornii, ovšem pouze u žáků středních škol, dále u žáků v pěstounské péči a žáků se speciálními vzdělávacími potřebami.⁷³

Učitelé také zmiňovali psychické potíže žáků, kterým se tak snaží pomáhat nejen v oblasti zvládnání školní výuky, ale též z hlediska jejich psychosociální pohody. Jak uvádí Hamberger, distanční výuka s sebou nepřinesla nárůst užívání návykových látek či dalších forem rizikového chování, a to vlivem skutečnosti, že se tyto jevy odehrávají v kolektivu vrstevníků, což při uzavření škol a omezení sociálních kontaktů nebylo možné.⁷⁴ Ovšem desetinásobně vzrostl u dospívajících počet úzkostných stavů, depresivních stavů, sebepoškozování, poruchy příjmu potravy nebo

⁷² Centers for Disease Control and Prevention. *Making the Connection: Health Risk Behaviors and Academic Grades*. [online]. 2015 [cit. 2022-04-11]. Dostupné z: https://www.cdc.gov/healthyyouth/health_and_academics/pdf/DASHfactsheetHealthRisk.pdf

⁷³ SANTIBAÑEZ, Lucrecia a Cassandra L. GUARINO. Guarino CM. The Effects of Absenteeism on Academic and Social-Emotional Outcomes: Lessons for COVID-19. *Educational Researcher*. [online]. 2021, 50(6), 392–400 [cit. 2022-04-11]. ISSN 0013-189X. Dostupné z: <https://journals.sagepub.com/doi/full/10.3102/0013189X21994488>

⁷⁴ HAMBERGER, Tomáš. *Distanční vzdělávání. Dopady na psychiku dětí* [online]. Praha: Institut pro politiku a bezpečnost, 2021 [cit. 2022-04-06]. Dostupné z: <https://www.politikaspolecnost.cz/kontakt>, s. 2

pokusy o sebevraždu,⁷⁵ kdy právě o výskytu těchto forem rizikového chování žáků referovali učitelé a jejich vysoký výskyt byl zjištěn i v případě samotných žáků.

Doplnit lze také, že ve výzkumu bylo identifikováno též jako problematické užívání léků na předpis, nebo i užívání anabolik a steroidů a inhalaci těkavých látek. Je proto velmi důležité rozšířit nabídku pomoci a podpory žákům, u kterých jsou již přítomny dané sociálně patologické jevy, ale především se zaměřit na prevenci, neboť ta je vždy účinnější a vhodnější než následné řešení již vyvstalého problému.

V návaznosti na zjištěné výsledky lze proto formulovat doporučení týkající se zejména kooperace školy s rodinou, externími odborníky, ale i komunitou, zajištění vhodných forem prevence, a to nejen odborníky, ale též pracovníky školy. Zapotřebí je také posílit vzdělání učitelů v problematice rizikového chování žáků, ve vztahu k časnému rozpoznání problémů.

Je nutné, aby školy navázaly spolupráci s rodiči, případně i širší komunitou (např. místními podnikateli, neziskovými organizacemi, sociálními službami), usilovali o zlepšení aktuální životní situace žáků, spojené s dopady pandemie covid-19. Mělo by se jednat o nabídku různých volnočasových aktivit, které působí preventivně, neboť se jedná o vhodnou náplň volného času, namísto času stráveného s nevhodnou partou. Navíc se skupinou dospívajících pracují odborníci, kteří mohou zavčas rozpoznat problém a nabídnout jeho řešení.

Učitelé by v souvislosti se závažnými dopady pandemie covid-19 na prospěch žáků, nárůst záškoláctví v době pandemie, ale též jiné sociálně patologické jevy u žáků, měli navázat intenzivnější spolupráci s rodiči žáků. Jednat se může o oběžník pro rodiče, s informováním o aktuální situaci, identifikovaných potížích žáků, s nabídkou pomoci (kontakt na odborníky, konzultační hodiny učitelů).

Je také zapotřebí, aby učitelé nečinili rozdíly mezi žáky s dobrým a špatným prospěchem z hlediska přítomnosti sociálně patologických jevů. V tomto ohledu je žádoucí, aby se učitelé více vzdělávali v problematice rizikového chování u dospívajících. Jednat se může o různé workshopy nebo semináře, s návštěvou alespoň jednoho pedagoga školy, který poté předá kolegům poznatky, nicméně školení může realizovat po domluvě i školské poradenské zařízení (pedagogicko-psychologická

⁷⁵ KORCOVÁ, Lucie. *Počet dětí, které trpí depresemi nebo úzkostmi, vzrostl během pandemie desetinásobně* [online]. 2021 [cit. 2022-04-05]. Dostupné z: https://www.irozhlas.cz/zivotni-styl/zdravi/deprese-uzkosti-psychika-problemy-deti-ucitele-pandemie-terapie_2107041619_ere

poradna), případně místní psychologové, psychoterapeuti, sociální pracovníci, a to přímo ve škole.

Samotné preventivní programy by měly reflektovat zkušenost osob obdobného věku. Kukla et al. doporučují u skupiny dospívajících využívat v rámci prevence rizikového chování tzv. peer programy, neboť od svých vrstevníků dokážou adolescenti snáze přijmout některá varování nebo rady a návody, co v životě změnit.⁷⁶

Samozřejmostí by pak měla být kooperace učitelů školy, tedy předávání poznatků o stavu žáků, jejich nezvyklých projevech, doporučení forem chování a postupů, které se u vybraných (rizikových) žáků osvědčují, přičemž vše by mělo být zastřešeno reflexí v rámci pedagogických porad, pod záštitou vedení školy a odborníků ve škole, jakými jsou metodik prevence, výchovný poradce či školní psycholog.

⁷⁶ KUKLA, Lubomír et al. *Sociální a preventivní pediatrie v současném pojetí*. Praha: Grada, 2016. ISBN 978-80-247-3874-1, s. 327.

ZÁVĚR

Hlavním cílem práce bylo zjistit, zda má výskyt sociálně patologických jevů u konkrétního žáka vliv na jeho prospěch ve škole, zjistit, zda se jeho prospěch zlepšuje (tj. jedná se o pozitivní vliv), anebo se prospěch zhoršuje (jedná se tedy o negativní vliv). Dílčím cílem práce bylo zjistit, zda záleží na tom, o jaký sociálně patologický jev se jedná.

K naplnění těchto cílů byla nejprve v prvních dvou kapitolách přiblížena s využitím analýzy dostupné odborné české i zahraniční literatury teoretická východiska zabývající se výskytem sociálně patologických jevů u žáků středních škol, přičemž pozornost byla věnována také charakteristice těchto žáků. Na teoretická východiska bylo navázáno realizací vlastního výzkumu, hlavním cílem bylo analyzovat míru sociálně patologických jevů u žáků středních odborných škol ve Středočeském kraji ve vazbě na vybrané sociálně patologické jevy a prospěch žáků. Dílčím cílem bylo navrhnout soubor doporučení, zaměřený na prevenci a zvládnutí sociálně patologických jevů u této cílové skupiny.

Výzkum byl koncipován jako smíšený, výzkumný soubor tvořilo 207 žáků středních odborných škol a dále 7 učitelů ze stejných škol. Žákům byl administrován dotazník vlastní konstrukce, s učiteli byly vedeny polostrukturované rozhovory.

Stanovené cíle lze považovat za naplněné. Práce poukazuje na spojitost mezi výskytem sociálně patologických jevů a zhoršením prospěchu žáka, přičemž se velmi často jedná o kombinaci více sociálně patologických jevů. Nejčastěji se jedná o konzumaci legálních návykových látek (alkohol a cigarety) a dále o záškoláctví, ovšem zjištěn byl poměrně vysoký výskyt také sociálně patologických jevů, které lze vnímat jako velmi ohrožující a k nimž patří pokus o sebevraždu nebo sebepoškozování. Jak uváděli oslovení učitelé, nárůst sociálně patologických jevů, včetně těchto forem chování, se navíc zvýšil v důsledku distančního vzdělávání. Co se týče konkrétního dopadu výskytu sociálně patologického jevu na prospěch, pouze v případě nelegálního stahování obsahu z internetu byl téměř třetinou oslovených žáků uváděn pozitivní dopad tohoto jevu na prospěch žáka.

Ze stanovených hypotéz nebyla potvrzena ani jedna. Nebylo prokázáno, že žáci s průměrným či horším prospěchem uvádějí významně častěji než žáci s vyznamenáním nebo dobrými známkami, že mají zkušenost se záškoláctvím, ani nebyl potvrzen předpoklad, že chlapci uvádějí významně častěji než dívky, že se jim zhoršil prospěch

v souvislosti s rizikovým chováním, a též nebylo prokázáno, že žáci často užívající alkohol uvádějí s vyšší četností než žáci, kteří v této míře alkohol neužívají, že mají průměrný či horší prospěch.

Vzhledem ke skutečnosti, že se žákům dle jejich subjektivního vnímání nedostává ze strany učitelů větší pozornosti při zhoršení prospěchu při podezření na výskyt sociálně patologického jevu, pomoc dle oslovených žáků přichází až při prokázání této spojitosti, byla v rámci navržených opatření zdůrazněna role prevence, které by se měli účastnit nejen učitelé škol, ale též externí odborníci. Pozornost by v tomto ohledu ovšem neměla být zaměřena pouze na jevy, které se u žáků středních odborných škol vyskytují ve větší míře (tj. záškoláctví a konzumace nelegálních návykových látek), ale též na jevy, které jsou významné či spíše velmi nebezpečné z hlediska fyzického a psychického zdraví a které se týkají především užívání léků na předpis jako formy rizikového chování či sebevražedné pokusy a sebepoškozování. Učitelé zdůrazňovali, že se situace žáků z hlediska výskytu sociálně patologických jevů zhoršila v souvislosti s distanční výukou a totéž pak platí pro prospěch. Intervence je tedy zapotřebí poskytovat ve větší míře, je zapotřebí dobře nastavit spolupráci školy se zákonnými zástupci žáků a externími odborníky. Bylo by také vhodné zaměřit další výzkum právě na tuto oblast, tedy zejména kvalitu této spolupráce a potřeby žáků.

Je zapotřebí uvést, že nebyl sestaven reprezentativní výzkumný soubor, výsledky tedy nelze generalizovat, lze je vztáhnout na sestavený výzkumný soubor, což lze považovat za hlavní limit výzkumu. Nicméně výsledky odpovídají teoretickým východiskům, výroky žáků a učitelů se shodovaly, což svědčí pro vysokou výpovědní hodnotu předložených zjištění. Práci tak lze vnímat jako přínosnou sondu do situace na středních školách mapující spojitost výskytu sociálně patologických jevů a prospěchu žáků.

ANOTACE

Jméno a příjmení autora:	Bc. Veronika Antončíková
Fakulta:	Pedagogická fakulta
Název diplomové práce:	Vliv výskytu sociálně patologických jevů na prospěch ve škole
Vedoucí diplomové práce:	doc. Mgr. Martina Cichá, Ph.D.
Počet stran a znaků:	82 stran, 146 861 znaků
Počet příloh:	2
Počet použitých zdrojů:	43

Cílem práce bylo zjistit, zda má výskyt sociálně patologických jevů u konkrétního žáka vliv na jeho prospěch ve škole, zjistit, zda se jeho prospěch zlepšuje (tj. jedná se o pozitivní vliv) anebo se prospěch zhoršuje (jedná se tedy o negativní vliv). Dílčím cílem práce bylo zjistit, zda záleží na tom, o jaký sociálně patologický jev se jedná. K naplnění těchto cílů byla nejprve v prvních dvou kapitolách přiblížena s využitím analýzy dostupné odborné české i zahraniční literatury teoretická východiska zabývající se výskytem sociálně patologických jevů u žáků středních škol, přičemž pozornost byla věnována také charakteristice těchto žáků. Na teoretická východiska bylo navázáno realizací vlastního výzkumu, hlavním cílem bylo analyzovat míru sociálně patologických jevů u žáků středních odborných škol ve Středočeském kraji ve vazbě na vybrané sociálně patologické jevy a prospěch žáků. Dílčím cílem bylo navrhnout soubor doporučení, zaměřený na prevenci a zvládnutí sociálně patologických jevů u této cílové skupiny. Výzkum byl koncipován jako smíšený, výzkumný soubor tvořilo 207 žáků středních odborných škol a dále 7 učitelů ze stejných škol. Žákům byl administrován dotazník vlastní konstrukce, s učiteli byly vedeny polostrukturované rozhovory. Stanovené cíle lze považovat za naplněné. Práce poukazuje na spojitost mezi výskytem sociálně patologických jevů a zhoršením prospěchu žáka, přičemž se velmi často jedná o kombinaci více sociálně patologických jevů. Nejčastěji se jedná o konzumaci legálních návykových látek (alkohol a cigarety) a dále o záškoláctví, ovšem zjištěn byl poměrně vysoký výskyt také sociálně patologických jevů, které lze vnímat jako velmi ohrožující a k nimž patří pokus o sebevraždu nebo sebepoškození.

Klíčová slova: návykové látky, prospěch, sociálně patologický jev, střední odborná škola, učitel, záškoláctví, žák

SUMMARY

Author's name:	Bc. Veronika Antončíková
Department:	Department of Education
Title of the thesis:	The influence of occurrence of sociopathological phenomena on results at school
Supervisor:	doc. Mgr. Martina Cichá, Ph.D.
Pages and characters:	82 pages, 146 861 characters
Number of attachments:	2
Number of used resources:	43

The aim of this thesis was to find out whether the occurrence of social pathological phenomena in a particular pupil affects their performance at school, to find out whether their performance improves (i.e. it has a positive effect) or worsens the benefit (it has therefore a negative effect). The partial goal of the thesis was to find out whether it depends on what socially pathological phenomenon it is. In order to meet these goals, the first two chapters first approached the theoretical basis dealing with the occurrence of socially pathological phenomena in secondary school students, using an analysis of available professional Czech and foreign literature, while attention was also paid to the characteristics of these students. The theoretical basis was followed by the implementation of our own research, the main goal was to analyze the degree of social pathological phenomena in high school students in the Central Bohemian Region in relation to selected social pathological phenomena and the performance of students. The partial goal was to propose a set of recommendations focused on the prevention and management of social pathological phenomena in this target group. The research was conceived as a mixed one, the research group consisted of 207 secondary vocational school students and 7 teachers from the same schools. The pupils were administered a self-constructed questionnaire of our own design, and semi-structured interviews were conducted with the teachers. The set goals can be considered fulfilled. The thesis points out the connection between the occurrence of socially pathological phenomena and the deterioration of student's achievement, while it is very often a combination of several socially pathological phenomena. It is most often the consumption of legal addictive substances (alcohol and cigarettes), and truancy, but there was a relatively high incidence of socially pathological phenomena, which can be perceived as very threatening and includes attempted suicide or self-harm.

Keywords: addictive substances, pupil, secondary vocational school, school performance, socially pathological phenomenon, teacher, truancy

BIBLIOGRAFICKÉ CITACE

Knihy a odborné publikace

BĚLÍK, Václav, Stanislava HOFERKOVÁ a Blahoslav KRAUS. *Slovník sociální patologie*. Praha: Grada, 2017. Pedagogika (Grada). ISBN 978-80-271-0599-1.

BLATNÝ, Marek, ed. *Psychologie celoživotního vývoje*. Praha: Univerzita Karlova, nakladatelství Karolinum, 2016. ISBN 978-80-246-3462-3.

BLAŽEK, Petr, Slavomil FISCHER a Jiří ŠKODA. *Delikvence: analýza produktů činnosti delikventní subkultury jako diagnostický a resocializační nástroj*. Praha: Grada, 2019. Psyché (Grada). ISBN 978-80-271-2013-0-

DALVI, Rajani J. *Introduction to physical education*. Morrisville: Lulu.com, 2014. ISBN 978-1-312-16134-4.

DEGNER, Amanda J. The definition of adolescence: One term fails to adequately define this diverse time period. *CHARIS: A Journal of Lutheran Scholarship, Thought, and Opinion*, 2006, 5(3), s. 7–8. ISSN 2226-7522.

DISMAN, Miroslav. *Jak se vyrábí sociologická znalost: příručka pro uživatele*. 4., nezměn. vyd. Praha: Karolinum, 2011. ISBN 978-80-246-1966-8.

DOLEJŠ, Martin, Vanda ZEMANOVÁ a Lucie VAVRYSOVÁ. *Kdo a co řídí české adolescenty?* Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2018. ISBN 978-80-244-5425-2.

FISCHER, Slavomil a Jiří ŠKODA. *Sociální patologie: závažné sociálně patologické jevy, příčiny, prevence, možnosti řešení*. 2., rozš. a aktualiz. vyd. Praha: Grada, 2014. Psyché (Grada). ISBN 978-80-247-5046-0.

GAVORA, Peter. *Úvod do pedagogického výzkumu*. 4. vyd. Bratislava: Univerzita Komenského Bratislava, 2008. ISBN 978-80-223-2391-8.

GEISLEROVÁ, Eli et al. *Mít přehled: průvodce informačními a poradenskými službami pro mládež v ČR*. Praha: Národní institut dětí a mládeže MŠMT, 2012. ISBN 978-80-874-4902-8.

HENDRYCH, Dušan et al. *Právníký slovník*. 3., rozš. vyd. Praha: C.H. Beck, 2009. Beckovy odborné slovníky. ISBN 978-80-7400-059-1.

- CHRÁSKA, Miroslav. *Metody pedagogického výzkumu: základy kvantitativního výzkumu*. 2., aktualiz. vyd. Praha: Grada, 2016. Pedagogika (Grada). ISBN 978-80-247-5326-3.
- JANOŠOVÁ, Pavlína, Lenka KOLLEROVÁ, Kateřina ZÁBRODSKÁ, Jiří KRESSA a Mária DĚDOVÁ. *Psychologie školní šikany*. Praha: Grada, 2016. Psyché (Grada). ISBN 978-80-247-2992-3.
- JEDLIČKA, Richard. *Poruchy socializace u dětí a dospívajících: prevence životních selhání a krizová intervence*. Praha: Grada, 2015. Psyché (Grada). ISBN 978-80-247-5447-5.
- KASTEN, Hartmut. *Ženy – muži: genderové role, jejich původ a vývoj*. Praha: Portál, 2006. Spektrum (Portál). ISBN 80-7267-145-X.
- KRAUS, Blahoslav. *Základy sociální pedagogiky*. Praha: Portál, 2008. ISBN 978-80-7367-383-3.
- KUKLA, Lubomír et al. *Sociální a preventivní pediatrie v současném pojetí*. Praha: Grada, 2016. ISBN 978-80-247-3874-1.
- LESKO, Nancy. *Act Your Age!: A Cultural Construction of Adolescence*. East Sussex: Psychology Press, 2001. ISBN 978-0-415-92834-2.
- LUYCKX, Koen et al. Personal identity processes from adolescence through the late 20s: Age trends, functionality, and depressive symptoms. *Social Development*, 2013, 22(4), , s. 701–721. ISSN 0147-1473.
- MACEK, Petr. *Adolescence*. 2., upr. vyd. Praha: Portál, 2003. ISBN 80-7178-747-7.
- MARTÍNEK, Zdeněk. *Agresivita a kriminalita školní mládeže*. 2., rozš. a aktualiz. vyd. Praha: Grada, 2015. Pedagogika (Grada). ISBN 978-80-247-5309-6.
- MIOVSKÝ, Michal. *Kvalitativní přístup a metody v psychologickém výzkumu*. Praha: Grada, 2006. Psyché (Grada). ISBN 80-247-1362-4.
- MÜHLPACHR, Pavel. *Sociální patologie*. Brno: Masarykova univerzita, 2001. ISBN 80-210-2511-5.
- NIELSEN SOBOTKOVÁ, Veronika. *Rizikové a antisociální chování v adolescenci*. Praha: Grada, 2014. Psyché (Grada). ISBN 978-80-247-4042-3.

- POKORNÝ, Vratislav, Anton TOMKO a Jana TELCOVÁ. *Prevence sociálně patologických jevů: manuál praxe*. 3., rozš. vyd. Brno: Ústav psychologického poradenství a diagnostiky, 2003. *Prevence sociálně patologických jevů*. ISBN 80-86568-04-0.
- PREISS, Marek, Hana PŘIKRYLOVÁ et al. *Neuropsychologie v psychiatrii*. Praha: Grada, 2006. *Psyché (Grada)*. ISBN 80-247-1460-4.
- PROCHÁZKA, Miroslav. *Sociální pedagogika*. Praha: Grada, 2012. *Pedagogika (Grada)*. ISBN 978-80-247-3470-5.
- PUGNEROVÁ, Michaela a Jana KVINTOVÁ. *Přehled poruch psychického vývoje*. Praha: Grada, 2016. *Psyché (Grada)*. ISBN 978-80-247-5452-9.
- REICHEL, Jiří. *Kapitoly metodologie sociálních výzkumů*. Praha: Grada, 2009. *Sociologie (Grada)*. ISBN 978-80-247-3006-6.
- ŘÍČAN, Pavel a Pavlína JANOŠOVÁ. *Jak na šikamu*. Praha: Grada, 2010. Pro rodiče. ISBN 978-80-247-2991-6.
- SAWYER, Susan M. et al. The age of adolescence. *The Lancet Child & Adolescent Health*, 2018, 2(3), s. 223–228. ISSN 2352-4650.
- SMOLÍK, Josef. *Subkultury mládeže: uvedení do problematiky*. Praha: Grada, 2010. ISBN 978-80-247-2907-7.
- VÁGNEROVÁ, Marie. *Vývojová psychologie: dětství a dospívání*. 2., dopl. a přeprac. vyd. Praha: Karolinum, 2012. ISBN 978-80-246-2153-1.
- VALIŠOVÁ, Alena, Hana KASÍKOVÁ a Miroslav BUREŠ. *Pedagogika pro učitele*. 2., rozš. a aktualiz. vyd. Praha: Grada, 2011. *Pedagogika (Grada)*. ISBN 978-80-247-3357-9.
- VANÍČKOVÁ, Eva. *Tělesné tresty dětí: definice, popis, následky*. Praha: Grada, 2004. *Psyché (Grada)*. ISBN 80-247-0814-0.
- VEČERKA, Kazimír. *Sociálně patologické jevy u dětí: závěrečná zpráva z výzkumu*. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2000. Studie (Institut pro kriminologii a sociální prevenci). ISBN 80-86008-74-6.

ZEMANOVÁ, Vanda a Martin DOLEJŠ. *Životní spokojenost, sebehodnocení a výskyt rizikového chování u klientů nízkoprahových zařízení pro děti a mládež*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2015. ISBN 978-80-244-4492-5.

Internetové zdroje

BUGBEE, Brittany A. et al. Substance Use, Academic Performance, and Academic Engagement Among High School Seniors. *The Journal of school health* [online]. 2019, 89(2), 145–156 [cit. 2022-04-09]. ISSN 1746-1561. Dostupné z: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC6373775/#R22>

Centers for Disease Control and Prevention. *Making the Connection: Health Risk Behaviors and Academic Grades*. [online]. 2015 [cit. 2022-04-11]. Dostupné z: https://www.cdc.gov/healthyyouth/health_and_academics/pdf/DASHfactsheetHealthRisk.pdf

HAMBERGER, Tomáš. *Distanční vzdělávání. Dopady na psychiku dětí* [online]. Praha: Institut pro politiku a bezpečnost, 2021 [cit. 2022-04-06]. Dostupné z: <https://www.politikaspolecnost.cz/kontakt>

KARABEC, Zdeněk. Kriminalita. In: *Sociologická encyklopedie* [online]. Praha: Sociologický ústav AV ČR, 2018 [cit. 2022-02-21]. Dostupné z: <https://encyklopedie.soc.cas.cz/w/Kriminalita>

KORCOVÁ, Lucie. *Počet dětí, které trpí depresemi nebo úzkostmi, vzrostl během pandemie desetinásobně* [online]. 2021 [cit. 2022-04-05]. Dostupné z: https://www.irozhlas.cz/zivotni-styl/zdravi/deprese-uzkosti-psychika-problemy-deti-ucitele-pandemie-terapie_2107041619_ere

SANTIBAÑEZ, Lucrecia a Cassandra L. GUARINO. Guarino CM. The Effects of Absenteeism on Academic and Social-Emotional Outcomes: Lessons for COVID-19. *Educational Researcher*. [online]. 2021, 50(6), 392–400 [cit. 2022-04-11]. ISSN 0013-189X. Dostupné z: <https://journals.sagepub.com/doi/full/10.3102/0013189X21994488>

SEZNAM TABULEK A GRAFŮ

Seznam tabulek

Tabulka 1 Prospěch žáků	37
Tabulka 2 Důvody změny v prospěchu.....	38
Tabulka 3 Zkušenost respondentů s rizikovým chováním	39
Tabulka 4 Aktuální rizikové chování	41
Tabulka 5 Důvody pro rizikové chování.....	43
Tabulka 6 Zkušenost s návykovými látkami.....	44
Tabulka 7 Četnost užívání návykových látek	45
Tabulka 8 Důvody zhoršení prospěchu vlivem rizikového chování.....	47
Tabulka 9 Jak se projevuje souvislost rizikového chování s prospěchem žáků.....	48
Tabulka 10 Vliv konkrétní formy rizikového chování na prospěch	49
Tabulka 11 Druh vlivu rizikového chování na prospěch	51
Tabulka 12 Druh realizovaného rizikového chování mající vliv na prospěch.....	53
Tabulka 13 Konkrétní příčiny zhoršení prospěchu	53
Tabulka 14 Ověření hypotézy H1	57
Tabulka 15 Ověření hypotézy H2	57
Tabulka 16 Ověření hypotézy H3	58

Seznam grafů

Graf 1 Současný prospěch žáků oproti prvnímu ročníku.....	37
Graf 2 Kdo se chová častěji rizikově	46
Graf 3 Vliv rizikového chování na prospěch	47
Graf 4 Zhoršení prospěchu vlivem rizikového chování.....	52
Graf 5 Zjišťování přítomnosti rizikového chování při zhoršování prospěchu učiteli	54
Graf 6 Zjišťování přítomnosti rizikového chování při zhoršování prospěchu rodiči.....	55
Graf 7 Zjišťování přítomnosti rizikového chování při zhoršování prospěchu školou	56

SEZNAM PŘÍLOH

Příloha 1 Dotazník pro žáky

Příloha 2 Schéma rozhovoru pro učitele

PŘÍLOHY

Příloha 1 Dotazník pro žáky

Dobrý den,

jmenuji se Veronika Antončíková a jsem studentkou Univerzity Palackého v Olomouci.

Prosím Vás tímto o vyplnění dotazníku zaměřeného na spojitost rizikového chování a školního prospěchu. Rizikovým chováním se rozumí jevy, které mohou být škodlivé pro jedince nebo jeho okolí (jedná se např. o užívání drog, nechráněný sex, záškoláctví apod.). U dospívajících se rizikové chování objevuje ve větší míře, neboť se jedná o určitou formu experimentování a hledání sebe sama. Většinou v dospělosti mizí.

Instrukce k vyplnění dotazníku:

Zkuste prosím odpovídat co nejvíc popravdě. Vaše odpovědi se nikdo nedozví, budou sloužit pouze pro účely diplomové práce na toto téma. Vyhodnocení i prezentace zjištěných dat budou provedeny se zajištěním maximální anonymity, nikdo nebude moci zjistit, jak jste v dotazníku odpovídal/a.

Pokud je u otázky uvedeno, že můžete zvolit víc odpovědí, prosím napište všechny, které považujete za vhodné, správné. Jestliže jste požádán/a o slovní doplnění předchozí odpovědi, prosím napište vše, co Vás k otázce (tématu) napadne.

Prosím zkuste být ve svých odpovědích naprosto upřímná/ý. Rozumím tomu, že jsou otázky v dotazníku často značně osobní, intimní. Je tak možné, že nebudete chtít o sobě uvádět takto citlivá data. Přesto Vás velmi prosím o pravdivé údaje u všech otázek, což je velmi důležité nejen pro mne, ale i pro případné optimální nastavení vhodné formy podpory a pomoci žákům a studentům, u kterých se mohou rizikové formy chování objevovat a kteří by z takové formy pomoci mohli profitovat.

Moc Vám děkuji za Vaši ochotu a pomoc!

1. V tabulce prosím označte všechny jevy, kterých jste se někdy v životě dopustil/a (může být pouze jednou v životě):

Forma chování	Ano	Ne
Záškoláctví		
Lhaní		
Agresivita vůči druhé osobě (slovní)		
Agresivita vůči druhé osobě (fyzická)		
Agresivita vůči zvířeti		
Agresivita vůči věci (rozbití věci ze vzteku)		
Sebepoškozování		
Pokus o sebevraždu		
Šikana		
Kyberšikana		
Krádeže		
Vandalismus		
Užívání legálních návykových látek (alkohol, cigarety)		
Užívání nelegálních návykových látek		
Závislost nelátková (hraní počítačových her, gambling, nakupování)		
Rizikové chování na internetu (seznamování s cizími lidmi)		
Nelegální stahování hudby, filmů, her apod. na internetu		
Rizikový sex (bez kondomu, časté střídání sexuálních partnerů)		
Rizikové sporty (lezení bez lana, přeskokování mezi vagony, střechami)		
Užívání anabolik, steroidů		
Poruchy příjmu potravy (mentální anorexie, bulimie)		
Negativní postoje vůči lidem jiného etnika, rasy apod.		
Negativní postoje vůči cizincům, migrantům apod.		

2. Nyní prosím ve stejné tabulce zatrhněte četnost výskytu daných forem chování u

Vaší osoby:

Forma chování	Velmi často (několikrát do měsíce)	Spíše často (alespoň 1x měsíčně)	Spíše zřídka (alespoň 1x za půl roku)	Velmi zřídka (1x ročně nebo méně)	Nikdy	Jiné (uved' prosím)
Záškoláctví						
Lhaní						
Agresivita vůči druhé osobě (slovní)						
Agresivita vůči druhé osobě (fyzická)						
Agresivita vůči zvířeti						
Agresivita vůči věci (rozbití věci ze vzteku)						
Sebepoškozování						
Pokus o sebevraždu						
Šikana						
Kyberšikana						
Krádeže						
Vandalismus						
Užívání legálních návykových látek (alkohol, cigarety)						
Užívání nelegálních návykových látek						
Závislost nelátková (hraní počítačových her, gambling, nakupování)						
Rizikové chování na internetu (seznamování s cizími lidmi)						
Nelegální stahování hudby, filmů, her apod. na internetu						
Rizikový sex (bez kondomu, časté střídání sexuálních partnerů)						
Rizikové sporty (lezení bez lana, přeskakování mezi vagony, střechami)						
Užívání anabolik, steroidů						
Poruchy příjmu potravy (mentální anorexie, bulimie)						
Negativní postoje vůči lidem jiného etnika, rasy apod.						
Negativní postoje vůči cizincům, migrantům apod.						

3. Pokud se u Vás objevují některé formy rizikového chování uvedené výše, proč tomu tak podle Vás je? Prosím zaškrtněte všechny možnosti, které se Vás týkají:

- a) bývám nervózní, v nepohodě, toto mi pomáhá nepohodu překonat
- b) dělá to někdo v mé rodině, také jsem to zkusil/a
- c) dělají to lidé v mém okolí mimo rodinu, také jsem to zkusil/a
- d) je to únik od problémů v rodině
- e) je to únik od problémů s kamarády
- f) je to únik od problémů ve škole
- g) nevím
- h) nic takového nedělám
- i) jiné (uveď prosím).....

4. S jakými návykovými látkami (drogami) máte zkušenost? Prosím uveďte všechny, které jste někdy v životě zkusil/a:

Druh drogy	Ano	Ne
Alkohol		
Cigarety – klasické		
Cigarety – elektronické		
Marihuana		
Hašiš		
Pervitin		
LSD		
Heroin		
Kokain		
Extáze		
Lysolávký		
Inhalační drogy (toluen, ředidlo) – čichání		
Anabolika, steroidy		
Léky na předpis (Lexaurin, Neurol, Rivotril, Tramal apod.)		
Jiná droga – uveďte prosím:		

5. A nyní prosím opět v tabulce uveďte četnost užívání uvedených návykových látek:

Druh drogy	Velmi často (několikrát do měsíce)	Spíše často (alespoň 1x měsíčně)	Spíše zřídka (alespoň 1x za půl roku)	Velmi zřídka (1x ročně nebo méně)	Nikdy	Jiné (uveďte prosím)
Alkohol						
Cigarety – klasické						
Cigarety – elektronické						
Marihuana						
Hašíš						
Pervitin						
LSD						
Heroin						
Kokain						
Extáze						
Lysohlávky						
Inhalační drogy (toluen, ředidlo) – čichání						
Anabolika, steroidy						
Léky na předpis (Lexaurin, Neurol, Rivotril, Tramal apod.)						
Jiná droga – uveďte:						

6. Kdo se podle Vás častěji chová rizikově (dopouští se rizikového chování)?

- žáci s horším prospěchem
- žáci s lepším prospěchem
- žáci s lepším i horším prospěchem, je to tak na stejno
- nevím

7. Když se žák dopouští rizikového chování, vede to podle Vás k tomu, že se mu zhorší prospěch?

- určitě ano
- spíše ano
- spíše ne
- určitě ne
- nevím

Pokud si myslíte, že přítomnost některého rizikového chování vede k tomu, že se žákovi zhorší prospěch, proč tomu tak podle Vás je? Napiš prosím, co Vás napadá:

.....
.....
.....
.....

A dále prosím uveďte, jak se projevuje souvislost s rizikovým chováním a prospěchem žáků? Uveďte prosím všechny možnosti, s kterými souhlasíte:

- a) u žáků s velmi dobrým nebo dobrým prospěchem se prospěch příliš nezhorší, pokud se začne chovat rizikově. Prospěch se zhorší jen těm, co už ho předtím neměli příliš dobrý
- b) prospěch se zhorší u všech žáků, bez ohledu na to, jaký byl jejich prospěch předtím, než se začali dopouštět rizikového chování
- c) prospěch se zhorší jen v některých předmětech (např. těch, které žákovi nikdy nešly, nebo které ho nebaví)
- d) předchozí úroveň prospěchu nemá vliv, záleží na tom, o jaké rizikové chování se jedná
- e) zhoršení prospěchu nemusí být dlouhodobé, patrné jsou výkyvy, takže si toho nikdo ani nemusí příliš všimnout
- f) prospěch se naopak zlepšuje, žák se snaží své rizikové chování zamaskovat
- g) jiné (uveď prosím).....

8. V tabulce prosím uveďte u každé položky, jaký má podle Vás přítomnost dané formy rizikového chování vliv na prospěch žáka:

Forma chování	Vliv na prospěch žáka					
	Velmi výrazný	Spíše výrazný	Spíše nevýrazný	Velmi nevýrazný	Žádný	Nevím
Záškoláctví						
Lhaní						
Agresivita vůči druhé osobě (slovní)						
Agresivita vůči druhé osobě (fyzická)						
Agresivita vůči zvířeti						
Agresivita vůči věci (rozbití věci ze vzteku)						
Sebepoškozování						
Pokus o sebevraždu						
Šikana						
Kyberšikana						
Krádeže						
Vandalismus						
Užívání legálních návykových látek (alkohol, cigarety)						
Užívání nelegálních návykových látek						
Závislost nelátková (hraní počítačových her, gambling, nakupování)						
Rizikové chování na internetu (seznamování s cizími lidmi)						
Nelegální stahování hudby, filmů, her apod. na internetu						
Rizikový sex (bez kondomu, časté střídání sexuálních partnerů)						
Rizikové sporty (lezení bez lana, přeskokování mezi vagony, střechami)						
Užívání anabolik, steroidů						
Poruchy příjmu potravy (mentální anorexie, bulimie)						
Negativní postoje vůči lidem jiného etnika, rasy apod.						
Xenofobní postoje (proti cizincům: migrantům apod.)						

Pokud si myslíte, že vliv na prospěch má, napište také prosím, zda je tento vliv podle Vás pozitivní nebo negativní:

Forma chování	Vliv na prospěch žáka			
	Velmi negativní	Spíše negativní	Spíše pozitivní	Velmi pozitivní
Záškoláctví				
Lhaní				
Agresivita vůči druhé osobě (slovní)				
Agresivita vůči druhé osobě (fyzická)				
Agresivita vůči zvířeti				
Agresivita vůči věci (rozbití věci ze vzteku)				
Sebepoškozování				
Pokus o sebevraždu				
Šikana				
Kyberšikana				
Krádeže				
Vandalismus				
Užívání legálních návykových látek (alkohol, cigarety)				
Užívání nelegálních návykových látek				
Závislost nelátková (hraní počítačových her, gambling, nakupování)				
Rizikové chování na internetu (seznamování s cizími lidmi)				
Nelegální stahování hudby, filmů, her apod. na internetu				
Rizikový sex (bez kondomu, časté střídání sexuálních partnerů)				
Rizikové sporty (lezení bez lana, přeskokování mezi vagony, střechami)				
Užívání anabolik, steroidů				
Poruchy příjmu potravy (mentální anorexie, bulimie)				
Negativní postoje vůči lidem jiného etnika, rasy apod.				
Negativní postoje vůči cizincům, migrantům apod.				

9. Zhoršil se Vám prospěch v souvislosti s tím, že jste se dopouštěl/a rizikového chování (záškoláctví, konzumace drog apod.)?

- a) ano
- b) ne

Pokud jste odpověděl/a „ano“, prosím nejprve uveďte, o jaké rizikové chování se jednalo:

.....
.....

A dále jaké byly příčiny, proč se Vám prospěch zhoršil:

.....
.....
.....

10. Pokud se Vám nebo spolužákovi začne zhoršovat prospěch, zajímají se učitelé, zda za zhoršením prospěchu není přítomnost určitého rizikového chování (tj. např. užívání návykových látek)?

- a) určitě ano
- b) spíše ano
- c) spíše ne
- d) určitě ne
- e) nevím, s takovou situací jsem se nesetkal/a

11. Pokud se Vám nebo spolužákovi začne zhoršovat prospěch, zajímají se rodiče, zda za zhoršením prospěchu není přítomnost určitého rizikového chování (tj. např. užívání návykových látek)?

- a) určitě ano
- b) spíše ano
- c) spíše ne
- d) určitě ne
- e) nevím, s takovou situací jsem se nesetkal/a

12. Když je u žáka zhoršen prospěch, a zároveň se u něj vyskytuje rizikové chování, dostane se žákovi ze strany školy pomoci nebo nabídky pomoci (např. nabídka návštěvy školního psychologa, spolupráce s rodinou apod.)?

- a) určitě ano
- b) spíše ano
- c) spíše ne
- d) určitě ne
- e) nevím, s takovou situací jsem se nesetkal/a

Jste:

- a) dívka
- b) chlapec

Do jakého ročníku chodíte?

- a) druhý
- b) třetí

Jaký máte prospěch v rámci Vašeho studia na střední škole? Označte prosím možnost, která u Vás převažuje během dosavadního studia na střední škole:

- a) mám vyznamenání
- b) mám dobré známky (většinou jedničky, dvojky), ale vyznamenání nemám
- c) průměrný
- d) podprůměrný
- e) velmi špatný, hrozí mi propadnutí nebo jsem už v minulosti propadl/a

Jaký je Váš současný prospěch oproti prvnímu ročníku na střední škole?

- a) lepší
- b) horší
- c) je to tak nastejno

Pokud u sebe pozorujete změnu prospěchu oproti prvnímu ročníku, proč tomu tak je?

.....
.....
.....
.....

Pokud Vás ještě něco, co byste rád/a doplnil/a k dotazníku, tématu, prosím napište zde:

.....
.....
.....

Příloha 2 Schéma rozhovoru pro učitele

1. Jak nahlížíte na rizikové chování (sociálně patologické jevy, jako např. záškoláctví, užívání návykových látek, poruchy příjmu potravy, agresivita, sebepoškozování apod.) u dospívajících (příčiny, četnost, míra/úroveň rizikového chování)?
2. S čím podle Vás souvisí zhoršení prospěchu žáků? (co může být příčinou zhoršení prospěchu žáka?)
3. Jak poznáte u žáka, že u něj může být přítomno rizikové chování?
4. Jak podle Vás souvisí rizikové chování a prospěch žáků (doptat se dále – jaký je průběh zhoršování prospěchu, jaký bývá prospěch žáků s rizikovým chováním, jaké faktory ovlivňují dopad rizikového chování na prospěch – tj. např. pohlaví, druh rizikového chování – doptat se konkrétně na všechny formy rizikového chování)?
5. Jak reagujete na situaci, kdy se žákovi (žákům) zhorší prospěch v souvislosti s rizikovým chováním? (jak reaguje škola?)
6. Pozoroval/a jste nějaké změny v době distančního vzdělávání v pandemii covid-19 v prospěchu žáků? Pokud ano, jaké byly Vaše reakce / jak řešila škola?
7. Jací aktéři jsou případně zapojeni do pomoci žákům, u kterých se zhorší prospěch v souvislosti s rizikovým chováním?
8. Je něco, co byste k tématu spojitosti rizikového chování a prospěchu žáků na středních školách doplnil/a?